

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Lucie Rychnová

Filip Spannbrucker

diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Mojmír Horyna

2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne

.....

Poděkování patří především vedoucímu práce prof. PhDr. Mojmiru Horynovi a to nejen za cennou odbornou pomoc, ale také za jeho neobyčejně vstřícný a laskavý přístup.

Za inspirativní dialogy, trpělivé naslouchání i nezištnou pomoc děkuji Michaele Horákové, Veronice Talpové a Adéle Šmilauerové.

A v neposlední řadě patří dík mé rodině.

Obsah

I. Úvod.....	4
II. Filip Spannbrucker v odborné literatuře.....	6
III. Život Filipa Spannbruckera.....	9
IV. Stavby a objednavatelé.....	16
V. Charakter a inspirační zdroje architektury Filipa Spannbruckera.....	37
VI. Katalog	57
Hlásná Lhota - kaple sv. Andělů Strážných (1710–1713)	57
Chyjice na Jičínsku - kostel sv. Šimona a Judy (1698-1700).....	58
Jičíněves - zámek (1714 – 1717).....	60
Kopidlno - kostel sv. Jakuba Většího (1704 – 1705).....	63
Kopidlno - děkanství (1704–1705).....	67
Líšná - kostel sv. Petra a Pavla (1715).....	68
Ostružno - kaple Nejsvětější Trojice (kolem 1710 - 1720)	69
Panenské Břežany - zámeček benediktinek (1. - 2. třetina 18.stol.)....	74
Praha - dům U zlatého kříže (po 1720) č.p. 108/III v ulici U Lužického semináře	75
Praha – dům U zlatého beránka (mezi 1708 – 1726) č.p. 67/III v Míšeňské ulici na Malé Straně.....	75
Praha – kanovnická rezidence na Hradčanech 62,63/IV (přestavba)...	76
Praha - kaple sv. Jana Nepomuckého u klášterního kostela sv. Jiří na Pražském hradě (1717-1722).....	77
Stará Boleslav – kapitulní děkanství (1710-1712).....	79
Vokšice – zámek (kolem 1700)	83
Vršce – kostel sv. Vavřince (1726)	85
Zbiroh – kostel sv. Mikuláše (1719 – 1720)	86
Zbiroh – zámecká kaple (přestavba 1729).....	88
VII. Závěr	91
Seznam použitých pramenů a literatury.....	93

I. Úvod

Once, I am sure there's nothing going on
I step inside, letting the door thud shut.
Another church: matting, seats, and stone,
And little books; sprawlings of flowers, cut
For Sunday, brownish now; some brass and stuff
Up at the holy end; the small neat organ;
And a tense, musty, unignorable silence,
Brewed God knows how long. Hatless, I take off
My cycle-clips in awkward reverence.
(Philip Larkin – Church going)

Aktérem Larkinovy básně, z níž je citován tento úryvek, je „docela obyčejný“ člověk, možná profesor jedné z mnoha anglických univerzit, který ve své každodenní rutině jede na kole do práce a z nějaké prapodivné pohnutky se zastaví v jednom z „docela obyčejných“ venkovských kostelů. Nečekaně ho překvapí ticho *uvařené* staletími (o kterém jen *Bůh ví jak dlouho* se tam rozléhá). Ten den se nemělo nic zvláštního stát ..., ale *udál se kostel*. Staleté ticho ovládající celý prostor jej proměnilo nejen v místo úžasu a Setkání, ale také rozpaků a vytržení z poklidného tempa dne.

...

Tématem této diplomové práce je osobnost pražského stavitele doby vrcholného baroka Filipa Spannbruckera a jejím hlavním cílem je tedy nastínit povahu jeho uměleckého myšlení a vymezit základní katalog jeho děl. Jelikož jde o první pokus o monografii nepříliš známého a často přehlíženého tvůrce, budeme v následujících kapitolách sledovat nejprve jeho místo v uměnovědné literatuře. Dále na základě pramenů načrtne alespoň v obrysech jeho životní osudy. V logické návaznosti se

budeme zabývat otázkou jeho mecenášů a objednavatelů. A v neposlední řadě pojednáme o charakteru a pramenech inspirace jeho díla. Základní otázkou, kterou si budeme klást, je, zda a v čem je umělecký projev tohoto stavitele osobitý, jak je možné tento projev definovat a jaké je jeho místo a význam v bohaté škále soudobé architektonické produkce.

...

Tématem této práce je tedy především architektura. Architektonické dílo, má-li být správně pochopeno, vyžaduje naše prodlévání - trpělivé nahlížení všech jeho částí z různých úhlů, procházení, vzdalování a opětovné přibližování...

Cestou hledání odpovědí na výše zmíněné otázky a dosažení vytýčených cílů bylo tedy především zmíněné *prodlévání*, snaha o uchopení konkrétních architektonických děl a následné převedení těchto vizuálních vjemů do jazyka naší mluvy. O dobré architektuře platí, že výše řečené činnosti působí divákovi – aktérovi radost, vyvolávají určité vztahové napětí a nechávají mnohdy prostor jisté hravosti. Z těchto prostých důvodů by autorka ráda zdůraznila, že předkládaná interpretace díla Filipa Spannbruckera si nenárokují ani neusiluje o definitivní odpovědi. Spíše představuje určité způsoby nazírání na danou problematiku tak, jak se autorce samotné v tom nejlepším svědomí jevily jako přínosné a pravděpodobné.

Vzhledem k rostoucímu množství otázek a námětů k rozboru a zpracování v průběhu práce, bylo nutné některé zajímavé momenty pouze naznačit a přenechat je dalšímu badání.

II. Filip Spannbrucker v odborné literatuře

Pro architekturu přelomu 17. a 18. století je charakteristická nebyvalá rozmanitost a výjimečná kvalita umělecké produkce, která byla zprostředkována vynikajícími osobnostmi.

Už tento samozřejmý fakt může snadno vést k nebezpečí rozdělit tvůrce činné v této době na ty skutečně tvořivé osobnosti a na provádějící stavitele nepřilíš obdařené invencí. Jako ilustrace podlehnutí podobnému pokušení může kupříkladu sloužit v minulosti demonstrováná snaha rozdělit tvorbu posledních desetiletí 17. a prvních 18. století na díla Matheyho a Santiniho.¹ Přitom se však řada opomíjených stavitelů, spadající do této generace, projevila po dalším pečlivém zkoumání jako neprávem přehlížená. Mnozí z nich byli kvalitní projektanti, kteří sice nedosahovali originality géniů, ale přesto byli schopní kultivovaného (a mnohdy svébytného) projevu.² Podobně častým (ačkoli samozřejmě přirozeným) jevem je soustředění pozornosti historiků umění pouze na produkci kvalitativně nejvyšší úrovně spojenou s epicentry uměleckého dění. Často se tak pozapomíná na fakt, že tvář barokních Čech tvořili často ti méně nadaní, kteří se však podstatně zasloužili o svéráznou podobu regionální architektury.³

Někam mezi výše zmíněné přehlížené osobnosti patří také Filip Spannbrucker. Jeho dílem se dosud nezabývala žádná monografická studie, ačkoli stavitelská rodina Spannbruckerů má bezesporu v kontextu české barokní architektury své místo.

¹ viz. např. Antonín JIRKA: J.B. Mathey und einige Fragen der böhmischen Architektur um 1700, in: Sborník prací FF Brněnské univerzity XXI, 1972, 131–135; Idem: Jan Santini a Jean Baptiste Mathey, in: Umění XX, 1974, 261–273.

² jako např. František Maxmilián Kaňka, či Pavel Ignác Bayer

³ viz. například sborník příspěvků konference ICOMOS konané v Českých Budějovicích – Aleš VOŠAHLÍK (ed.): Hodnoty a funkce venkovských kostelů v urbanizované krajině, České Budějovice 1994.

Dosud největší prostor Filipu Spannbruckerovi věnoval v poměrně nedávné době Vratislav Ryšavý ve svém článku o Spannbruckerově působení na zbirožském panství.⁴ Paradoxem je, že zrovna tato část tvorby pražského stavitele náleží spíše k jeho méně zajímavým počínům, což bylo samozřejmě dáno typem zakázky. Hlavní přínos zmíněného článku spočívá zejména v upozornění na fakt, že Spannbrucker skutečně projektoval a jako projektující architekt působil ve službách české dvorské komory.

Mnohem závažnější stránkou Spannbruckerovy umělecké osobnosti se zabýval Mojmír Horyna na několika místech monografie věnované Janu Blažej Santinimu, kde zároveň přesně vystihl některé zásadní charakteristiky jeho tvorby.⁵ V této souvislosti je třeba zmínit dva články Ivo Kořána pro časopis *Umění* z let 1971 a 1974,⁶ které poprvé v odborné literatuře upozornily na hodnotný soubor sakrálních staveb na bývalém schlikovském dominiu ve východních Čechách. Ačkoli navrhovaná atribuce zmíněných staveb Santinimu byla M. Horynou ve výše zmíněné monografii vážně zpochybněna, přínos těchto příspěvků je nesporný.

V neposlední řadě je třeba zmínit jeden z prvních příspěvků, který byl svým způsobem směrodatný pro další přístup k Filipu Spannbruckerovi. Tím byl objev Milady Vilímkové odhalující Spannbruckerovo autorství kaple sv. Jana Nepomuckého při klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. Toto zjištění prvně Filipa

⁴ Vratislav RYŠAVÝ: Pražský architekt Filip Spannbrucker na zbirožském panství, in: Zprávy památkové péče, 2006/5, 429–432.

⁵ Mojmír HORYNA: Jan Blažej Santini-Aichel, Praha 1998, 60, 111, 125, 227, 416, 439.

⁶ Ivo KOŘÁN: Umění a umělci baroka v Hradci Králové, in: Umění XIX, 1971, 53sq; Ivo KOŘÁN: Santini ve východních Čechách, in: Umění XXII, 1974, 213sq.

Spannbruckera vymanilo ze zmíněné představy pouze provádějíciho stavitele a zároveň poukázalo na jeho kvality.⁷

Co se týče starší literatury, neocenitelným zdrojem zejména životopisných údajů jsou dodnes již tradičně *Materiálie* publikované Antonínem Podlahou, stejně jako řada jeho dalších příspěvků českým dějinám umění zvláště po pramenné stránce.⁸ Z tohoto hlediska je také přínosná série článků Františka Zumana, věnovaná staroboleslavským památkám, v níž na několika místech upozorňuje na činnost Filipa Spannbruckera ve Staré Boleslavi.⁹

Dále se jméno Filipa Spannbruckera vyskytuje v několika dalších dílčích studiích v méně významné (dalo by se říci, nepodstatné) roli. Na všechny tyto články bude upozorněno na příslušném místě. Téměř všechnu tuto literaturu, jakýmkoli způsobem Spannbruckera zmiňující, uvádí *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách* spolu se stručným přehledem jeho tvorby.¹⁰

⁷ Milada VILÍMKOVÁ: Některá novější zjištění k pražské architektuře 17.-18. století, in: Barokní umění, NG Praha 1986, 141.

⁸ viz. seznam použité literatury

⁹ František ZUMAN: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXI, 56, Idem: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXII, (1949), 29sq.

¹⁰ Pavel Vlček (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, 609-610.

III. Život Filipa Spannbruckera

Filip Spannbrucker patří ke generaci umělců, kteří profesně „dozrávali“ v Praze posledního desetiletí 17. století. Narodil kolem roku 1672 v Teysendorfu v Solnohradsku.¹¹ Po vyučení, jak tehdy bývalo zvykem, se jako mladý zednický tovaryš vydal na cestu do světa o které dnes již stěží zjistíme, kudy přesně vedla nebo kolik zastávek měla. Jisté však je, že svůj cíl našla v Praze, kde se dne 12. srpna 1691 dal zapsat do pražského staroměstského cechu a dle Zápisné knihy získal roku 1695 měšťanství na Malé Straně.¹²

Praha měla v té době dobrý zvuk uměleckého a společenského centra a pověst „dobře vystavěného města“.¹³ Zejména od počátku osmdesátých let 17. století prožívala období intenzivního kulturního a uměleckého rozkvětu.¹⁴ S tímto faktem velmi úzce souvisí také skutečnost, že přední šlechtické rody považovaly za vhodné stavět v Praze nákladná palácová sídla (a to i dlouho po roce 1683, kdy Vídeň byla mimo turecké nebezpečí). Prakticky až do počátku vlády Karla VI. nebylo pro české zemské aristokraty společenskou nutností odejít ke dvoru

¹¹ Místo narození uvádí Prokop TOMAN: *Nový slovník československých výtvarných umělců II.*, Praha 1950, 473; datum lze alespoň přibližně odvodit ze zprávy o jeho úmrtí, samozřejmě s přihlédnutím k tomu, že věk zesnulého byl často uváděn velmi nepřesně.

¹² Ivana EBELOVÁ (ed.): *Zápisná kniha pražských stavitelů 1639-1903*, Praha 1996, 18.

¹³ Josef HANZAL: *Od baroka k romantismu*, Praha 1987, 32. V tomto ohledu není bez zajímavosti srovnání dvou vedut císařského kreslíře Volperta van Ouden-Allena ze 70. let 17. století, z nichž jedna nabízí pohled na Prahu jako rozsáhlou urbánní krajinu s řadou skvostných dominant a druhá na Vídeň jako mohutnou pevnost s poměrně chaotickou (a kreslířsky nerozčleněnou) zástavbou. Obě veduty publikovány v Jiří PEŠEK: *Praha a Vídeň v baroku*, in: Václav LEDVINKA/ Jiří PEŠEK (eds.): *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740*, Praha 2004, 146-7.

¹⁴ Bráno do důsledků, až do roku 1749 (tedy přenesení České dvorské kanceláře z Prahy do Vídně), neexistovala ani žádná formální subordinace Prahy vůči Vídni. Byla zároveň sídlem stavovské zemské správy i panovníka – kterého v nepřítomnosti zastupoval místodržitel. viz. PEŠEK 2004 (cit. pozn.13), 144sq.

ve Vídni a rezignovat tak na přiměřenou reprezentaci v Praze (ačkoli dosáhnout náležitého postavení u dvora ve Vídni pochopitelně pro většinu aristokratů touhou a cílem zůstávalo). Praha tak, jakožto do velké míry nezávislá a vzkvétající metropole, lákala navíc davy cizinců. Obyvatelstvo čítalo na počátku 18. století něco přes padesát tisíc a z toho téměř jedna pětina (okolo devíti tisíc) připadala na cizince.¹⁵

Velké stavební podniky vyžadovaly velké množství pracovních sil. Ještě v první polovině 17. století převažovali Italové, ale již od počátku jeho druhé poloviny se začínají v pražském prostředí prosazovat vedle dosud dominantních italských umělců také rakouští a němečtí stavitelé a zedníci. Bylo přirozené, že nově příchozí vyhledávali zpočátku své krajany a tak se vytvářely jisté „kolonie“ a spolupracující skupiny podle národnosti a jazyka. Je proto zajímavé, jak z dalších záznamů, které o Filipu Spannbruckerovi máme, vyplývá, že se stýkal jak s německy, tak s italsky mluvící komunitou, což nám také dává obrázek o tom, že pražské prostředí této doby bylo vpravdě internacionální a ačkoli tu vznikaly jakési skupiny umělců a řemeslníků přirozeně tíhnoucích k sobě, byly velmi otevřené a navazovaly mezi sebou čilé přátelské i pracovní styky.

Alespoň rámcový obraz o sociálním postavení Filipa Spannbruckera v této pestré mozaice Prahy konce 17. a první třetiny 18. století můžeme načrtnout na základě několika málo dochovaných archivních materiálů. Záznam v matrice bývalého farního kostela u sv. Valentina na Starém Městě (dnes u sv. Františka) nás zpravuje o svatbě Filipa Spannbruckera¹⁶ s Rosinou Bittmonovou.¹⁷ Stalo se tak 26. května 1698. Za

¹⁵ podle sčítání z roku 1703, viz: Zdenka PELIKÁNOVÁ-NOVÁ, Lidnatost Prahy v 18. a první čtvrti 19. století, in: Pražský sborník historický, 1967-1968, 32.

¹⁶ Je zde chybně uveden jako Felix Spannbrucker

¹⁷ „1698 26. Maji potvrzení v stavu sv. manž. ... pan Felix Spannbrucker, měšténin menšího města pražského s Rositou Bittmonovou; svědkové ... Josef

svědky jim byli štukatéři Josef Antonín Apygair a Jan Petr Palliardi, který pocházel z rozvětvené a dlouhodobě v Praze usedlé rodiny štukatérů vlašského původu. Již necelý rok po svatbě křtili manželé v kostele u sv. Tomáše na Malé Straně syna Josefa Antonína. Při křtu byli přítomni Antonio Lurago, Jan Petr Palliardi, Sabina Lunová a Magdalena Eichová.¹⁸

Předním kmotrem byl Antonio Lurago. Ten jako *conpater* držel při křtu dítě a přebíral tak na sebe nepsaný morální závazek poskytnout dítěti nezbytnou péči a zabezpečení v případě, že by přišlo o rodiče. Bylo tedy nanejvýš vhodné, aby byla tímto prvním (či jinak předním) kmotrem vážená a pokud možno finančně dobře zabezpečená osoba. Takovou Giovanni Antonio Lurago určitě byl.

Občanství na Malé Straně získal roku 1682,¹⁹ ale v Praze je jeho přítomnost doložena již dříve. V soupisu řemeslníků z let 1725 až 1726 je uveden jako stavitel, který bydlí ve svém domě „U Rybáře“ na Vaječném trhu v ceně 1464 zlatých.²⁰ Velmi často se také objevoval jako člen stavební komise. Až neuvěřitelně často je zmiňován jako svědek při křtech a svatbách. Zpočátku na jeho jméno narazíme pouze mezi vlašskými řemeslníky, ale později je častěji zaznamenán mezi německy mluvící komunitou. Kromě zmíněné účasti při křtu Josefa Antonína Spannbruckera jej jako svědka také několikrát

Antonín Apygair, štukatér, Johannes Petrus Polgliar, štukatér v Menším m. Praž. ...“ v Antonín PODLAHA: Materiálíe k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXIX, 1917, 220.

¹⁸ Záznam v matrice – „1699 4 Febr. bapt. filius Josephus Antonius parentis Philippi Spannbrucker, matris Rosinae. Levans Dnus Antonius Lurago, testes: Joannes Petrus Poliarrii, Sabina Lunin, Magdalena Eichin.“ v Antonín PODLAHA: Materiálíe k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXXI., 1919, 111.

¹⁹ „Johan Anton Lourago, ein gebohrner Italiener und Kleinseitner Bürger, hinterliess einen Sohn Anselm Lourago“ v EBELOVÁ 1996 (cit. pozn.12), 18.

²⁰ AMP, Sbirka rukopisů, kniha č. 65, I.56

nacházíme u Tomáše Haffeneckera (společně s Kryštofem Dientzenhoferem) a Johanna Georga Aichbauera.²¹

Při křtu dalších dvou Spannbruckerových synů, kteří kráčeli později v otcových stopách, byli přítomni manželé Lunovi. Tak je 6. září roku 1700 jako druhý svědek křtu (*testis*) Jana Antonína Václava Spannbruckera v matrice farnosti u sv. Mikuláše uvedena Sabina Lunová (hlavním kmotrem byl štukatér Jan Petr Palliardi)²² a 5. května roku 1704 při křtu nejmladšího syna manželů Spannbruckerových, Jana Kristiána, je jako kmotr uveden Kristián Luna, hradčanský měšťan.²³

Soudě podle účastí vždy alespoň jednoho z manželů Lunových při křtu všech tří Spannbruckerových synů, pojilo obě rodiny úzké přátelské pouto. Jan Kristián Luna byl Filipu Spannbruckerovi věkově velmi blízký, narodil se kolem roku 1671,²⁴ roku 1699 byl přijat do pořádku malostranských malířů a patrně také projektoval. Jeho první ženou byla zmíněná Sabina rozená Böhmová, která předčasně zemřela roku 1708. Podruhé se oženil o sedm let později s Klárou rozenou Hammerovou.²⁵ Kristián Luna stál spolu s novoměstským

²¹ Antonín PODLAHA: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXXIV, 1924-5, 264.; Idem: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXX, 1918, 139.; Idem: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVII, 160, 161, 165, 167, 168.; Idem: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXIX, 1917, 82.

²² „1700 6 Sept. Okřt. jest Antonín Václav; otec p.Filip Spannbrucker, m.M.M.P.,m.:Rosina, km.u.p. Jan Petr Palliari,m.M.M.P.; ... paní Sabina Lunin“ v Antonín PODLAHA: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXXIII, 1922 – 23, 182.

²³ „1704 5, Maii. Okřtěn jest syn Jan Kristian, otci panu Filippovi Spannbrucker, měšť. m. M.P., matce pani Rozyně, Kmotr: u. p. Kristian Luna, měšť. hořejšího města Praž. Hradčan...“ v Antonín PODLAHA.: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVII, 184.

²⁴ dle záznamu v matrice zemřel 11.srpna 1729, tedy ve stejném roce jako Filip Spannbrucker, ve věku 58 let, v Antonín PODLAHA: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVII, 174.

²⁵ při této druhé svatbě u sv. Víta je uveden jako svědek Petr Brandl v Antonín PODLAHA.: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVI, 1914, 42; dále Idem : Materiálie k slovníku

zedníkem Jindřichem Klingenleitnerem v čele tehdy nově vzniklého bratrstva P. Marie Vítězné. A byl to se vši pravděpodobností on, kdo dal podnět k rozšíření kostelíka Panny Marie Vítězné na Bílé Hoře. Nápis nad vstupem do kostela *C.LVNA/des/gantzen/Bau/inventor* odkazuje k tomu, že je nejspíše autorem celkového plánu v první etapě stavební činnosti, kdy výstavbu poutního areálu koncipoval společně se zmíněným Jindřichem Klingenleitnerem, za což byl roku 1710 placen.²⁶ Následná výstavba, která vtiskla areálu dnešní podobu, náleží již další kapitole dějin české architektury.²⁷

Roku 1708 byl Filip Spannbrucker nejspíš natolik finančně zajištěn, že si dne 21. června mohl dovolit koupit v dražbě dům U zlatého kříže (č.p. 108/III) v dnešní ulici U Lužického semináře.²⁸ Původně renesanční dům shořel kolem roku 1720, ale již po zhruba třech letech je uváděn jako dvoupatrový.²⁹ Je tak také zachycen při soupisu v letech 1725-6. Dům byl ohodnocen na 320 zlatých, což ukazuje na skutečnost, že se nejednalo o velkou ani výstavní stavbu. Filip Spannbrucker tehdy přiznával roční výdělek 450 zlatých. Jeho stavební aktivita byla tedy v té době poměrně slušná, navíc, jak bude uvedeno dále v této době neměl Spannbrucker vysloveně nouzi o zakázky. Přesto je uvedeno, že „*žije nuzně a v bídném stavu*“.³⁰

umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVII, 174.

²⁶ Antonín PODLAHA: Z účtů kostela na Bílé Hoře, in: Památky archeologické XXVIII, 1916, 121-122.

²⁷ HORYNA 1998 (cit. pozn. 5), 257 – 261.

²⁸ AMP, Sběrka listin a rukopisů, Městské knihy – Malá Strana, kniha č. 2940, sign. 4762, nepag.

²⁹ doslovný zápis– „*Philip Spannbrucker, p. 177, dieses Quartier ist nicht belegt worden, auf der Erden – 2 Zimmer, 1 Kuchel, 1 Höfel, 1 Keller. Erster Stock – 1 Zimmer, 1 Camer, 1 Kuchel.*“, AMP, Sběrka listin a rukopisů, Městské knihy – Malá Strana, kniha č. 3144, sign. 167, nepag.

³⁰ AMP, Sběrka listin a rukopisů, Městské knihy – Malá Strana, kniha č. 3145, sign. 273, nepag.

Co mohlo být příčinou této nepříznivé finanční situace můžeme dnes stěží říci. Je možné, že zmíněný požár domu byl pro Filipa Spannbruckera velkou finanční zátěží, jelikož jej bylo nutné vystavět od základů znovu. Na druhou stranu pro schopného, dobře zajištěného, stavitele by nemělo být problémem se během pěti let s touto finanční ztrátou vyrovnat. Pravou příčinu se pravděpodobně již nedozvíme.

Poměrně krátce na to, dne 27. října 1728, zemřela choť Filipa Spannbruckera, paní Anna Rosalie, ve věku 55 let. Její muž jí následoval o několik měsíců později, 17. dubna 1729. V matrice je uvedeno, že skonal ve vlastním domě v Praze ve věku 57 let a byl pohřben v ambitu u sv. Tomáše.³¹

Nejstarší syn Filipa a Rosiny Spannbruckerových se nedožil dospělého věku, oba mladší, následovali v povolání svého otce. Starší, Antonín Václav,³² ve své žádosti o místo pražského pevnostního stavitele 25. února 1737 uvedl, že se od mládí učil u svého otce, který zde byl přes 35 let zdejším měšťanským stavitelem, stavebnímu a inženýrskému umění, navíc se zdokonaloval mnoho let v Římě, Neapoli a jiných italských městech. Dále, bohužel bez podrobnější specifikace, poznamenal, že je již třináct let architektem a za tu dobu mnohokrát osvědčil své schopnosti nejen zde, ale i v cizině.³³ Zdá se, že mezi jeho první zakázky patřil Boží hrob při severní straně augustiniánského kostela sv. Rodiny v Německém Brodě.³⁴ Se vši pravděpodobností ještě s otcem Filipem uskutečnil přestavbu kanovnické residence na Hradčanech v Praze (č.p.62 a 63/IV). Tady také prováděl důkladnou opravu

³¹ PODLAHA 1919 (cit. pozn.18), s. 111.

³² stručně k A.V. Spannbruckerovi spolu s přehledem literatury – VLČEK 2004 (cit.pozn. 10), 609.

³³ Věra NAŇKOVÁ: Nová zjištění k baroknímu umění v Čechách, in: Umění XIX, 84.

³⁴ Ivo KOŘÁN: Umění a umělci baroka v Havlíčkově Brodě, in: Umění XI, 1963, 144.

radnice (č.p.173/4).³⁵ Ze zachovalé žádosti, kterou adresoval metropolitní kapitule v roce 1737, vyplývá, že jeho činnost zde byla rozsáhlejší.³⁶ Také nejspíš proto byl vybrán jako nejvhodnější kandidát na místo pevnostního stavitele. Fortifikační komise ho potvrdila do této funkce přípisem z 11. května téhož roku po pečlivém zvážení žádostí tří dalších kandidátů, kterými byli Jakub Schädl, Jan Jiří Auchbauer a Anselmo Lurago. V odůvodnění stojí, že Antonín Václav Spannbrucker je zdejším rodákem a opravdu známým architektem dobré pověsti.³⁷

Mladší Filipův syn, Jan Kryštof, staroměstský měšťan od roku 1733,³⁸ strávil téměř celý svůj profesní život ve službách Černínů.³⁹ První jeho doloženou činností je však stavba budov pro zestárlé kněze s kostelem sv. Karla Boromejského na Novém Městě v Praze, kde je uváděn po smrti Pavla Ignáce Bayera a později od roku 1735 po boku Kiliána Ignáce Dientzenhofera.⁴⁰ Projektoval také například rozšíření zámku v Hoříně, k němuž došlo v letech 1737 – 1741.⁴¹

³⁵ Václav VOJTÍŠEK: O radnici města Hradčan, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých XXVI, 9-10.

³⁶ Žádost o potvrzení výstavby čtyř kanovnických domů na Hradčanech –NA v Praze, Archiv pražského arcibiskupství, recepta, kart. 1237.

³⁷ Ibidem.

³⁸ k němu - VLČEK 2004 (cit. pozn. 10), 610.

³⁹ Petr MACEK/ Pavel VLČEK/ Pavel ZAHRADNÍK: František Maxmilián Kaňka, „in regno Bohemiae aedilis famosissimus“, in: Umění XL, 1992, 209, 213 (pozn.39.)

⁴⁰ Milada VILÍMKOVÁ: Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové, Praha 1986, 151,176.

⁴¹ více viz. Vilém LORENC: Zámek v Hoříně, in: Zprávy památkové péče X, 1950, 67-72.

IV. Stavby a objednavatelé

„Architekt nepracuje ve vakuu, jeho tvorba je vždy odpovědí na konkrétní problémy a výzvy, které se váží ke konkrétnímu prostředí....My se proto musíme ptát, co prostředí od architekta vyžaduje a jak formulovat „dobré“ řešení. Architekt tedy pracuje vždy v reálných situacích, které přímo či nepřímo kladou specifické otázky.“⁴²

Ačkoli kniha Christiana Norberga - Schulze *Intence v architektuře* je určena zejména praktikujícím architektům a teoretikům moderní architektury, je z mnoha postřehů autora zřejmé, že požadavky kladené na architekta a výsledné dílo, stejně jako diskuse mezi architektem a objednavatelem je záležitost nadčasová. Podobně jako dnešní klient i barokní stavebník má rozhodující roli v zadání stavby a kritérií zakázky. Je to on, kdo v naprosté většině zakázek určuje umístění stavby a seznamuje architekta se svými ekonomickými, funkčními a estetickými požadavky, které by výsledná stavba měla splňovat.⁴³

Obzvláště zajímavé z hlediska české barokní architektury je hledání odpovědí na otázky podílu architekta a objednavatele v práci s rozsáhlejšími areály, jako jsou například zahrady a zásahy do širšího krajinného rámce. V tomto případě se zdá, že projektanti měli na jedné straně volnější ruku v rozhodování o nejvhodnějším umístění jednotlivých komponent a vlastním

⁴² Christian NORBERG-SCHULZ: *Intentions in Architecture*, Oslo 1966, 21. (překl. aut.)

⁴³ Svěbytné postavení v rámci dějin barokní (ale i středověké) architektury mají v tomto ohledu různá řeholní společenství. Pokud jde o baroko, nejvýrazněji se takto profilují jezuité se svými specifickými požadavky a důrazem na praktičnost, dobré fungování stavby a prostotu (viz. např. bývalý profesní dům jezuitů na Malé straně v Praze)

„tvarování“ jednotlivých částí krajiny,⁴⁴ ovšem na stranu druhou je stejně tak možné, že ideová složka, kterou navrhl objednavatel byla natolik silná, že podstatně určila finální podobu kompozice. V tomto případě může většinou definitivně rozhodnout pouze „šťastný“ archivní nález.

Nelze také opomenout všudypřítomný podíl provádějící složky – řemeslníků a polírů,⁴⁵ který může být dokonce značným, pokud projektující architekt není pozván k doзору nad stavbou. V mnoha případech ovšem stavebník uzavíral smlouvu s architektem, který byl zároveň provádějícím stavitelem všech zakázek a náležel mu tak veškerý dohled nad pracovními silami. Vstoupil-li takto architekt do přímých služeb určitého stavebníka prováděl většinou pro svého zaměstnavatele vše – od staveb prvořadé důležitosti, až po úkoly méně náročné. Často se také stávalo, že si stavebník mohl najmout prvotřídního (a patřičně drahého) architekta k projektům na kterých mu obzvláště záleželo a k zakázkám méně významným dalšího stavitele.⁴⁶

Jméno Filipa Spannbruckera je spojeno zejména s jedním význačným stavebníkem. V jaké z těchto dvou rolí (tedy roli stavitele projektujícího všechny zakázky, či „druhořadého“ projektanta „prvořadé“ zakázky pouze provádějícího) se nyní pokusíme nalézt odpověď.

Skoro až symbolicky je profesní život Filipa Spannbruckera pevně ohraničen dvěma daty, která jsou navíc pramenně doložitelná. Oba „mezíky“ se týkají stejného panství a jednoho stavebníka. Tím byl František Josef hrabě Schlik a jedná se o jeho dominium ve východních Čechách. Prvním datem je rok 1698, kdy začal Spannbrucker stavět velmi jednoduchou

⁴⁴ Petr MACEK: Barokní stavitelství, in: FEJTOVÁ, Olga/ LEDVINKA, Václav/ PEŠEK, Jiří/ VLNAS, Vít(eds.): Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740, Praha 2004, 245.

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ Ibidem, s.247.

stavbičku drobného kostelíka v Chyjicích na Jičínsku.⁴⁷ Jelikož je tento rok také datem Spannbruckerovy svatby je pravděpodobně tato nevelká a prostá stavba byla prvním samostatným Spannbruckerovým počinem (být cechovním mistrem a vést tak vlastní stavební dílnu mohli totiž z ryze praktických důvodů pouze ženatí muži). Druhé datum je 1726 a oznamuje nám dokončení výstavby kostela sv. Vavřince ve Vršcích na témže panství.⁴⁸

František Josef Schlik se narodil 19. června 1656. V mládí, jak bylo běžným zvykem, podnikl několikaletou (snad pětiletou) kavalírskou cestu, jejímž završením byl samozřejmě Řím. Roku 1684 byl jmenován dvorským komorním radou a o pět let později jej císař jmenoval viceprezidentem České dvorské komory, zároveň místopředsedou a předsedícím zemského soudu a tři roky na to tajným radou. Byl dvakrát ženatý – poprvé se Silvií Kateřinou Kinskou, jež zemřela roku 1713, a podruhé s Annou Josefou Krakovskou z Kolovrat, která ho přežila o 31 let. Avšak ani jeden z těchto svazků nebyl naplněn narozením potomka.⁴⁹

Jeho mladším bratrem byl významný diplomat a velitel císařských vojsk Leopold Antonín Schlik, s kterým však pravděpodobně František Josef neměl nejlepší vztahy (přinejmenším v mládí). Pět let po smrti jejich otce - Františka Arnošta (1675), zakladatele schlikovského fideikomisu ve východních Čechách, mezi oběma bratry propukl urputný boj o svěřená panství, který se táhl skoro osm let.⁵⁰ Ze sporu

⁴⁷ SOkA Jičín, Farní úřad Veliš, Pamětní kniha fary Velišské; SOkA Jičín, Pozůstalost Jaroslava Mencla, karton č.3., sign.III/47

⁴⁸ SOkA Jičín, neinventarizovaný fond – Farní úřad Kopidlno, František Pavliczek: Consignatio continens statum beneficii Kopidlnensis adium, agrorum, pratorum, sylvarum, parochialium ... pro Anno 1770, rkp.

⁴⁹ Max DVOŘÁK: Beitrag zur gräflich Schlikschen Herrschafts und Hausgeschichte, Jičín 1895, 10

⁵⁰ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart.č.3, inv.č. 55, sign. I.52/19

nakonec svým způsobem vítězně vyšel František Josef, který sjednotil schlikovská panství po roce 1688 a dále je rozšiřoval.⁵¹

Zdá se, že František Josef Schlik měl již od počátku samostatného spravování všech svých panství na Jičínsku více či méně jasnou představu o rozsáhlé výstavbě, která byla v průběhu jeho dlouhého života na tomto dominiu uskutečněna. Již roku 1690 si objednal projekt na sýpku ve Střevači od tehdy nejvýznamnějšího architekta na české půdě Jeana Baptisty Matheye.⁵² Ten pro Františka Josefa v dalších letech projektoval ještě kapli sv. Anny a Loretu.⁵³

V úzkém pracovním kontaktu s Matheyem byl František Josef Schlik v devadesátých letech také z postu svého úřadu prezidenta České dvorské komory. Můžeme jej totiž považovat za vlastního iniciátora výstavby jízďárny Pražského hradu k níž povolal právě Matheye, jak nás informuje zpráva o zadání této významné zakázky v pamětní knize stavebního písaře Josefa Karla Misnera z března 1694.⁵⁴

Volba Jeana Baptisty Matheye byla v této logickým a samozřejmým krokem pro jakýkoli důležitý projekt, který měl nejen splňovat určité kvalitativní nároky, ale který také (a to

⁵¹ viz. výpisy ze Zemských desek a kupní smlouvy v SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart. č. 71, inv.č. 533, sign. XI.7

⁵² Nápis na pamětní desce velišské Lorety - ILLUSTRISIMUS DOMINUS DOMINUS FRANCISCUS JOSEPHUS SCHLIK S.R.I. COMMES IN BASSANO ET WEISKIRCHEN/DOMINUS IN KOPIDLNO ALTENBURG BARTAUSCHOW, WOKSCHITZ GITSCHINOWES/ BILSKO S.C.R.M. ACTUALIS CAMERARUS ET INSUPREMO AULAE AERARIO CONSILIARIUS/GRANARIUM HOC EXSTRUXIT MDCLXXX ARC.D.J.B.MATHEY. Autorství kaple sv. Anny se věnoval Jiří Kropáček a přesvědčivou analýzou forání stránky stavby potvrdil J.B.Matheye jako autora této pozoruhodné stavby, viz. Jiří KROPÁČEK: Tvorba architekta Jeana-Baptisty Matheye pro šlikovské panství velišsko-vokšické. in: Listy starohradské kroniky XVI, 1993, 37-44.

⁵³ ILLACEXCELLD.D.FRAN.IOSE.SCHLIK.S.R.I.COMESINBASSAMET/WEISKIRCHEN D.IN COPITLNO ALTENBURG BARTAVSOW WOKSCHITE GITSCHINOWES/BILSKO HOHENAUGESD ET ROBLIN SCR. M.ACTUAUS INTIMUS CON.CAME SUP IUDIO?PROVASSET/AER REGII IN BOEMIA PRAESES SACELLUM HOC B.V.M.LAV DEVOTUM EXSTRUI CURAVIT/ARCH.D.I.B.MATHEY

⁵⁴ viz. Jan MORÁVEK: Jean Baptiste Mathey a Pražský hrad, in: Umění VI, 1958, 166-176.

v neposlední řadě) měl být jakousi demonstrací šťastných majetkových poměrů stavebníka. Toto je také zřejmě případ Matheyových staveb na schlikovském dominiu. Jak stavba střevačské sýpky tak Loreta vybudovaná na svahu Veliše připomínají formou pamětních desek objednavatele i architekta. Ale spíše než „podpisem“ architekta,⁵⁵ jsou pamětní desky podpisem sebevědomého stavebníka, který chce dát na vědomí nejen to, že on je zadavatelem díla, ale že si pro toto dílo mohl dovolit získat do svých služeb slavného umělce se znamenitou pověstí, který měl v té době již za sebou celou řadu vynikajících podniků a jeho přínos české architektuře byl nesporný.

Způsob zasazení zmíněných Matheyových kaplí do krajiny načrtl jádro později dotvářené krajinné kompozice na velišsko-vokšickém panství Schliků. Zda je základní idea Matheyova, či Františka Josefa Schlika, lze jen těžko říci s úplnou jistotou, tady postrádáme v úvodu této kapitoly zmíněný „šťastný“ archivní pramen. Můžeme alespoň hypoteticky jistou možnost nastínit.

Ze zápisů vedených během sporů o dědictví mezi oběma syny Františka Arnošta (i z jejich porovnání) je nápadná snaha Františka Josefa o zachování panství jako celku, dokonce později neváhá investovat enormně vysokou částku do odkoupení části Veliška (které jeho bratr ve sporu získal, ale on si vyhradil předkupní právo).⁵⁶ Je samozřejmě možné, že důvodem mohla být snaha splnit poslední vůli otce - aby panství zůstala nerozdělena⁵⁷ - ale také může být další podstatnou pohnutkou k těmto nelítostným bojům s bratrem fascinace tvárností zdejší

⁵⁵ J.B. Mathey označil několik svých pražských staveb značkou umístěnou obvykle ve dvojici na portálu, nebo v jeho blízkosti. Tvoří ji rovnostranný trojúhelník, z jehož vrcholů vybíhají krátké, zalomené úsečky, naznačující vnější úhly. O jejich významu a roli v konkrétním kontextu viz. Jiří KROPÁČEK: K značce architekta J.B. Matheye, in: Umění XXXIV, 1986, 144-150.

⁵⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart.č.3, inv.č. 55, sign. I.52/19

⁵⁷ Závěť Františka Arnošta Schlika byla pořizena v Praze 27.10.1672, SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart. č. 36, inv.č. 382, sign. VII.12

krajiny a rodící se záměr jejího dotváření. Již to, že jedna z prvních staveb, které na svém panství podnikl, byla Loreta – kaple a zároveň rozhledna,⁵⁸ vypovídá o jasném záměru a okouzlení zdejším krajem.

Zdá se tedy, že František Josef Schlik již v mládí zcela programově zvolil životní styl venkovského šlechtice. Z tohoto důvodu se snad veškerá jeho stavební činnost soustředila na rozsáhlá panství zděděná po otci a vybojovaná v urputném boji s mladším a později také (přinejmenším co se kariéry týče) mnohem úspěšnějším bratrem. Právě na svém východočeském dominiu mohl nerušeně, stranou od vídeňského dvora i politických intrik, realizovat své představy a prostřednictvím zvelebování krajiny vytvořit svůj vlastní svět, kde by neměl konkurenta.

K tomuto stavebníkovi tedy přichází dva roky po Matheyově smrti Filip Spannbrucker a uvádí se výše řečenou stavbičkou kostela sv. Šimona a Judy v Chyjicích, který je, ačkoli se jedná o jednoduchou stavbu, svým postavením v krajině nepřehlédnutelný.⁵⁹ „Dobré řešení“ mu dodává na půvabu i významu a potvrzuje okřídlený výrok Hanse Georga Gadamera : *„Stavební dílo přesahuje sebe samo dvojnásobem. Je zrovna*

⁵⁸ Tento postřeh není zřejmý jen pozorovatelům jednadvacátého století, kteří samozřejmě k stavbě předstupují s jiným předporozumněním než lidé barokní doby, naše interpretace budou vždy subjektivní (viz. kapitola II.), ale i Johannes Rohn, tedy člověk 18. století, který Loretu osobně navštívil, chválí skvělý výhled, který stavba nabízí: *“Ex ejusdem capellae plana fummitate lapide strata jucundissimus prospectus est ad multa miliaria, oriente sole possunt Monasterii in Bezdiez fenestrae numerari, cujus rei testis sum.”* v: Joanes Carolus ROHN: *Antiquitas ecclesiarum, capellarum et monasteriorum aliarumque aedium sacrarum districtus et respective diaecesis Reginae-Hradecensis*, Praha 1777, 157.

⁵⁹ Na Chyjický kostel se postupně až hluboko do 18. století začala postupně vázat řada pohledových vazeb, ale i přímých cest, které vytvořily unikátní kompozici ... Karel WATZKO: *Urbanistická studie kompozičních prvků části Jičínska, rkp, diplomová práce ČVUT 2007, s. 26sq.*

*tak silně určeno účelem, kterému má sloužit, jako místem, které zaujalo v prostorové souvislosti.*⁶⁰

Exponované místo na vrchu nad obcí Chyjice bylo pro novostavbu kostela vybráno zcela promyšleně v duchu vrcholně barokního urbanismu a ne v místě původního dřevěného kostelíka, který měla tato stavba nahradit.

Kostel se tyčí na linii hřbetu táhnoucího se od kopce Veliše (ovšem z jiné strany než Matheyova Loreta) a spojujícího další důležité usedlosti schlikovského panství (jmenovitě Střevač, Kostelec, probíhá nad Jičíněvsí). Zároveň byla ke kostelu důmyslně vedena cesta lemovaná alejí, probíhající i nedalekou Střevačí, kde stála již zmíněná sýpka projektovaná pro Františka Josefa Schlika Matheyem. V průběhu dalších desetiletí byla tato cesta ještě dotvořená řadou dalších pohledových os a měla v kontextu zdejší krajiny prvořadý kompoziční význam.⁶¹

Další stavbou, která na chyjický kostel časově bezprostředně navazuje je sýpka dvora ve Vokšicích a pravděpodobně přilehlý zámeček, který sloužil jako hospodářské a úřední centrum panství. Vokšická sýpka, která je téměř přesnou kopií té střevačské, opět prostřednictvím pamětní desky zmiňuje, tentokrát již naposledy, jméno zesnulého Jeana Baptisty Matheye, ale také jeho nástupce v hraběcích službách – Filipa Spannbruckera. Tento soubor světských staveb měl ve zdejší krajině taktéž funkci významného kompozičního prvku, který tvořil úběžník jednoho z ramen pomyslného kříže cest a pohledových vztahů v krajinné kompozici na velišsko-vokšickém panství.

⁶⁰ citováno podle – Mojmír HORYNA: Umělecké dílo jako rozvrh, in: Dějiny umění v české společnosti – otázky, problémy, výzvy (ed. Milena Bartlová), Praha 2004., 75.

⁶¹ Tedy kromě asi nejznámější krajinné kompozice na schlikovském dominiu vzniklé propojením kaplí, staveb světského rázu a přírodních skutečností na velišsko-vokšickém panství, vznikala v tomto kraji v době F.J. Šlika i celá řada dalších pohledových i skutečných os (cest a alejí), které mnohdy rafinovaně zdejší krajinu utvářely - viz. WATZKO 2007, (cit. pozn. 59), 27sqq.

V blízkosti zámeckého areálu se navíc rozléhal dnes již zaniklý Podhradský rybník, který hrál v kontextu jednotlivých kompozičních složek krajiny nezanedbatelnou roli.⁶²

O pár let později, roku 1704, se jméno Filipa Spannbruckera znovu objevuje při výstavbě jedné z nejpozoruhodnějších staveb, která na schlikovském dominiu za Františka Josefa vznikla. Tou je kostel sv. Jakuba Většího v Kopidlně. Jedná se o tak mimořádný výkon, že byla v minulosti (a dodnes tato domněnka svým způsobem přetrvává) mnohokrát zpochybňována možnost autorství Filipa Spannbruckera.⁶³ Charakter architektury a související otázky prozatím necháme stranou (budou předmětem následující kapitoly), zaměříme se raději na dvě holá fakta.

Za prvé je Filip Spannbrucker doložen jako stavitel tohoto kostela.⁶⁴ A za druhé, žádný jiný projektující stavitel (nebo pouze architekt) na panstvích Františka Josefa Schlika se v dochovaných pramenech od odchodu Jeana Baptisty Matheye kromě Filipa Spannbruckera nevyskytuje.⁶⁵

Soudě podle charakteru, jakým František Josef Schlik přímo na Matheyem projektovaných stavbách formou pamětních desek zdůrazňoval skutečnost Matheyova autorství, je pravděpodobné, že by se o podobnou prezentaci pokusil i v případě tak proslulého, žádaného a drahého architekta jako byl Jan Blažej

⁶² WATZKO 2007, (cit. pozn. 59), s.39.

⁶³ viz. katalog

⁶⁴ SOKA Jičín, Písemná pozůstalost Jaroslava Mencla, kart.č 3. (viz.katalog)

⁶⁵ Ovšem problémem je, že ani účty kopidlnského velkostatku, ani žádná zmínka v Rodiném archivu Schliků se nedochovaly. O výstavbě kostela mlčí i dochované materiály ve fondu města Kopidlna v SOKA v Jičíně. Jméno Filipa Spannbruckera jakožto stavitele kopidlnského kostela zmiňuje nejstarší pamětní kniha kostela *Liber in quo rerum mobilium*, jejímž autorem je František Ondřej Rycl, čestný kanovník královéhradecký a jičínský vikář. Tuto knihu cituje Jaroslav Mencl ve svých poznámkách i Ivo Kořán ve svém článku Santini ve východních Čechách (viz. seznam použité literatury). Nyní se tato kniha pravděpodobně nachází v dosud nezpracovaném fondu královéhradecké konzistoře.

Santini, s jehož jménem byl v minulosti kopidlinský kostel spojován.

Vrátíme-li se k úvodu této kapitoly a úvahám o vztahu stavebníka a stavitele, bude snad již jasnější role, která Spannbrukerovi ve službách hraběte Schlika náležela. František Josef Schlik, člen významného šlechtického rodu a také poměrně význačný státní úředník, byl bezpochyby pozoruhodným stavebníkem a fakt, že si najal do svých služeb Filipa Spannbruckera, svědčí o Spannbruckerově dobré pověsti a skutečnost, že v těchto službách setrval po celou svou kariéru o spokojenosti hraběte Schlika s jeho prací. Je tedy možné předpokládat, že Filip Spannbrucker byl do hraběcích služeb přijat dlouhodobě s tím, že byl zároveň autorem návrhů všech projektovaných staveb a pod jeho dohled náleželo všechno stavební dění. Toto byla běžná praxe a záleželo jen na rozhledu a samozřejmě finanční situaci stavebníka, jakého stavitele zaměstná.⁶⁶

O tom, že zájem o dobové dění a módní záležitosti v oblasti umělecké produkce Františku Josefu Schlikovi nechyběl, svědčí například i zdánlivě zanedbatelná skutečnost, že na stavbách jeho panství se velmi záhy objevují iluzivní malby – zejména architektur oltářů – v pozzovském stylu a to dokonce v době kdy tato novinka ještě v Čechách nenašla odpovídající odezvy.⁶⁷ Na druhou stranu jejich provedení kolísá v kvalitě a je pravděpodobné, že získané návrhy (či práci přímo podle Pozzovy knihy, kterou mohli již tehdy vlastnit jezuité v nedalekém Jičíně a

⁶⁶ O rolích stavebníka a architekta v barokním stavitelství viz. Macek 2004 (cit. pozn. 44), 247.

⁶⁷ Iluzivní oltář v kapli sv. Anny je mladší roku 1713, iluzivní oltáře v kostele sv. Jakuba v Kopidlně pravděpodobně z roku 1705 (!) v Lucie RYCHNOVÁ: Drobná sakrální architektura v barokní komponované krajině Jičínska, veliškovokšické panství F.J.Schlika, rkp, bakalářská práce KTF UK, Praha 2006, s.35–39.

s nimiž pojily Františka Josefa Schlika přátelská pouta)⁶⁸ provedli místní umělci. Hraběti Schlikovi tedy zjevně velmi záleželo na tom, aby mu neunikla žádná zajímavá novinka, zároveň byl ale hospodárný a dal přednost místnímu umělci, před pražským, který by snad svou práci odvedl na daleko vyšší úrovni, současně by ale žádal mnohem větší honorář.

Rozhodnutí najmout do svých služeb Filipa Spannbruckera mohlo být tedy uspokojivým kompromisem. Spannbrucker byl kvalitním stavitelem, ale zároveň nepatřil k absolutní špičce (jakou představuje např. Jan Blažej Santini), takže jeho služby byly finančně přiměřené. Navíc u takového stavitele si významný stavebník mohl být jist, že pro něj bude mít dotyčný vždy dostatek času a zadané práci bude věnovat prvořadou pozornost.

Proto je přijatelná domněnka, že Filipu Spannbruckerovi je možné připsat také další stavby, které na panství Františka Josefa Schlika vznikaly v rozmezí let 1700-1726 a které zároveň odpovídají Spannbruckerovu architektonickému cítění (viz. následující kapitola). Těmito stavbami jsou – zámek v Jičíněvsi, kaple sv. Andělů strážných nad Hlásnou Lhotou a kaple Nejsv. Trojice u Ostružna.

Jičíněveský zámek, který vznikl v letech 1714 – 1717, byl v minulosti připisován Jeanu Baptistu Matheyovi.⁶⁹ Pokud by tedy Mathey byl autorem návrhu, výsledná stavba by vznikala s velkým časovým odstupem, během kterého by mohlo snadno dojít k přepracování či názorovému posunu v pojetí. Také požadavky stavebníka by se mohly snadno během tak dlouhé doby změnit. Mathey není nikde v souvislosti s touto stavbou doložen žádným

⁶⁸ Andrea POZZO: *Perspectiva pictorum atque architectorum ... Andrei Putei a Societate Jesu ... Pars prima*, Roma 1700.

⁶⁹ viz. Jaroslav WAGNER: *Jičín*, Praha 1965, 52; v návaznosti na Wagnerovu hypotézu nezavrhne možnost Matheyova autorství ani J. Kropáček – viz. Jiří KROPÁČEK: *Tvorba architekta Jeana-Baptisty Matheyho pro šlikovské panství velišsko-vokšické*. in: *Listy starohradské kroniky XVI*, 1993, 37sq.

přímým pramenem, ani topografickou literaturou starší roku 1900. Jeho jméno se v souvislosti s touto stavbou objevuje až v mladší literatuře a to na základě předešlé a doložené činnosti tohoto architekta ve službách Františka Josefa Schlika.⁷⁰

Obdobně drobné kaple, které jsou součástí krajinně-urbanistického řešení na velišsko-vokšické části dominia, byly v minulosti připsány Janu Blažejí Santinimu. Tuto atribuci (ještě společně pro kostel sv. Jakuba v Kopidlně) prvně formuloval Ivo Kořán ve svých člancích pro časopis Umění⁷¹ a brzy byla pro zdánlivou přesvědčivost argumentů všeobecně přijata.⁷²

Charakter těchto staveb ale vypovídá spíše o santiniovské inspiraci než osobním podílu Santiniho. Navíc, jak již bylo zmíněno, jméno Jana Blažejí Santiniho není nikde na schlikovských panstvích doloženo. Z těchto důvodů někteří autoři poměrně záhy právem o těchto připsáních Santinimu vyslovili pochybnosti.⁷³

Po zevrubném poznání díla Jana Blažejí Santiniho a zároveň dalším posunu v bádání v oblasti české barokní architektury dnes již můžeme o Santiniho autorství v této souvislosti mluvit jako o sporném a naopak Spannbruckerova osoba se zde jeví velmi pravděpodobnou.⁷⁴ O jeho účasti zde vypovídají, byť velmi kusé, prameny, ale také sám způsob utváření zmíněných staveb (viz. následující kapitola; katalog)⁷⁵

⁷⁰ viz. pozn. 69.

⁷¹ Ivo KOŘÁN: Umění a umělci baroka v Hradci Králové, in: Umění XIX, 1971, s. 53sq; Ivo KOŘÁN: Santini ve východních Čechách, in: Umění XXII, 1974, 213sqq.

⁷² Rostislav ŠVÁCHA: K vývoji díla Jana Santiniho, Umění XXVII, 1979, 382-400; ŠVÁCHA, Rostislav: Kostel ve Slapech a dílo Jana Santiniho, in: Umění XXXV, 1987, s. 322sqq; Jan SEDLÁK: Setkání baroku s gotikou. Praha, 1987, 49; Věra NAŇKOVÁ: Architektura vrcholného baroka v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění II/2, Praha 1989, 417.

⁷³ Jana ŠMEJKALOVÁ: Klášterní chrám v Rajhradě, in: Umění XXXII, 1984, s.411.

⁷⁴ HORYNA 1998 (cit.pozn. 5), s.416

⁷⁵ Podrobný přehled celé diskuze kolem Santiniho potenciální činnosti na dominiu Františka Josefa Schlika je součástí pojednání stavby kopidlnského kostela v katalogu.

...

Přibližně v téže době, kdy Spannbruckerovo působení na schlikovských panstvích dosáhlo svého nejskvělejšího výrazu v podobě kostela sv. Jakuba Většího v Kopidlně, začal tento pražský stavitel provádět pozoruhodnou stavbu kaple sv. Anny v Panenských Břežanech, kterou na objednávku tehdejší abatyše svatojiřského kláštera benediktinek na Pražském hradě Heleny Pieroni da Gagliano navrhl Jan Blažej Santini Aichel.⁷⁶ Helena Pieroni se tak zapsala mezi pověstné představené nejstarších českých klášterů, kteří objevili záhy Santiniho talent a neváhali svěřit v mladého architekta naprostou důvěru, ale i investovat do jeho znamenitých služeb nemalé peníze.

Břežanská kaple je situována na návrší nad obcí v blízkosti tzv. Horního zámku, který sloužil jako letní rezidence abatyší svatojiřského kláštera. Zámeček je poměrně jednoduchá, patrová stavba, jejíž vznik je v literatuře kladen do první třetiny 18. století.⁷⁷ Vzhledem k tomu, že rezidence tu s nejvyšší pravděpodobností existovala ještě před výstavbou kaple, čemuž odpovídá i záznam v Hammerschmiedtových dějinách kláštera sv. Jiří,⁷⁸ je pravděpodobné, že se jedná o vrcholně barokní přestavbu starší budovy.⁷⁹

Kaple sv. Anny je zcela jedinečným dílem jak po konstrukční, tak estetické stránce. A ačkoli je nejstarším příkladem radiálně rozvinuté, paprscité centrály v Santiniho tvorbě, všechny podstatné rysy tohoto kompozičního typu stavby

⁷⁶ HORYNA 1998 (cit.pozn. 5), s.227.

⁷⁷ viz. Pavel VLČEK: Encyklopedie českých zámků, Praha 1999, 423.

⁷⁸ viz. Jan Florián HAMMERSCHMIDT: *Historia in qua primaeva fundatio Et Institutio Regiorum Ac Antiquissimorum Monasteriorum S. Georgii In Castro Pragensi*, Praha 1715,125.

⁷⁹ Richard BIEGEL: Kaple sv. Anny v Panenských Břežanech a její barokní urbanistická kompozice, in: *Památky Středních Čech 2/2007*, s. 39

jsou domyšleny k dokonalosti a provedeny s naprostou jistotou vlastní autorově zralé tvorbě.⁸⁰

Není bez zajímavosti, že i zde se podobně jako v případě schlikovských panství setkáváme s důmyslnou krajinně-urbanistickou kompozicí. Nicméně, jelikož jde v případě zdejší kaple sv. Anny o znamenitý architektonický počín suverénně dominující zdejšímu parku, byla v minulosti tato stavba chápána jako významný solitér. Až nedávný urbanistický průzkum březanského areálu přinesl nová zjištění, která odhalila rafinovanost jeho celkové kompozice.⁸¹

Základem celého areálu byla zřejmě zmíněná zámecká budova situovaná na severovýchodním návrší nad obcí, od počátku obehnaná nepravidelně vedoucí ohradní zdí. Zdá se tedy, že původně byl celý areál uzavřen kompozičním vztahům se širším okolím.⁸² To se však změnilo výstavbou kaple na tehdy ještě nezalesněné ploše návrší nad kopcem. Tato stavba již počítala se zapojením širšího krajinného rámce, stala se nepřehlédnutelnou dominantou, vládnucí svému okolí, organizující a hierarchizující prostor kolem sebe.⁸³

Stejně jako na Jičínsku také celkové řešení zdejšího areálu zámečku a kaple jak invenčně propojovalo velkorysé krajinně-urbanistické osy s dalekým okolím (včetně „lokálního“ propojení kaple s rezidencí), tak obratně využívalo sochařské výzdoby

⁸⁰ HORYNA 1998 (cit.pozn. X), s. 111.

⁸¹ BIEGEL 2007 (cit. pozn.78), 39-45.

⁸² Ibidem, 41

⁸³ Kaple sv. Anny je centrální stavba. Jako taková je *bytosně určena svým středem, jakožto bodem, ke kterému jsou vztaženy jak všechny komponenty vlastní sestavy stavby, tak všechny prvky jejího umístění v kontextu krajiny. Střed se tak stává místem, ke kterému se usebírá svět, není stanovištěm naším, ale k němu jsou naše stanoviště podstatně určena.* viz. Horyna 2004 (cit. pozn. X), s. 75; O tom, že tato exponovaná situace byla zjevným kompozičním záměrem vypovídá i záznam v dochované pamětní knize: „.....a místo velmi veselý, podle pěkného vyhlídnutý, na vrchu nad Břežany, v okrouhlý rovině se vynalezlo, z kteréhož vrchu na všechny strany viděti jest na mnoho mil.“ citováno podle BIEGEL 2007 (cit. pozn. 78), 45.

(pomocí důmyslných pohledových vazeb) nejen po kompoziční, ale také ikonografické stránce. Autorem celkového návrhu byl Jan Blažej Santini.⁸⁴ Není však také vyloučeno, ačkoli je to méně pravděpodobné, že o konečnou podobu tohoto plánu se svým dílem mohl zasloužit i Filip Spannbrucker, kterému byly obdobné krajinně-urbanistické postupy důvěrně známé z jičínských panství Schliků. Je také možné konstatovat, že přestavba, která dala dnešní podobu zdejšímu zámku je dílem Filipa Spannbruckera, který pracoval zřejmě ve službách svatojiřských benediktinek po delší čas.

Výjimečná Santiniho osobnost v kombinaci s jeho brilantním dílem musela jistě Spannbruckerovi imponovat a zjevně také zanechala nerasmazatelnou stopu v jeho vlastním architektonickém názoru a promítla se více či méně do podoby řady jeho děl.

Významným Spannbruckerovým počinem pro klášter benediktinek od sv. Jiří na Pražském hradě byl návrh a provedení kaple sv. Jana Nepomuckého.⁸⁵ Fundátorem celé výstavby byl prelát svatovítské kapituly Jan Ludvík Steyer, přičemž stavbu schvalovala roku 1717 Helena Pieroni da Galiano. Ta se ovšem vysvěcení stavby roku 1722 již nedožila, její nástupkyní přítomnou slavnostnímu obřadu byla Rosina Klára Schlindlová z Hirschefeldu.⁸⁶

Skutečnost, že Filipu Spannbruckerovi byla svěřena zakázka takové prestiže, svědčí jednak o tom, že jeho stavební aktivita nebyla zanedbatelná, a také o spokojenosti zadavatelek s jeho předchozími službami. Spannbrucker, jak již bylo

⁸⁴ Ibidem

⁸⁵ Kaple byla v minulosti připisována Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi i Františku Maxmiliánu Kaňkovi, jasno v celé záležitosti udělal až šťastný archivní nález Milady Vilímkové, viz. katalog.

⁸⁶ V Archivu hl. města Prahy se zachoval podrobný popis slavnosti, který byl roku 1901 otištěn v přesném znění v časopise Method, viz. katalog

předznamenáno, zřejmě působil ve službách svatojiřského kláštera dlouhodobě, možná celou svou stavitelskou kariéru, podobně jako ve službách Františka Josefa Schlika. Zároveň stavební aktivita pražských benediktinek nebyla tak rozsáhlá na to, aby Spannbruckerovi výrazně bránila v práci pro jeho hlavního patrona, hraběte Schlika. Za tohoto předpokladu je tedy možné se domnívat, že mu byly svěřeny i další projekty na pozemcích patřících klášteru v okolí Prahy, jako například již zmíněná přestavba záměčku v Panenských Břežanech a jiné menší stavební úpravy.

...

Stopy Filipa Spannbruckera nalézáme také na jiném místě nedaleko Prahy – ve Staré Boleslavi. O této skutečnosti nás informuje dochovaná smlouva mezi ním a staroboleslavským kapitulním děkanem Heroldtem ze Stody.⁸⁷ Smlouva byla vystavena dne 13. května roku 1710, podle ní se stavitel zavazuje, že již zcela chatrnou budovu děkanství u sv. Václava („*ganz baufällig*“) zboří a na jejím místě vystaví podle svého plánu budovu novou.

Jan Chrysostum Herold, rodák z Litoměřic, nastoupil ve Staré Boleslavi jako děkan v dubnu roku 1705 a již od počátku svého zdejšího působení se *pečlivě staral o opatření kostelních věcí i o udržování kostela*.⁸⁸ Byl zároveň poměrně známým aktérem kulturního života barokní Prahy.⁸⁹

Hned rok po svém nástupu začal s většími, blíže nespecifikovanými, opravami kostela sv. Václava, na něž již

⁸⁷ SOA v Praze, Kolegiální kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, oddíl III/B1b, inv.č. 433, karton č. 17.

⁸⁸ podle Liber curiosorum gestorum ab Anno 1690 cit. v František ZUMAN.: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXII, 1949, 31.; dále Josef Prokop HORČICE: Historické popsání milostného obrazu a poutního kostela Panny Marie v Staré Boleslavi, Praha 1837, 83sq.

⁸⁹ Antonín Podlaha (ed.): Hammerschmiedova Historia Pragensis in dua partes divisa, Praha 1891, 123.

tehdy přizval Filipa Spannbruckera. Za provedené práce mu zaplatil 140 zlatých, přičemž materiál byl placen zvlášť.⁹⁰ Děkan Herold byl s jeho prací zřejmě spokojen, jelikož mu nejen svěřil stavbu nové budovy děkanství o pár let později, ale také stavební práce související s výstavbou nového hlavního oltáře v kostele Nanebevzetí Panny Marie na počátku dvacátých let.⁹¹

Výstavba nového kapitulního děkanství byla nepochybně významnou zakázkou a těžko by jí získal zcela bezvýznamný a málo zkušený stavitel, už jen proto, že v nově postavené budově mělo zasedat kolegium druhé nejstarší kapituly v Čechách. Bylo tedy otázkou cti stavebníka, aby toto místo bylo důstojné svému účelu, ale i důležité úlohy, kterou kapitula v českých dějinách hrála.

...

Činnost Filipa Spannbruckera jak pro kapitolu sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, tak pro benediktinky kláštera sv. Jiří na Pražském hradě zároveň potvrzuje pravděpodobnost výše rozvedené domněnky, že role tohoto stavitele ve službách Františka Josefa Schlika byla zásadnější povahy, než se dosud usuzovalo.

...

Dalším místem, kde se mimo Prahu (tentokrát mnohem dále) setkáváme s Filipem Spannbruckerem, je zbirožské panství na pomezí západních a středních Čech, které patřilo po celé 17. a část 18. století ke komorním panstvím. V tu dobu tedy podléhala veškerá zdejší stavební činnost kontrole a schvalování jak České komory v Praze, tak České dvorské komory se sídlem

⁹⁰ František ZUMAN: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXI, 1948, 52.

⁹¹ Účty se v tomto případě zmiňují o „staviteli Filipovi“, je tedy pravděpodobné, že se jednalo o F.Spannbruckera. Fakt, že je zmíněno pouze křestní jméno by mohl vypovídat o skutečnosti, že byl F.Spannbrucker poměrně obecně známou a snad i uznávanou osobou (a to alespoň ve zdejších místě)

ve Vídni.⁹² Je zcela logické, že Česká komora na územích podléhajících její správě prosazovala i své architekty – tedy přesněji řečeno pražské architekty, kteří měli titul dvorního stavitele a kteří tak kontrolovali v těchto oblastech naprostou většinu stavebního podnikání.⁹³

Takto se vedle nejvýznamnějších jmen Františka Maxmiliána Kaňky, Tomáše Haffeneckera a Kiliána Ignáce Dientzenhofera objevuje i Filip Spannbrucker. Podle smlouvy z roku 1715 víme, že na panství Zbiroh projektoval kostel sv. Petra a Pavla v obci Líšná, pravděpodobně o pár let později kostel sv. Mikuláše ve Zbiroze a snad také přestavoval zdejší zámeckou kapli.⁹⁴ Jedná se o poměrně nenáročné projekty. Sofistikované a nákladné řešení se ovšem od Filipa Spannbruckera v tomto případě ani neočekávalo. Zámek Zbiroh fungoval v té době jako vězení a vesnice v podhradí byly z hlediska stavebních investic zcela nezajímavé. Navíc je pravděpodobné, že Spannbrucker neměl provádět ani stavební dozor a proto musely být stavby navrženy tak, aby si s nimi hravě poradili místní řemeslníci. Ostatně, oni sami mohli do výsledné podoby prováděných staveb vnášet své představy a navržený projekt interpretovat mylně nebo se značným zkreslením.

...

V souvislosti s tvorbou Filipa Spannbruckera tedy nesmíme opomenout ten prostý fakt, že nebyl jen stavitelem Františka Josefa Schlika a benediktinek ze starobylého kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, ale také autorem menších a nenáročných projektů, jaké představují například zbirožské stavby, a které jsou dnes již těžko dohledatelné. To může být také případ

⁹² RYŠAVÝ 2006 (cit. pozn. 9), 429.

⁹³ Ibidem

⁹⁴ Ibidem, 430-432.

mnoha měšťanských domů na Malé Straně v Praze. Jelikož byl Filip Spannbrucker malostranským měšťanem, obraceli se na něj nepochybně jeho bližší i vzdálenější sousedé. Víme s jistotou o dvou domech, které na Malé Straně projektoval (viz. katalog), nicméně určitě podnikal řadu přestaveb, nástaveb, přefasádování i drobnějších prací, které patřily neodmyslitelně k práci každého stavitele. V jednom z takových případů se s jménem Filipa Spannbruckera setkáváme v souvislosti s Janem Blažejem Santinim, a to při menší úpravě v bytě jeho zesnulého otce, který byl společným vlastnictvím Santiniho a jeho bratra. Zachovalo se nedatované Spannbruckerovo potvrzení, pocházející však zjevně z roku 1711, v němž Spannbrucker uvádí, že na Santiniho objednávku provedl za 17 zlatých drobnější práce (šlo o nový rákosový strop v jednom pokoji, proražení okenního otvoru s osazením ostění, zřízení malé kuchyně ad.).⁹⁵

V letech 1727 – 1728 spolupracoval Filip Spannbrucker s Bartolomeem Scottim na přestavbě kostela sv. Michaela servitů na Starém Městě pražském, k níž vlastně došlo díky profesnímu selhání jediného řemeslníka (které ale spíše pouze urychlilo nevyhnutelné).

Servité předtím zřejmě již delší dobu uvažovali o výměně střechy kostela a to pravděpodobně v souvislosti s blížícími se oslavami sta let od získání kostela. Ovšem pokrývač nechal určitou dobu střechu rozkrytou a tím zavinil zřejmě značné rozevření klenby a uvolnění zdiva.⁹⁶ O neutěšeném stavu svědčí i fakt, že dokonce papež Benedikt VIII., poslal dar ze své osobní pokladny na nutné opravy „*když bylo patrno nebezpečí úplného*

⁹⁵ Pavel ZAHRADNÍK: Santini v Želivě, in: Průzkumy památek II/1995, 13.

⁹⁶ Pavel VLČEK: Nové poznatky k dějinám sevitského kostela Archanděla Michaela na Starém Městě pražském, in: Umění XLV., 1997, 556

*zřícení kláštera...*⁹⁷ V dokumentech vážících se k opravám je s notnou dávkou dramatičnosti vylíčen příchod stavitelů Bartolomea Scottiho, Filipa Spannbruckera a vrchního inženýra Jakuba Vogela, kteří stavbu převzali a nezodpovědného pokrývače vyhnali od nezdařené práce.⁹⁸ Celkový náklad tehdy vzrostl na 13 200 zlatých, což ukazuje na zásadní přestavbu.⁹⁹

Přibližně v té samé době, tedy v druhé polovině dvacátých let 18. století, přesněji kolem roku 1727, spolupracoval Filip Spannbrucker se svým synem Antonínem Václavem na přestavbě kanovnické rezidence na Hradčanech (č.p. 63/IV). Lze předpokládat, že Antonín Václav zde ještě pracoval jako člen otcova stavebního podniku.

Zdá se také, že v této poslední fázi svého profesního života byl Spannbrucker zaměstnán ve službách sedleckého kláštera, kde nahradil zesnulého Jana Blažeje Santiniho.¹⁰⁰ V této spojitosti byla také vyslovena domněnka, že právě Spannbrucker mohl být autorem kaple Panny Marie Pomocné v Kouřimi **(44)**.¹⁰¹ Tato stavba skutečně vykazuje některé charakteristické znaky Santiniho tvorby, ale prezentuje je odlišným způsobem. Zároveň však tento způsob není vlastní ani Spannbruckerově tvorbě, která sice tíhne také k zjednodušení a reinterpetacím některých Santiniho motivů, ale jeho pojetí architektury je mnohem plošnější (viz. následující kapitola).¹⁰²

Více světla vnesl do tohoto problému plán dochovaný z doby výstavby kaple, publikovaný Vratislavem Ryšavým

⁹⁷ Ibidem

⁹⁸ Ibidem, citovanými dokumenty jsou dvě specifikace rozpočtů z let 1727 – 28 přiložené k žádosti o příspěvek, se kterou se konvent obrátil na arcibiskupskou konzistoř.

⁹⁹ Ibidem, 557-558.

¹⁰⁰ Horyna 1998 (cit. pozn.5), 417.

¹⁰¹ Ibidem

¹⁰² Čemuž u kaple v Kouřimi odporuje asi nejvýrazněji ostré konkávní vykrojení nároží, ale také jakási celková robustnost její architektury.

(45).¹⁰³ Samo provedení tohoto plánu stojí totiž kvalitativně o řád níž než zachované Spannbruckerovy plány.¹⁰⁴ Zdá se tedy, že pravděpodobnějším autorem by mohl být kutnohorský stavitel Jan Jakub Vogler, jehož výrazovému rejstříku je ostatně provedení kaple bližší. Nicméně tento fakt nebrání skutečnosti, že činnost Filipa Spannbruckera ve službách sedleckého kláštera mohla být rozsáhlejší. Zakládala se však pravděpodobně na provádění záležitostí praktičtějšího charakteru.

...

Dílo Filipa Spannbruckera se profilovalo stejně jako dílo každého stavitele a architekta (nejen doby 18. století) v souvislosti s druhem zakázek a požadavky stavebníka, kladoucího své finanční a estetické podmínky.

Dobrá architektura musí navíc nejen vždy nutně odpovídat na tyto výzvy a nároky objednavatele, ale i konkrétní situaci v krajině či městské zástavbě. *Architektonické dílo vstupuje přímo do světa a stává se součástí jeho uspořádanosti, často rozvržení určitého místa a jeho okolí podstatně utváří a širší přírodní scénérii pointuje....Je jakýmsi klíčem ke zkušenosti, uchopení a porozumění světu tak, jak se jeví na tom kterém místě.*¹⁰⁵

Filip Spannbrucker projevil ve svých realizacích cit a pochopení pro zmíněné skutečnosti. Své schopnosti mohl uplatnit především ve službách Františka Josefa Schlika, pro něhož

¹⁰³ Plánek byl přiložen k dopisu kouřimského děkana Antonína Marsche s datem 17. března 1724, ve kterém žádá arcibiskupskou konzistoř v Praze o povolení vystavět kapli Panny Marie „*extra portam Civitatis Kurimensis*“ - Vratislav RYŠAVÝ: Původní návrh kaple Panny Marie v Kouřimi, in: Zprávy památkové péče 57/1, 32., dopis s plánkem je v NA, APA D 11 1724 III, č.kartonu 1138.

¹⁰⁴ jde o plán na přestavbu zámecké kaple ve Zbirohu a plán půdorysu Staroboleslavského děkanství. Ani jeden z těchto návrhů není signován, avšak Spannbruckerovo autorství je logicky odvoditelné z okolností a jeho činnosti v daných lokalitách. Navíc oba plány prozrazují stejnou ruku. Oba jsou uloženy v Archivu Pražského hradu jako součást Staré plánové sbírky. V následujícím textu budou zmíněny na příslušném místě.

¹⁰⁵ Horyna 2004 (cit. pozn.5), 79.

pracoval po celou svou kariéru a jehož dominium ve východních Čechách nabízelo Spannbruckerovi skvělou příležitost projevit tvůrčí talent zejména v práci s krajinou. Otevřenou otázkou tu samozřejmě zůstává ideový podíl samotného objednavatele, který (jak se zdá) mohl být rozhodující, a stejně tak míra závislosti na Matheyho započatém díle.

V. Charakter a inspirační zdroje architektury Filipa Spannbruckera

Jak již bylo předesláno v předešlých kapitolách, Filip Spannbrucker patří částečně k těm stavitelům, jejichž schopnosti byly podceňovány a jejichž díla byla připisována jiným. Hlavním důvodem pro tuto domněnku je jednak nesporná kvalita zvláště některých z těchto prací, ale také to, že nezaprou své inspirační zdroje. Pravdou je, že *architekt nikdy nepracuje ve vakuu*, a proto řešit otázku originality (zejména v *historické* architektuře) může být zavádějící, neboť architektura má zároveň odpovídat na řadu praktických otázek, včetně místních podmínek. Proto je naprosto přirozeným (a vlastně nutným) projevem přejímat vzorce pochopitelné těm, kterým je architektura určena, a přejímat je takovým způsobem, aby korespondovaly s vkusem a nároky doby.

Hledání odpovědí na otázky původu Spannbruckerovy vlastní tvorby vyplývají z výše načrtnuté situace. Již nápis na pamětní desce vokšické sýpky **(43)** odkazuje k výraznému inspiračnímu zdroji jeho díla – k architektu Jeanu Baptistu Matheyovi.¹⁰⁶

Stavba působí uměřeně (což je samozřejmě dáno účelem) a v členění stěny sítí plošných, monumentálních rámců a pilastry vysokého řádu velmi zdařile napodobuje o deset let starší Matheyeho sýpku v nedaleké Střevači.

Stejně tak přilehlý vokšický zámeček **(41,42)**, který sloužil jako centrum správy velkostatku a ubytování pro zdejší úředníky, je nanejvýš střídmou, přehlednou stavbou rezignující na jakoukoli dekorativní výzdobu. Jeho trojkřídlá, otevřená dispozice s mělkým čestným dvorem, tvořeným zřejmě původně

¹⁰⁶ tuto sýpku stavěl zřejmě přímo podle návrhu J.B. Matheye, jak udává pamětní deska, která končí jmény obou.(?)

pouze dvojosými křídly,¹⁰⁷ se odvolává k myšlence, kterou jako jeden z nových prvků zprostředkoval českému prostředí taktéž Jean Baptiste Mathey. (Ovšem ve velice zjednodušené, až schematizované podobě). Tento motiv čestného dvora již koncem 17. a počátkem 18. století v Čechách zdomácněl, jeho vzorným příkladem je přestavba zámku v Mnichově Hradišti projektovaná Marcantoniem Canevallem.¹⁰⁸

Také zámek v Jičíněvsi **(2)** nezapře jasné inspirace dílem slavného Burgundžana. Na druhou stranu je zde zajímavá centrální dispozice stavby, která odkazuje ke staršímu pojetí zámeckého sídla. Poněkud nezvyklé je uspořádání stavby na téměř čtvercovém půdoryse a jakési „vytažení“ tohoto celistvého kubusu do výšky. Toto uchopení zámku jakožto centrální, blokově sevřené stavby jako by se vracelo o tři desítky let zpět k takovému typu sídla, jaký představuje například nad půdorysným oválem vybudovaný zámeček Humprecht v nedaleké Sobotce. Zdá se pravděpodobné, že tato dispozice byla dána situací v krajině (umístěním na vyvýšeném, zdaleka exponovaném místě, které k vystavění centrální stavby přímo vybízí) a také rolí v krajině kompozici na panství Františka Josefa Schlika (a to možná v myšlenkové návaznosti na ostatní centrály této kompozice).

Obdobně mohl Filip Spannbrucker navázat na započaté Matheyeho dílo v práci s krajinou situací na Jičínsku a současně prokázat schopnost myslet v širších intencích. Jak již bylo zmíněno, ve zdejší krajině uplatnil promyšlené budování pohledových os orientovaných na významné dominanty a zároveň tak zprostředkoval vyznění zakomponovaných staveb

¹⁰⁷ Ačkoli zámeček prošel několika přestavbami v průběhu 19. století, díky jejich nepřilíživému provedení je možné poměrně snadno postřehnout původní dispozici stavby.

¹⁰⁸ Mojmir HORYNA/ Květa KŘÍŽOVÁ: Zámek Mnichovo Hradiště, Praha 1996, 10.

do širšího krajinného rámce. Asi nejzřetelněji je tato snaha patrná pohledovým propojením kaple sv. Andělů Strážných s dvorem ve Vokšicích. Dokreslil tak vlastně do krajiny „kříž“ cest a pohledových vztahů, započatý Matheyem propojením Lorety s kaplí sv. Anny.¹⁰⁹ V tomto ohledu se uvedl již při výstavbě jinak architektonicky nepříliš zajímavého kostelíka v Chyjicích na Jičínsku.

Obzvlášť zřetelně lze již zmíněné prvky vlastní Matheyho tvorbě vysledovat i v dílech Filipa Spannbruckera na zbirožském panství.¹¹⁰ Všechna tato díla spojují v jejich celkovém charakteru uměřenost a prostota, která však vždy zachovává proporce v členění, takže jejich architektura nepůsobí výrazově chudě, ale naopak dodává jejich celkovému vyznění dojem jisté elegance a (možná s trochou nadsázky) majestátního klidu.

Při tvarové jednoduchosti těchto staveb se stává svým způsobem dynamickým článkem štít. Nápadná jsou zde značná boční rozšíření s jemně okosenými nárožními. Z dispozičního hlediska je zajímavé srovnání kostela sv. Petra a Pavla v Líšné **(37)** s obdobně řešenou kaplí sv. Kateřiny v Nynicích **(48)**,¹¹¹ která se však od kostela v Líšné liší způsobem členění hlavního průčelí. To je v Líšné pouze zcela prostě rozděleno po každé straně dvojicí pilastrů dórského řádu, nasazených na sokl, jemně dělený mělkými lizénami. Výsledný dojem strohé monumentálnosti (ke kterému přispívá také zasazení stavby do zcela neobydlené krajiny) je poněkud změkčen jednoduchým

¹⁰⁹ viz. Pavel HÁJEK: Česká krajina a baroko. Praha 2003, s. 43-51.

¹¹⁰ Na Spannbruckerovo autorství tří staveb na zbirožském panství upozornil na základě pramenného nálezu V. Ryšavý – sv. Petra a Pavla v Líšné (pramenně doloženo), sv. Mikuláše ve Zbiroze (vyplývá z celkového charakteru stavby a téměř současnou Spannbruckerovou činností v nedaleké Líšné) a úpravy kaple na zbirožském zámku (charakter přestavby), Vratislav RYŠAVÝ: Pražský architekt Filip Spannbrucker na zbirožském panství, in: Zprávy památkové péče, 2006/5, s. 429 – 432.

¹¹¹ Také dle Matheyho projektu, provedená pravd. P.I. Bayerem v letech 1699-1703, viz. Vratislav RYŠAVÝ: Kaple sv. Kateřiny v Nynicích, in: 850 let plaského kláštera ...

portálem a segmentovým oknem v ose průčelí. Až zarážející je však naprostá nmodernost naznačeného způsobu pojetí průčelí obou kostelů zbirožského panství – která by docela dobře mohla být součástí staveb šedesátých let předcházejícího století. Důvody byly naznačeny výše. Architekt zkrátka zaslal návrh, který byl za příslušných finančních podmínek bez potíží proveditelný místními políry, kteří mohli ostatně finální podobu stavby do značné míry ovlivnit.

Podobné charakteristiky (zejména co se členění stěny týče) vykazují například Matheyho stavby na bělském panství Valdštejnů¹¹² či již velmi pozdní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Jiřetíně **(47)**. Matheyův kostel sv. Bartoloměje a Nanebevzetí Panny Marie v Doksech **(46)** pak nejen prostým členěním stěny, ale i svou dispozicí se široce otevřenými bočními rameny a přísazením těžké hranolovité věže ke stavbě kostela vzdáleně připomíná prostorové rozvržení kostela sv. Mikuláše ve Zbizoze.

Poměrně nedávný archivní nález, který odhalil Matheyho autorství doksské stavby, jen potvrzuje, jak ošemetné může být hodnocení kvality architekta či stavitele na základě typu zakázky, jakou je vesnický kostel. Nabízí se samozřejmě také otázka jak moc byly krajní oproštění a strohost pozdního Matheyova díla programové (a teď máme na mysli i stavby reprezentativnějšího charakteru na bělském panství), do jaké míry byly tyto charakteristiky dány typem zakázky a jak se promítly do myšlení současníků. Vezmeme-li v úvahu fakt, že Mathey byl nejžádanějším architektem českého (resp. pražského) prostředí, jistě nebyl jeho vliv zanedbatelný a zdá se, že právě zmíněné

¹¹² Matheyho činnost na panství Bělá pod Bezdězem viz. Pavel ZAHRADNÍK: Archivní nálezy k dílu Jana Křitele Matheye, in: Umění XLV, 1997, s.547 – 555.

vlastnosti pozdních Matheyho prací mohly mít podstatný vliv i na Spannbruckerovu tvorbu.

...

Další zásadní vliv na utváření Spannbruckerovy architektury představuje Jan Blažej Santini. Právě ten fakt, že sám s určitostí jednu z jeho brilantních staveb prováděl,¹¹³ mu nejspíš dokonale zprostředkoval jakési „ohmatání“ části přebohatého výrazového rejstříku tohoto génia české barokní architektury a zajistil mu tak svébytné uchopení celé řady témat. Tento vliv se projevuje v množství prvků a detailů, ve zjevných citacích Santiniho díla (avšak ve schematizované podobě, jak je představuje kaple sv. Andělů Strážných nad Hlásnou Lhotou), či jen v jakémsi tíhnutí k zjednodušení tvaru možná za účelem jeho hlubšího uchopení. Ačkoli Filip Spannbrucker očividně zná Santiniho dílo a aktivně některá z jeho témat používá, výsledný dojem je vždy rozdílný.¹¹⁴ Je tomu tak díky zvláštní redukci, pozměňování a míšení s prvky zcela jiného charakteru.

Tento způsob jeho architektonického myšlení a možného myšlenkového postupu při projektantské činnosti se pokusíme blíže ozřejmit na díle, jehož autorství bylo v minulosti připisováno právě Janu Blažej Santinimu. Rozborem formálních stránek stavby navrhne možné inspirační zdroje a zařadíme tak stavbu do širšího kontextu uměleckého dění kolem roku 1700. Touto cestou nejen přidáme další pádné argumenty svědčící ve prospěch Spannbruckerova autorství, ale také načrtneme možný vliv objednavatele na výslednou podobu stavby.

...

¹¹³ HORYNA 1998 (cit.pozn. 4), s. 227.

¹¹⁴ Ibidem, s. 125-126, 416, 417, 439.

Zmíněné mimořádné místo v celku Spannbruckerova dosud známého díla má jednoznačně pozoruhodná stavba kostela sv. Jakuba Většího v Kopidlně.

Kopidlinský kostel je založen na půdorysu oválu proloženého křížem, jehož ramena vymezují poměrně mělké prostory vedlejších oltářů (17). Tato půdorysná forma je ve své podstatě spojením centrály a longitudinály, přičemž zachovává přednosti obou.

Sakrální prostor byl po Tridentském koncilu chápán zvláště jako dramaticky a kvalitativně gradující struktura, určovaná představou církve putující dějinami spásy a směřující ke Kristu a konečnému příchodu Božího království.¹¹⁵ Tato myšlenka je logickým výsledkem změny koncepce liturgického prostoru, především chápáním hlavního oltáře se svatostánkem jako jeho centra.¹¹⁶ Longitudinála, jakožto směrově orientovaná půdorysná forma, poskytuje dokonalý základ rozvinutí této idey.

Naproti tomu centrální dispozice byla již odedávna synonymem dokonalosti a harmonie, představovala místo setkání, spojení nebe a země. Zejména pak kruhová forma je v mnoha architektonických traktátech pokládána za nejkrásnější

¹¹⁵ Jedním ze zásadních dekretů, přijatých Tridentským koncilem, byl dekret o eucharistii (odhlasován na 13. zasedání, dále se eucharistii věnovalo 21. a 22. zasedání koncilu) jímž byla jasně definována reálná přítomnost Krista v eucharistii a její trvání po konsekraci bez ohledu přítomnost či nepřítomnost shromáždění věřících. Dekret stanovuje, že Kristus je „vere, realiter, substantialiter“ přítomen v konsekrovaných způsobách. Transsubstanciace, neboli předpodstatnění, je tak vlastně ontologickým zázrakem jediným svého druhu – je to proměna celé podstaty aniž dojde ke změně akcidentů. Všechny ostatní změny jsou buď akcidentální (např. pískovec-socha), nebo substanciální (dřevo-popel). Posvátný prostor v katolickém prostředí je proto prostorem reálné přítomnosti oslaveného Krista. viz. Stanislav SOUSEDÍK: Jsoucnost a bytí. Úvod do četby Tomáše Akvinského, Praha 1992, Leo SCHEFFCZYK: Das Konzil von Trient und die Reformation. Zum Versuch eines Brückenschlags, München 1992.

¹¹⁶ viz. Johana BRONKOVÁ-KOFRONOVÁ: Ideální předobrazy a sakrální architektura období baroka, in: Václav LEDVINKA/ Jiří PEŠEK (eds.): Barokní Praha – Barokní Čechie 1620-1740, Praha 2004, s.297.

a nejdokonalejší, neboť ve své jednoduchosti a ucelenosti zviditelňuje *nekonečné bytí, jednotu a spravedlnost Boží*.¹¹⁷

Všechny tyto charakteristiky se jedinečným způsobem snoubí v eliptickém půdoryse, je proto pochopitelné, že se brzy stal oblíbeným a brzy se rozmohl nejen v Římě,¹¹⁸ ale během 17. století i po celé střední Evropě.¹¹⁹

Použití půdorysné formy podélně situovaného oválu proloženého křížem v Čechách roku 1704 není však zcela časté, ačkoli není žádnou novinkou. V českých zemích má toto řešení svého předchůdce v půdorysu křížovnického kostela Jeana Baptisty Matheye. Z rakouské produkce je kopidlnské stavbě blízký čistě po této půdorysné stránce kostel Nejsvětější Trojice v Salzburgu (1695) od Johanna Bernarda Fischera z Erlachu¹²⁰ a přímo ze současné tvorby řešení půdorysu tehdy ještě ovšem rozestavěného Hildebrandtova kostela sv. Petra ve Vídni **(18)**, který je však celkově složitější - kromě krátkých křížových ramen v osách, která se zde vzhledem k celku uplatňují mnohem výrazněji, než je tomu u časově předcházejícího Fischerova kostela, jsou zde ještě v diagonálách rozmístěny niky menšího prostorového významu. Není bez zajímavosti, že toto téma bylo dále rozvíjeno v Hildebrandtově tvorbě i v dalších letech **(19)**¹²¹ a stejně tak promyšleno po roce 1720 Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem.¹²²

Interiér kopidlnského kostela se před divákem otevírá jako jednotný prostor, završený klenbou melounového typu **(9,11)**.

¹¹⁷ Např. podle Palladia je kruhová forma „semplice, uniforme, eguale, forte e capace...a dimostrare la Unita, la infinita Essenza, la Uniformita, e la Giustitia di Dio.“ v: Andrea Palladio: I quattro libri dell' architettura, Venezia 1570, IV, 6.

¹¹⁸ Oldřich STEFAN: Příspěvky k dějinám české barokní architektury II., in: Památky archeologické XXXV, 1926/7, 539.

¹¹⁹ Ibidem

¹²⁰ Hans SEDLMAYR: Johann Bernhard Fischer von Erlach, Wien 1976, s. 256

¹²¹ Bruno GRIMSCHITZ: Johann Lucas von Hildebrandt, Wien 1959, 47sq, 90..

¹²² Franz MATSCHE: Kostel sv. Maří Magdalény K.I. Dientzenhofera v Karlových Varech. K úloze křížovnického řádu jako objednavatele a o vztazích křížovníků k vídeňskému císařskému dvoru, in: Umění XXXIX, 1991, 16-32.

Patu pasů klenby zde vynáší osm úseků zdi, osazených sdruženými pilastry, mezi nimiž pokračuje stěna vzhůru, vůči klenbě je vymezena ořezově čelem kápě klenby. Svým charakterem a vztahem k vnitřnímu prostoru tento typ klenby působí podobně jako baldachýnové klenební útvary známé v Čechách zejména v souvislosti s *dientzenhoferovskou* architekturou.

Pro vstupujícího diváka tento typ klenby nejen vymezuje a člení interiér, ale také mu dodává lehkosti a slavnostní vznešenosti. Svou povahou tento způsob klenutí, spočívající v zdůraznění vertikálních podpor a vysoce vzduté uzavřené kopule, prostor neuzavírá, nýbrž dokonale doplňuje jeho tvarovou dynamiku, obsaženou již v samotném půdorysném řešení. Divák je pohledem nejprve veden k hlavnímu oltáři. Tento pohled motivuje k pohybu. Jakmile se divák blíží ke středu kostela, vertikálnost nosných částí klenby přebírá *motivační sílu* hloubce prostoru a nutkavě nabádá k pohledu do kopule. Tam se odehrává drama prolití krve na svědectví víry – stětí sv. Jakuba.

Klenba tak svou povahou prostor centralizuje, což přispívá k onomu neustálému dynamickému napětí mezi hmotou, prostorem, výškou a hloubkou interiéru. Podobného napětí dosahují opět i některé práce Kiliána Ignáce Dientzenhofera z druhé poloviny dvacátých let 18. století.¹²³

Utváření exteriéru je neméně působivé **(6,8)**. Hned při prvním pohledu upoutá divákovu pozornost elegantně řešené jednoosé vstupní průčelí uvedené do pohybu decentní hrou konvexních a konkávních prvků. Jeho střed je zvýrazněn

¹²³ např. proboštský kostel sv. Kříže a sv. Hedviky ve slezském Wahlstattu a další, viz. Mojmír HORYNA: Několik poznámek ke vztahu hmoty a prostoru vrcholně barokní architektury, in: Václav LEDVINKA/ Jiří PEŠEK (eds.): Barokní Praha. Barokní Čechie 1620-1740, 201.; Heinrich Gerhard FRANZ: Počátky a rané dílo K.I. Dientzenhofera, in: Umění XXXIX, 1991, 45.

plastickým balkónovým portálem opatřeným dvěma sloupy toskánského řádu. Stěně nad balkónem zcela dominuje rozměrné segmentové okno, nad nímž se v ose zvedá věž.

Stavba je po celém obvodu završena výraznou profilovanou římsou, která v průčelí dynamicky a precizně opisuje její plastické utváření – tzn. střední rizalit opatřený konkávními pilastry dórského řádu a zaoblená nároží. Ve střední ose římsa citlivě reaguje na vlastní plastické utváření rizalitu mělkým lizénovým rámcem tak, že nad střední částí rámce (tedy přesněji řečeno nad tou částí, která je „rámována“) se křivka římsy jemně zvedá a zároveň zlehka půdorysně ustupuje, zatímco na svislé části lizénového rámce reaguje jemným vystoupením vpřed, které v místě nasazení konkávního pilastru výrazně přechází do ostré hrany. Dále pak římsa pokračuje v průběhu stavby již klidným opisem konvexně utvářených nároží a inverzním průběhem nad konkávními.

Zmíněný dynamický prvek využití ostrých hran v průběhu římsy nad vstupním průčelím vytváří zajímavý optický dojem. Přicházejícímu „poutníkovi“ se totiž lizény rámuující střední rizalit, nasazené na spodní sokl přibližně v polovině výšky portálu, musí nutně jevit jako značně převýšené pilastry zakončené výraznými hlavicemi. Nad korunní římsou je ještě nasazená poměrně výrazná, značně půdorysně ustupující a taktéž plasticky utvářená atika.

Setkáváme se zde tedy s vyspělou architekturou, která chápe estetiku tvarosloví radikálního baroku a zároveň jeho tíhnutí k jakési relativizaci jednotlivých složek formální stránky stavebního díla. Ovšem všechny tyto dynamické prvky, vlastní vrcholně barokní tvorbě tzv. radikálního proudu, jsou uplatněny s jistou střízlivostí, takže průčelí (a vlastně celý exteriér) kostela působí spíše dojmem klidné vyváženosti a příjemné hravosti.

Motivem, překvapujícím v průčelí hned na první pohled, je zmíněné užití balkónového portálu, které v Čechách, co se týče sakrálních staveb, nemá obdoby. Použití balkónu nad hlavním vchodem je obvyklé u poutních kostelů pro velké množství věřících, které by ani sebeprostornější interiéry nemohly obsáhnout. Proto z toho důvodu, aby skutečně všichni mohli slyšet kázání (tedy barokní téma par excellence) nebo obdržet požehnání, byl balkón mnohdy nezbytným doplňkem.¹²⁴ V případě kopidlnského kostela nemá však balkónový portál žádný praktický účel, jeho užití je zde plně estetické a svým charakterem odpovídá balkónovým portálům palácové architektury. Snad právě tento motiv dodává exteriéru na zmíněné hravosti.

Nápadné je také užití výrazné atiky nad korunní římsou, která navíc (což také není bez zajímavosti) vytváří prostor pro jakousi terasu, z věže snadno dostupnou a skýtající pohodlný rozhled do okolí. Ačkoli se zprvu může tato zmínka zdát poněkud naivní – s užitím sakrální stavby jako *rozhledny* se na schlikovských panstvích setkáváme ještě jednou, *a způsobem jež je zcela přiznaný*, ve velišské Loretě.¹²⁵ Podobně také působí neobvyklá podoba jičíněveského zámku, který tak nejen svou polohou vybízí k rozhlédnutí. Navíc je vrcholu jeho střechy umístěn malý ochoz, který mohl pohodlně jedné až dvěma osobám jako rozhledna sloužit.

Představíme-li si alespoň přibližně, jaký pohled se mohl nabídnout divákovi počátku 18. století z „terasy“ kopidlnského kostelíka, zdá se nastíněná domněnka ještě lákavější. Kostel je situován v rohu kopidlnského náměstí přímo naproti zámeckému sídlu, které založil otec Františka Josefa Schlika, a které sice

¹²⁴ Balkón takového typu se objevuje například nad hlavním portálem kostela ve Štípkě.

¹²⁵ viz ROHN 1777 (cit.pozn.58), 158.

v té době ještě nemělo pozdější podobu výstavního sídla, ale bylo přece jen hlavním sídlem pána celého dominia. Již v té době se v jeho bezprostřední blízkosti nacházel rybník a také obora. Dále z tohoto místa mohl být snad poměrně pohodlný výhled k zbylým částem panství - Jičíněvsi a velišským hřbetům, který je v dnešní době zakryt novodobou zástavbou.

Zdá se, že František Josef Schlik měl mimořádnou zálibu ve výhledech a rozhledech do kraje, která jistě nebyla u barokního šlechtice nic neobvyklého. Naopak by přitakávala něžné poetice krajinné kompozice na jeho panstvích. Zde se tedy opět dostáváme k roli stavebníka v procesu vzniku stavebního díla, která bývala v minulosti často zcela neprávem upozaděna.

V rámci tohoto zastavení u exteriéru kostela sv. Jakuba, zvláště charakteru jeho průčelí, je nutné ještě jednou zmínit již několikrát citovanou větu - *architekt nepracuje ve vakuu*, nyní ve spojitosti s možnou inspirací.

V Čechách se totiž typ kostela s konvexně vypjatým průčelím, poměrně výraznou atikou a dominující věží ve střední ose objevuje až v souvislosti s činností Anselma Luraga **(49)** a Kiliána Ignáce Dientzenhofera.¹²⁶ Toto téma se také v nápaditých obměnách objevuje v tvorbě Johanna Lucase von Hildebrandta. Mezi nejzajímavější realizace užívající zmíněného typu průčelí patří kostel v Pottendorfu v Dolním Rakousku z roku 1717 **(22)** a seminární kostel v Linci **(23)**, který byl stavěn podle Hildebrandtových plánů v letech 1718 – 1725.¹²⁷

V této snaze o nalezení případného inspiračního zdroje tedy snad není neúžitečné obrátit pozornost k Vídni – konkrétně

¹²⁶ o uměleckém profilu Anselma Luraga viz. Richard BIEGEL: Architekt Anselmo Lurago, in: Průzkumy památek 11/2, 2004, s.119-154. Z jeho tvorby zde máme namysli zejména kostely v Osově, Jezvě a Veliši. Z tvorby mladšího Dientzenhofera jsou to např. kostely v Paštíkách a Opařanech.

¹²⁷ viz. GRIMSCHITZ (cit. pozn. 121).

k jedné, dnes již neexistující stavbě. Na grafice z roku 1770 zachycující bývalý Augustinermarkt, dnešní Rufusmarkt, který stával ve třetím vídeňském obvodu, je vyobrazena podoba hřbitovního kostela sv. Mikuláše (21).¹²⁸ Kostel byl koncem 18. století zbořen a hřbitov přemístěn, aby ustoupil rozsáhlému tržišti. Při pohledu na charakter průčelí zobrazeného kostela upoutá jeho nesporná podobnost s průčelím kostela v Kopidlně. Jedná se o jednoosé, konvex-konkávě utvářené průčelí s věží ose, opatřené výraznou atikou, která opisuje zvlněným pohybem jeho utváření. Zatímco u kopidlnské stavby je osa průčelí zvýrazněna konvexně ryzalitem, střed průčelí vídeňského kostela je tvořen konkávním prohnutím. Narozdíl od kopidlnského kostela byl vyobrazený kostel sv. Mikuláše také mnohem velkolepější a rozměrnější, čemuž odpovídá i nákladnější výzdoba a složitější architektonické členění. Nicméně podobnost s kopidlnskou stavbou je nepřehlédnutelná.

Toto průčelí však pochází až z 40. let 18.¹²⁹ Zdá se tedy, že autor kostela sv. Jakuba v Kopidlně pracoval s nějakou předlohou, nebo vzorem, který byl později intenzivně rozvíjen a promyšlen v Rakousku, ale i v českých zemích.

Samozřejmě ne s naprostou jistotou avšak hypoteticky můžeme nastínit o jaký vzor mohlo nejen v případě kopidlnského kostela, ale i dalších ranějších rakouských příkladů jít.

Všechny jmenované typově blízké stavby jsou mladšího data (některé z nich dokonce výrazně) a navíc mezi nimi pochopitelně existují rozdíly v pojetí a převzetí stejného schématu. Na druhou stranu tyto rozdíly nejsou natolik frapantní, že by zapřely stejnou inspiraci zásadním způsobem. Tyto stavby

¹²⁸ grafika reprodukována v Hans TIETZE: Alt Wien in Wort und Bild, Wien 1926, obr.V., o tomto kostele mnoho nevíme, není znám ani autor návrhu stavby, ani provádějící stavitel.

¹²⁹Géza HAJÓS: Die Kunstdenkmäler Wiens – Die Kirchen des III. Bezirks, Österreichische Kunsttopographie Bd. 41, Wien 1974, 31.

navíc spojuje v osobách tvůrců vídeňské školení, či alespoň doložené kontakty s vídeňským prostředím. Ani František Josef Schlik, který byl vysokým úředníkem České dvorské kanceláře, se jistě nevyhnul cestám do Vídně ke dvoru.

Již v předešlé kapitole jsme částečně naznačili profil hraběte Schlika jakožto stavebníka, který si zakládal na jakési prestiži tím, že do svých služeb povolal Matheye. Zároveň lačnil po novinkách v oblasti umění, což ovšem neprotiřečilo jeho jisté šetrnosti ve finančních záležitostech. Je tedy vysoce pravděpodobné, že rád a často umělcům a řemeslníkům do jejich práce mluvil, radil se s nimi a zároveň představoval své požadavky.¹³⁰ Byl to *connoisseur*, muž vkusu. Když se rozhodl postavit nový farní kostel přímo v srdci svého panství, určitě požadoval dílo, které by bylo schopné v co nejhojnější míře uspokojit jeho vkus a zároveň vhodně reprezentovat. Která stavba jej tedy ve vídeňském prostředí kolem roku 1703 mohla zaujmout natolik, že se rozhodl postavit podobnou v centru svého dominia?

Je jisté, že dílo, jehož výstavbě František Josef Schlik přikládal takovou důležitost, muselo splňovat řadu náročných podmínek. V první řadě muselo být moderní a tón toho nejlepšího a nejaktuálnějšího ve vídeňské architektuře přelomu 17. a 18. století udávaly zejména dvě téměř ikonické osobnosti - Johann Bernhard Fischer von Erlach a Lucas von Hildebrandt. Avšak v jejich díle se ve sledované době nenachází nic, co bychom mohli považovat za jednoznačný inspirační zdroj pro kopidlinský kostel. Jediná podobnost, která se nabízí, spočívá pouze v půdorysné formě již zmíněných realizací obou

¹³⁰ Znáмым a doloženým příkladem je způsob jakým František Josef Schlik zasahoval připomínkami a náměty praktického charakteru do výstavby Jízdárny Pražského hradu, viz Jan MORÁVEK: Jean Baptista Mathey a Pražský hrad, in: Umění VI, 1958, 166-177.

architektů, ovšem s tou se mohl autor kopidlinské stavby stejně dobře seznámit i v pražském prostředí. U Lucase von Hildebrandta se sice objevuje motiv konvexně vypjatého jednoosého průčelí s věží v ose, ale až později, přibližně od počátku druhého desetiletí 18. století.

Kromě Hildebrandta a Fischera se však ve vídeňském prostředí prosadili ještě další architekti. Mezi nimi i jeden, jehož význam pro formulaci vrcholně barokních témat bývá kladen hned vedle těchto dvou nejproslulejších tvůrců. Touto osobností byl Matthias Steinl.¹³¹ Ve svém díle poměrně časně zhodnotil podněty z guariniovské a borrominiovské architektury. Jedním z jeho nejznámějších počinů je dnes již neexistující kostel sv. Doroty, který stával v centru Vídně a byl jednou z prvních staveb uplatňujících na sever od Alp výrazné konkávní prohnutí ve tvaru fasády průčelí.¹³² Ačkoli nebyl vyhraněným architektem a intenzivně se věnoval hlavně sochařství, jeho další díla měla nemalý vliv na soudobou architektonickou produkci.¹³³

Právě jedno z architektonických děl tohoto umělce by s jistou pravděpodobností mohlo stát na počátku dlouhé řady kostelních staveb, jejichž průčelí je formováno způsobem popsaným výše. Zároveň tato stavba vykazuje hned několik shodných znaků s kopidlinským kostelem a to nejen v utváření průčelí, nýbrž také (a to možná především) v interiéru. Jde o

¹³¹ Autorkou dosud nejkompletnější monografie je dr. Leonore PÜHRINGER-ZWANOWETZ: Matthias Steinl, Wien 1966.

¹³² více viz. SEDELMAYR, Hans: Österreichische Barockarchitektur 1690 – 1740, Wien 1930, 38.; PÜHRINGER-ZWANOWETZ 1966 (cit. pozn. 129), 109-115.; Heinrich Gerhard FRANZ: Guarini e l'Architettura Barocca in Boemia ed in Austria, in: Guarino Guarini e l' internazionalità del barocco : atti del Convegno internazionale promosso dall' Accademia delle Scienze di Torino 30 settembre - 5 ottobre 1968. Torino 1970, 478.

¹³³ Jde zejména o kostel v Dürnsteinu a fasáda kolegiátního kostela ve Zwettlu, viz - Heinrich Gerhard Franz: Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen, Leipzig 1962, 185-188.

farní kostel v Laxenburgu u Vídně **(12)**, který byl stavěn v letech 1693 až 1699, kdy byla stavba dokončena a vysvěcena.¹³⁴

Průčelí laxenburgského kostela je trojosé, s věží v ose a atikou nasazenou nad výraznou korunní římsu. Atika však není zcela individualizovaná, ale po obou stranách se napojuje na hmotu věže, v níž zcela organicky přechází. Fasáda průčelí se vyznačuje neobvyklou dynamickou plasticitou tvořenou mocným konvexním vyklenutím v hlavní ose, které vzápětí energicky přechází po obou stranách v konkávní prohnutí, aby opět rázně přešlo v konvexní pohyb na nárožích stavby, která jsou tak silně akcentována. Průčelí je členěno svazkovými pilastry toskánského řádu, které jsou také lehce konvexně či konkávně prohnuté. Celá tato architektonicko-plastická hmota se vyznačuje nebývalou vertikálitou, která je zdůrazněna jednak zmíněným členěním svislými články a jednak umístěním značně poddimenzovaných oken poměrně blízko korunní římsy.

Na tomto místě je třeba ještě podotknout, že v roce 1712 začaly blíže nespecifikované úpravy fasády a věže laxenburgského kostela.¹³⁵ Tyto úpravy sice nebyly natolik podstatné, že by zásadně ovlivnily základní charakter stavby, ale přesto mu mohly přidat zejména na plasticitě. Důkazem může být zachycená podoba kostela v době dokončení výstavby, tedy kolem roku 1699, přímo na fresce jeho vnitřní výzdoby **(15)**.¹³⁶

Navzdory skutečnosti, že dnešní průčelí laxenburgské stavby vyniká mimořádnou dynamikou a především až sochařsky citěnou plasticitou, která je architektonické povaze kopidlnského kostela cizí, lze postřehnout řadu motivů, na které

¹³⁴ PÜHRINGER-ZWANOWETZ 1966 (cit. pozn. 129), 115.

¹³⁵ Ibidem, 116.

¹³⁶ Ibidem; Kostel v Laxenburgu je tak zřejmě první stavbou, která ve střední Evropě užívá plynulého konvex-konkávního utváření průčelí, FRANZ (cit. pozn. 130), 478.

by se mohl kostel v Kopidlně přímo odvolávat a které snad mohly být zřejmější před zmíněnými úpravami.

Prvkem, který jak se zdá, je u kopidlnské stavby přímou odvolávkou na rakouský vzor je výše v textu popsany způsob utváření středního rizalitu jejího průčelí (str.44). Svislé části neúplného lisénového rámce, kterým je rizalit kopidlnského průčelí opatřen, zlehka a téměř neznatelně, půdorysně vystupují před část horizontální a takto pokračují vzhůru až ke korunní římsce, která na ně reaguje znatelným vystoupením vpřed a ve výsledku tak společně vytváří dojem jakýchsi převýšených pilastrů opatřených mohutnými hlavicemi **(8)**. To co je na fasádě průčelí laxenburgské stavby řečeno naplno (dvojicí výrazných svazkových pilastrů, které vrcholí v mohutném konvexním pohybu římsy), je u kopidlnského kostela naznačeno uhlazenou hrou s jemným, až graficky chápaným, odstupňováním hmoty.

Snad ještě zřetelnější je podobnost obou staveb v řešení interiéru. Třebaže se obě stavby liší jak v půdorysném řešení, tak způsobu klenutí, vnitřní prostory obou působí velmi podobně. Laxenburský kostel je ryzí centrála založená na půdorysu řeckého kříže **(20)**, vrcholící v interiéru kopulí bez tamburu **(16)**. Vnitřní prostor kopidlnské stavby, jak již bylo popsáno (str.43), je také výrazně centralizován a to zvláště charakterem jeho zaklenutí. Zajímavější jsou však zejména dva související motivy, které kopidlnská stavba přímo cituje. Oba se výrazně uplatňují ve vstupní části kostela a mají nemalou zásluhu na obdobném působení interiérů na vstupujícího diváka. Prvním je užití klenby klášterního typu tvořené čtyřmi stejnými trojbokými výsečemi a opatřené masivními štukovými pasy ve vstupním prostoru **(10,14)** a druhým je použití dvojice subtilních sloupů jako podpěry pro kůr **(9,13)**.

Podobných shodných momentů by se ve vnitřním i vnějším řešení obou staveb našlo více a jejich srovnávání a důkladný rozbor by přesáhly rámec této práce. Ať již mohla být tato stavba přímým podnětem pro autora kopidlnského kostela, či ne, jisté je, že obě stavby čerpají ze stejného motivického rejstříku, i když každá z nich ho pojímá poněkud jiným způsobem.

Laxenburg byl letním císařským sídlem a těšil se přízni jak Leopolda I., který byl ostatně patronem stavby laxenburgského kostela,¹³⁷ i později Karla VI. O významu stavby svědčí i to, že stála přímo naproti císařské rezidenci. Tento kostel mohl tedy právem upoutat i Františka Josefa Schlika. Vezmeme-li v potaz, že laxenburgská stavba pravděpodobně prvně užívá námi rozebíraného typu řešení průčelí a kopidlnský kostel tento primát zřejmě drží v českém prostředí, zdá se naše domněnka ještě pravděpodobnější.

Co se týče vídeňských inspirací je nutno připomenout ještě ten fakt, že kostel sv. Jakuba je vskutku ve své době naprosto moderní stavbou i z hlediska vnitřní výzdoby. Patří totiž k těm stavbám schlikovského dominia, kde se vyskytují jedny z prvních iluzivních oltářů v Čechách. Až zarážející je v této souvislosti datum dokončení výstavby a vysvěcení kostela 1705. Pokud by vnitřní výzdoba - nástěnné malby - pocházela z této doby, jednalo by se o první užití iluzivního oltářů v českých zemích vůbec. Zbylá původní výbava kostela - kazatelna a menzy postraních oltářů, které jsou doplněny iluzivním nástavcem – jsou většinou z roku 1705.¹³⁸ Také olejomalby zasazené do iluzivní architektury oltářů od vídeňského malíře Franze Wenera Tamma pocházejí z roku 1703.¹³⁹

¹³⁷ PÜHRINGER-ZWANOWETZ 1966 (cit. pozn. 129), 115sqq.

¹³⁸ datum je na nich přímo uvedeno.

¹³⁹ zjištěno při restaurování kol. roku 1900, uvádí Jaroslav Mencl (SOKA Jičín, Písemná pozůstalost J. Mencla, kart. č 3)

Jelikož Andrea Pozzo přišel do Vídně roku 1702, jednalo by se o obdivuhodně rychlé vstřebání tehdejší umělecké novinky. Na druhou stranu, jak jsme již konstatovali, možná předloha či vzor k návrhu kopidlinského kostela měly své kořeny v rakouském (jmenovitě vídeňském) prostředí. Pozzovo pojednání se tak mohlo autorovi této stavby dostat do rukou zároveň s onou potenciální rytinou, která sloužila jako inspirace k architektonickému ztvárnění kostela. Jako pravděpodobnější se dokonce jeví fakt, že inspirace jak laxenburským kostelem, tak Pozzovými díly byla výsledkem autopsie, jelikož vnitřní výzdoba zcela přirozeně doplňuje ve své „modernosti“ a ideovém zaměření architekturu a společně obě složky vytváří mimořádně kompletní celek. Je také možné, že autorem návrhu iluzivních maleb byl sám architekt, což by nebylo nic neobvyklého.

Kostel sv. Jakuba v Kopidlně tedy představuje znamenitý architektonický počin, který absorbuje témata dobového dění zcela výjimečným způsobem. Jelikož se v této stavbě promítá hned několik motivů, které se váží k vídeňskému prostředí té doby, je pravděpodobné, že zásadní vliv na výslednou podobu stavby měl František Josef Schlik. Ten si ze svých jistě častých cest do Vídně mohl přivést grafiky a vhodné předlohy k této stavbě, které pak konzultoval se svým stavitelem Filipem Spannbruckerem. Není také vyloučeno, že ho na jednu ze svých cest mohl vzít s sebou a on sám pak přijít do kontaktu se současnou vídeňskou tvorbou. Nabízí se také samozřejmě hypotéza, že ideový plán stavby mohl František Josef získat od některého z vídeňských architektů. Ale charakter architektury kopidlinského kostela je zcela jiný a stěží by odpovídal některé z osobností Vídně té doby. Zdá se, že autorem byl skutečně Filip Spannbrucker, který se nám v tomto světle jeví jako vtipný,

nápaditý a kultivovaný eklektik, jehož architektonické myšlení je však silně grafické, plošné, odvolávající se ještě na matheyovská témata. Podobným způsobem jako do svého osobitého výrazu *přetavil* současné vídeňské impulsy, přistupoval i k inspiračním zdrojům z českého prostředí. Touto cestou také obměňoval náměty, které vnesl do české architektury Jan Blažej Santini, jehož přímý vliv, se však zdá být u kopidlinské stavby minimální.

...

Doba přelomu 17. a 18. století byla pro české prostředí dobou výjimečnou, dalo by se říci zlomovou. Tento „zlom“ byl ovšem dlouho připravován a dokonce latentně přítomen ve starší architektonické produkci. Navíc zde byla také řada tvůrců, kteří vyhraněné radikální formulace vrcholného baroka zkrátka nezachytili a svou tvorbou se obraceli ke klidnějšímu, klasičtějšímu pojetí architektury i po roce 1700.

Dílo Filipa Spannbruckera by mohlo stát někde na rozhraní. Byl jistě velmi schopným praktikem, jak dokazuje jeho provedení kaple sv. Anny v Panenských Břežanech podle projektu Jana Blažeje Santiniho, ale hmotová kompaktnost, objemovost a přehlednost jeho vlastních (dosud známých) děl vypovídá, že mu vyhraněné radikální formulace a konstrukce nebyly jeho architektonickému cítění přirozeně vlastní. Je však pravdou, že se ani nesnaží ve svém díle křečovitě uchopit vyhocené konstrukční úvahy a celou rafinovanou estetiku vrcholného baroku za každou cenu. S tématy radikálně barokní architektury pracuje kultivovaně a jako zručný eklektik je převádí do polohy, ve které se cítí jistě a suverénně, takže celkové vyznění není hrubé a neforemné, je nicméně státičtější, vyznačuje se klidnějším chápáním jednotlivých prvků, ale i smyslem pro proporce. Je mu blízký styl, který charakterizuje Matheyho

architekturu, možná proto, že v něm profesně „vyrůstal“ a je mu nanejvýš důvěrně známý. Zvláštní místo v celku dosud známého Spannbruckerova díla zaujímá kostel sv. Jakuba Většího v Kopidlně, který mistrně reaguje na nejaktuálnější dobovou produkci a absorbuje celou škálu motivů, zároveň je v něm ale stále přítomno jakési „matheyovské“ cítění.

VI. Katalog

Díla jsou řazena abecedně podle místa, přičemž jsou uvedena všechna, která byla v minulosti či nyní Filipu Spannbruckerovi připsána ať již na základě pramenného doložení či formální analýzy podpořené pramenným dokladem Spannbruckerova pobytu v místě.

Hlásná Lhota - kaple sv. Andělů Strážných (1710–1713)

Půvabná, drobná kaplička je situována na vyvýšeném místě velišského svahu (1). Původně byla svou polohou promyšleně zasazena do krajinné kompozice Františka Josefa Schlika. Nejstarší zmínku o ní nacházíme v díle Jana Rohna, který řadí tuto kapli jejím stářím a „podobností“ k dalším dvěma centrálním vzniklých z podnětu hraběte Schlika jako součást komponované krajiny na jeho velišsko – vokšickém panství. Rohn o ní říká: „*Capella S. Angeli Custodis ejusdem aevi et magnitudinis, cujus est Capella S. Annae et S.S. Trinitatis.*“¹⁴⁰ Jako rok její výstavby udává 1720, ten se takto objevuje i v pozdější literatuře až do současnosti.¹⁴¹

Kaple je založena na půdorysu pravidelného šestiúhelníku. Nároží jsou obložena zaoblenými pilastry redukovaného toskánského řádu. Profil kladí s jednopáskovým architrávem má římsu s dórským kymatem. Nosné kyma je na nárožích i v polích vedeno na odlišném půdorysu než nesený horní díl profilu římsy. Zvoncovitá báň střechy je osazena lucernou, taktéž šestibokou,

¹⁴⁰ Johannes Carolus ROHN: *Antiquitas ecclesiarum, capellarum et monasteriorum aliarumque aedium sacrarum districtus et respective diaecesis Reginae-Hradecensis*, Praha 1777, 158.

¹⁴¹ např. Jan HENDRYCH / Michaela LÍČENÍKOVÁ: *Historická krajina Jičínska*. in: *Zprávy památkové péče LVIII*, 1998, 73-83; Jiří KROPÁČEK: *Tvorba architekta Jeana Baptisty Matheyho pro šlikovské panství velišsko-vokšické*, in: *Listy starohradské kroniky XVI*, 1993, 37-44.; Jaroslav WAGNER: *Jičín*. Praha, 1979 51.

kde sloupky na nárožích vynášejí ostře profilované drobné kladí, stěnu mezi sloupky zcela vyplňují okna. V interiéru jsou kouty prostoru nad šestiúhelníkem osazeny zalomenými pilastry nesoucími průběžné kladí, na které dosedá pata šestiboké bání, ve vrcholu osvětlené lucernou.

Uvnitř se nachází poměrně jednoduchá iluzivní malba oltářního obrazu položeného na dvou konzolách. Malba obrazu představuje anděla s chlapcem, kráčejícím po cestě v otevřené krajině. Výjev je zřejmě narážkou na žalm 91, verš jedenáctý: „*On svým andělům vydal o tobě příkaz, aby tě chránili na všech tvých cestách.*“ Stipes je zdobeno zátiším s vázou a květinami. Pod obrazem je vymalován alianční znak Františka Josefa Schlika a jeho první ženy Silvie Kateřiny Kinské. Musel tedy vzniknout před rokem 1713, před smrtí Silvie Kateřiny a po roce 1698, tedy po jejich sňatku.

O správnosti datace zapochyboval prvně Mojmír Horyna.¹⁴² Kaple sv. Andělů strážných je jasnou citací Santiniho kaple Jména Panny Marie v Mladoticích, která byla stavěna v letech 1708 – 1710. Oproti předloze zde nacházíme celkové zjednodušení Santiniho tvarosloví, jednotlivé články - patky, hlavice - jsou vypuštěny a výsledné tvary dostávají jednoduchý, ale plně objemový výraz.¹⁴³ Kaple „Andělíček“, jak je v okolí důvěrně nazývána, musela tedy pravděpodobně vzniknout mezi lety 1710 – 1713.

Chyjice na Jičínsku - kostel sv. Šimona a Judy (1698-1700)

Poměrně jednoduchá stavba zaujímá polohu na pohledově exponovaném místě nad vsí Chyjice, což jí dodává na malebném půvabu a významu v okolní krajině, který byl v minulosti ještě akcentován dalšími krajinně-urbanistickými

¹⁴² HORYNA 1998 (cit. pozn.5), 439.

¹⁴³ Ibidem.

prvky (3).¹⁴⁴ V této spojitosti je na druhou stranu zajímavý komentář autora velišské farní kroniky z konce 19. století, který s jistou hořkostí poznamenává, že místo pro výstavbu kostela bylo zvoleno nanejvýš nešťastně: „...špatně volená poloha staveniště, půda křemenem a jílem promíšená, vysazení budovy zevšad nehodám nečasu a bouřím povětrnosti zavinily mnohé nehody.“¹⁴⁵ Pravdou je, že kostel v průběhu tří staletí své existence prodělal mnoho oprav.¹⁴⁶ Zřejmě nejzávažnější problém, který stavbu nejvíce ohrožuje, je postupný pokles a sesouvání horniny.¹⁴⁷

Prostá stavba kostela představuje typické jednolodí na obdélném půdoryse, k němuž na východní straně přiléhá polygonální apsida, klenutá plochou kopulí na pendentivech. Exteriér je členěn lizénovými rámci, průčelí čtyřmi dórskými pilastry, nesoucími mohutnou římsu, probíhající po celém obvodu stavby. Loď je zakryta valbovou střechou, taktéž apsida. Nad průčelím je nasazena poměrně nízká věž, krytá dvojitou stanovou střechou, jejíž horní polovice se snižuje a tvoří tak kopuli. Průčelí vybíhá po obou stranách věže v atiku, opřenou volutami o věž a ozdobenou na vnějších koncích nízkými obelisky.

Stavba prodělala poměrně výrazné úpravy interiéru roku 1776. V její západní části byla zbudována kruchta, připomínající tribunu. V témže roce byla přistavěna věž.¹⁴⁸

Inventář z roku 1770 uvádí, že původní dřevěný kostelík stával severně od nynějšího kostela v místech současné

¹⁴⁴ viz. předešlé kapitoly; WATZKO 2007 (cit. pozn.59), 30sqq.

¹⁴⁵ Státní okresní archiv Jičín, Farní úřad Veliš, farní kronika

¹⁴⁶ Ibidem

¹⁴⁷ Což je ostatně podobný problém s nímž se bude do budoucna muset vyrovnat i nedaleká kaple Loreta, stojící na nejvýraznějším z velišských hřbetů.

¹⁴⁸ SOkA Jičín, Písemná pozůstalost Jaroslava Mencla, kart. č.3.

zástavby (tam kde je dnes barák Srbův rčený „krchovký“¹⁴⁹). Starý kostelík dle zpráv sešel a byl znovu vybudován z kamene a to z jmění zádušního a za pomoci Františka Josefa hraběte Schlika. Stavbu provedl pražský stavitel Filip Spannbrucker podle kontraktu za 1470 zlatých „s obstaráním vší ruční práce“. Se stavbou se započalo roku 1698, příští rok byla dostavěna a roku 1700 bylo pořízeno vnitřní vybavení.¹⁵⁰

Chyjický kostel představuje spolu s kostelem sv. Vavřince ve Vršcích a zbirožských realizací klasický příklad prostého venkovského kostela, který se jako typ stavební zakázky šířil v různých obměnách ještě dlouho po polovině 18. století. Úkolem takové zakázky bylo vytvořit levné, ale solidní a dostatečně velké stavby, které by vhodně posloužily své základní funkci. Proto na tyto stavby nebyly kladeny vyšší umělecké nároky. Z tohoto hlediska je také do značné míry irelevantní hodnotit kvalitu uměleckého projevu Filipa Spannbruckera na základě staveb, představujících tento typ stavební zakázky.¹⁵¹

Jičíněves - zámek (1714 – 1717)

Stavba je umístěna na vyvýšeném, zdaleka exponovaném místě nad vsí na ose bývalé silnice vedoucí ke Kopidlnu. Jedná se o třípatrovou budovu na zhruba čtvercovém půdoryse **(2)**. Je to tedy téměř kubická stavba, se čtyřmi podobnými průčelími, členěnými pilastry a vrcholícími trojúhelnými štíty nad korunní římsou. Jak již bylo zmíněno výše,¹⁵² podoba jičíněveského zámku je v kontextu české vrcholně barokní architektury zcela neobvyklá. Pojetí zámecké stavby jako celistvého kubusu by spíše odkazovalo k starším centrálním zámeckým dispozicím,

¹⁴⁹ Ibidem

¹⁵⁰ SOkA Jičín, Farní úřad Veliš, farní kronika.

¹⁵¹ KOŘÁN 1974 (cit. pozn. 71), 217.

¹⁵² viz kapitola IV

jakou představuje například letohrádek v Ostrově nad Ohří, či Humprecht v nedaleké Sobotce (který je však sám o sobě raritou a „výstřelkem“). Je tedy pravděpodobné, že dispozici zde určil jednoznačně tvar parcely na vyvýšeném a poměrně strmě svažitém místě.

K výstavbě zámku se nedochovaly žádné účty ani přímé prameny. Zajímavé jsou ovšem poznámky neznámého autora z počátku 20. století, který nejspíš pracoval s materiály ze schlikovského archivu, později ztracenými v době sporů o dědictví.¹⁵³ Autor udává datum počátku stavby 1714 a konstatuje, že o čtyři roky později byla již stavba *nadobro ukončená*. Roku 1719 se již na zámku nacházel dvůr, tedy veškeré služebnictvo i úředníci, kteří se sem přesunuli z nedalekých Vokšic, jež bývaly až do této doby správním centrem panství a jejichž význam rychle upadl po vybudování jičíněveského zámku. Ve zmíněných poznámkách není bohužel uveden architekt ani stavitel, ale jsou zde jmenováni tesařský polír Antonín Forstner a zednický polír Augustin Hohenberger, oba z Prahy. Zajímavé je, že jméno Augustina Hohenbergera je zmíněno, ovšem ve zkomolené podobě, i u výstavby kostela sv. Vavřince ve Vrščích, kde je Filip Spannbrucker doložen jako stavitel a autor návrhu. Zdá se tedy, že s tímto polírem Spannbrucker dlouhodobě spolupracoval. Jeho účast svědčí zároveň s faktem, že Spannbrucker v rozmezí let 1698 až 1726 působil ve službách Františka Josefa Schlika, pro skutečnost Spannbruckerova provedení a pravděpodobně také autorství návrhu zdejšího zámku (viz. kapitola IV.).

Pouze pár let před výstavbou tohoto zámku (přesně v letech 1710 – 1712) je Filip Spannbrucker doložen jako architekt a provádějící stavitel kapitulního děkanství ve Staré

¹⁵³ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart. č. 4. inv.č. 65, sign. I.52

Boleslavi, což byla stavba nemalé důležitosti. Splnění tohoto úkolu se zhostil odpovídajícím způsobem. Srovnáme-li obě stavby, je zřejmé, že se zde setkáváme s velmi podobným architektonickým cítěním a přístupem. V obou případech jde o hmotově kompaktní, vyváženou architekturu, která využívá pouze základních členících a zdobných prvků (vysoký pilastrový řád, suprafnestry) a rezignuje na bohatší výzdobu nebo rafinovanější pojetí. Její zdánlivá jednoduchost a prostota však nepředstavuje *prostoduchost* či prvoplánovost, ale naopak záměrnou uměřenost a důstojnost. Jde ale o kvalitně odvedenou práci, nepostrádající půvabu, který v případě jičíněveského zámku přechází svou neobvyklostí až do určité bizarnosti. Pro Spannbruckerovo autorství svědčí tedy nejen jeho doložený pobyt v místě, ale také sám charakter architektury.

K západnímu průčelí zámku byla ještě o pár let později, údajně roku 1730 připojena svou východní zdí zámecká kaple sv. Antonína Paduánského a Nalezení sv. Kříže, ta byla v letech 1827, 1830 a 1901 rozšířena.¹⁵⁴ Kaple je jednolodní, obdélná stavba s pravouhlým presbytářem na severní straně, v lodi je sklenuta dvěma poli pruské klenby na toskánských pilastrech, v presbytáři plackou a sakristii opět pruskou klenbou. Nejspíš tu však již před tímto datem stála menší kaple, onoho roku 1730 pouze rozšířená, či je údaj o výstavbě kaple obsažený v topografické literatuře chybný.¹⁵⁵ O tom svědčí např. zmínka z již citovaných poznámek k dějinám Jičíněvsi: „*V této kapli na jičíněveském zámku byl dne 4. února 1725 oddán vysoce urozený p. Filip Karel Krakovský, hrabě z Kolovratů c.k. komory a lenního soudu assessor, s vysoce urozenou Annou hraběnkou Michnovou*

¹⁵⁴ Ibidem

¹⁵⁵ ROHN (cit.pozn.58), 148, Wagner 1979 (cit.pozn. 69), s. 52, s odkazem na další topografickou literaturu.

z Vacínova u přítomnosti pana hraběte Kajetána Krakovského a Františka Josefa Schlika, hraběte.¹⁵⁶

Kopidlno - kostel sv. Jakuba Většího (1704 – 1705)

Hlavní centrum schlikovského fideikomisu Kopidlno postihl roku 1667 rozsáhlý požár, který propukl v domě měšťana Jana Smíška a zachvátil velkou část Kopidlna.¹⁵⁷ Požáru také zcela podlehl tehdy dřevěná farní budova, zvonice i kostel „od kamene vystavěný, šindelem přikrytý“.¹⁵⁸ Kostel byl provizorně zastřešen, avšak zvonice i zvony byly ještě téhož roku pořízeny nově. Ty dal zhotovit, jak již bylo zmíněno, hrabě František Arnošt. Nový kostel a fara byly ale vystavěny až letech 1704-1705 za Františka Josefa, a to „zčásti z jmění zádušního, z větší části jeho přispěním.“¹⁵⁹ Podnět k výstavbě dal prý Samuel Antonín Tůma, zdejší farář v letech 1696-1706, byl zde také v kryptě pod hlavním oltářem jako první pohřben. Jeho nástupcem se stal František Ondřej Rycl, čestný kanovník královéhradecký a vikář jičínský, který je autorem nejstarší farní pamětní knihy *Liber in quo rerum mobilium*. Také za něho byl vysvěcen roku 1726 nově zřízený kostel ve Vršcích.¹⁶⁰

Počátek výstavby je uváděn roku 1704 a vysvěcení dostavěného chrámu již v září následujícího roku. Stavebníkem kostela byl František Josef Schlik a stavitelem Filip Spannbrucker.¹⁶¹

Stavba kostela **(6)** je situována v ulici ústící do jihozápadní části jediného kopidlenského náměstí, a to v jeho bezprostřední

¹⁵⁶ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart. č. 4. inv.č. 65, sign. I.52

¹⁵⁷ Gustav SMOLÍK: Kopidlno, Jičín 1884, 8.

¹⁵⁸ Státní okresní archiv Jičín, Pozůstalost Jaroslava Mencla, kart. č. 3.

¹⁵⁹ Ibidem, Mencl zde cituje dnes bohužel ztracenou kopidlenskou farní kroniku.

¹⁶⁰ SOkA v Jičíně, Consignatio continens statum beneficij Kopidlnensis adium, agrorum, pratorum, sylvarum, parochialium ... pro Anno 1770, rkp., nepag., v tomto rukopise je zachován také nejstarší podrobný popis chrámu.

¹⁶¹ Ibidem

blízkosti. Ohradní zeď, která původně obklopovala nejen kostel ale i dnes zrušený hřbitov, vytváří postupně k východní straně (a tedy i závěru kostela) umělou terasu, která je podnožím kostela a vyrovnává zde poměrně strmě svažité terén. Půdorys prostoru, který ohradní zeď vytváří, je obdélný, zeď je přerušena poměrně markantní prolukou v západní části, umožňuje tak ze široka otevřený přístup ke kostelu, a znatelně menší prolukou v části východní, z níž sestupně otvírá schodiště areál kostela přilehlé farní budově. Kostel je zde umístěn vzhledem k tvaru půdorysu ohradní zdi asymetricky, v severní části návrší.

Jedná se o stavbu na půdorysu oválu proloženém křížem s akcentovaným rozšířeným západním průčelím a dvěma segmentově uzavřenými prostory sakristie a oratoře po stranách presbytáře, příčná ramena tohoto kříže určují prostory postranních kaplí. Vstupní průčelí je jednoosé, konvex-konkávě zvlněné se zaoblenými nárožími a předsunutými sloupy toskánskému řádu (bez entaze dřívku, završeny jsou páskem pod hlavicí, samotnou hlavicí - pásek, dvojitá deska, síma) nesoucími balkón opatřený balustrádou. Stěně nad balkónem zcela dominuje segmentové okno ve štukové šambráně. Nad prostorem vstupní části je umístěna věž s cibulovitou kupolí, nároží věže jsou konkávě prohnutá, tvořená konkávními pilastry. Exteriér člení lizénové rámce a dórské pilastry, opět konkávě prohnuté, nesoucí redukované kladí.

Vnitřní prostory kostela se ze západu sestávají ze vstupního prostoru v podvěží, z něhož vedou dveře po severní straně na točité schodiště na kruchtě a půdu kostela. V jižní části tohoto vstupního prostoru je umístěna nevelká nika, novodobě upravená a sloužící jako lurdská svatyně. Tento nevelký prostor je zaklenut klášterní klenbou na čtvercovém půdoryse tvořenou čtyřmi trojbokými výsečemi. Následuje vlastní loď opatřená

postraními oltáři v poměrně mělkých ramenou půdorysného kříže skládajícími se z oltářní menzy a iluzivní malby tabernáku, v němž jsou zasazeny olejomalby v oválných rámech.¹⁶² Směrem k presbytáři jsou ze severní strany oratoř a z jižní dveře vedoucí do sakristie. Presbytáři dominuje mohutný novorenesanční oltář z poslední čtvrtiny 19. století (na jehož místě se patrně původně nacházel také fikcionalistický oltář – obdobný oltářům postraním).¹⁶³

Klenbu nad lodí formují dvě části. Spodní, více nosná, je tvořena osmi výsečemi (dvěma trojbokými, šesti obdélnými), vrchní tvoří placka kopulového typu (vrstvy cihel jsou kladeny v soustředěných kružnicích). Patu pasů klenby vynáší osm úseků zdi, osazených sdruženými pilastry, mezi nimiž pokračuje stěna vzhůru, vůči klenbě je vymezena ořezově čelem kápě klenby. Klenební výseče zdobí fresky s výjevy z Kristova života, v kopuli je vyobrazena scéna stětí sv. Jakuba, ve výseči nad chórem jsou znázorněny hodiny.

Zmíněné segmentově uzavřené prostory oratoře a sakristie jsou až pozdějšími přístavbami. Jako první byla roku 1775 na severní straně při hlavním oltáři nákladem kostela vystavěna panská oratoř a půl století později, přesně roku 1829, na jižní straně chrámu sakristie.¹⁶⁴

Ivo Kořán ve svých člancích pro časopis *Umění* připsal tento kostel spolu s dalšími dvěma stavbami na velišsko-

¹⁶² Olejomalba zasazená jako skutečný prvek do levého oltáře zobrazuje výjev Narození Páně, po stranách této olejomalby jsou na iluzivním oltáři zobrazeny sochy sv. Anny a sv. Jáchyma. Olejomalba pravého oltáře zachycuje výjev Zmrtvýchvstání Krista, po obou jeho stranách jsou vymalovány sochy sv. Barbory a sv. Kateřiny.

¹⁶³ Tento oltář vyhotovil roku 1889 pražský sochař Josef Krejčík, je opatřený polychromovanými sochami sv. Petra a Pavla. (viz. poznámky tehdejšího děkana, SOKA Jičín, farní úřad Kopidlno, neinvent.). Oltářní obraz z roku 1868 znázorňuje sv. Jakuba uprostřed klečících andělů.

¹⁶⁴ SOKA Hradec Králové, Archiv biskupské konzistoře, inv.č.2303, karton 108; SOKA Jičín, Pozůstalost Jaroslava Mencla, kart. č. 3.

vokšickém panství, Janu Blažejí Santinimu.¹⁶⁵ Učinil tak na základě vypslosti stavby, přesahující dle jeho mínění a v porovnání s dalšími dvěma realizacemi Filipa Spannbrukera v nedalekých Chyjicích a již zmíněných Vrščích možnosti tohoto pražského stavitele a také na základě shody interiérů kopidlenského kostela a kaple sv. Klimenta v Hradci Králové. Silným argumentem pro Santiniho působení ve službách hraběte Schlika byla také doložená účast Spannbruckera na výstavbě kaple v Panenských Břežanech (1705–1707), která bezprostředně následuje výstavbu kostela sv. Jakuba. Stanovisko o Santiniho působení na schlikovských panstvích bylo později přijato i dalšími.¹⁶⁶

První, kdo hypotetické připsání kopidlenského kostela Janu Blažejí Santinimu odmítl, byla Jana Šmejkalová.¹⁶⁷ Upozornila poprvé na zcela odlišná slohová východiska, než byla Santiniho, a poukázala na to, že šlo o stejná východiska, která byla posléze rozvíjena v architektonické tvorbě Kiliána Ignáce Dientzenhofera a Johanna Lucase Hildebrandta.

Ke hypotéze o autorství kopidlenského kostela se vyjádřil před časem Mojmir Horyna, který na základě analýzy srovnávaných staveb konstatuje, že jistě hodnotná stavba kopidlenského kostela by tak byla značnou anomálií v Santiniho tvorbě.¹⁶⁸ „*Ve smyslu vztahu stěny a klenby má kopidlenský kostel blízko k baldachýnovým konstrukcím, známým kupř. u dientzenhoferovské architektury, proti níž se však podstatně*

¹⁶⁵ Ivo KOŘÁN: Umění a umělci baroka v Hradci Králové, in: Umění XIX, 1971, s.36sq. a Ivo KOŘÁN: Santini ve východních Čechách, in: Umění XXII, 1974, s.213sq.

¹⁶⁶ Např. Rostislav ŠVÁCHA: K vývoji díla Jana Santiniho, Umění XXVII, 1979, 382sq.; Jan SEDLÁK: Setkání baroku s gotikou. Praha 1987,49.; Věra NAŇKOVÁ: Architektura vrcholného baroka v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění II/2, Praha 1989, 390sq.

¹⁶⁷ Jana ŠMEJKALOVÁ: Klášterní chrám v Rajhradě, in: Umění XXXII, 1984, 411 (pozn.14)

¹⁶⁸ HORYNA 1998 (cit. pozn. 5), 125.

*odlišuje všemi ostatními rysy. U Santiniho se baldachýnová koncepce prostoru nachází výhradně u barokně-gotických staveb....Santiniho stavby však v Kopidlně připomínají některé zajímavé detaily, především již výše zmíněné roztržení průběhu římsy nad konkávně vykrajovanými nárožími.*¹⁶⁹

Po zběžné analýze, která byla hlavním tématem předešlé kapitoly, se zdá jako velmi pravděpodobné autorství Filipa Spannbruckera. Ve prospěch této atribuce mluví nejen fakta (to, že je Spannbrucker doložen jako provádějící stavitel této stavby), ale také sám charakter architektury, která byla inspirována vídeňským prostředím a současně je její výsledná podoba převedena do roviny blízké Spannbruckerovu architektonickému cítění. Nezanedbatelný vliv je také třeba přičíst samotnému stavebníkovi, který nejspíš kontakt s vídeňským prostředím buď přímou, či nepřímou cestou Filipu Spannbruckerovi zprostředkoval.

Kopidlno - děkanství (1704–1705)

V přímé blízkosti kostela sv. Jakuba v Kopidlně stojí děkanství (7). Původní farní budova koncem 15. století zašla stářím, takže podle zprávy z roku 1556 musel místní utrakvistický duchovní přebývat v domě městských lázní.¹⁷⁰ Urbář z roku 1664 mluví o faře ze dřeva, šindelem kryté, k níž patřila zahrada se stodolou a vlastní studní.¹⁷¹ Při velkém požáru roku 1667 tato fara shořela společně s kostelem a současně s ním byla pravděpodobně vystavěna i dnešní budova děkanství. Jedná se o jednopatrovou, souměrnou budovu s mansardovou střechou na jednoduchém obdélném půdoryse. Na počátku 19. století byla restaurována a doplněna seníkem a sýpkou. Průčelí

¹⁶⁹ Ibidem, 416.

¹⁷⁰ Státní okresní archiv Jičín, Písemná pozůstalost Jaroslava Mencla, kart. č.3.

¹⁷¹ Státní okresní archiv Jičín, Fond města Kopidlna, pamětní kniha....

je v přízemí rozděleno pěti okny ve štukových šambránách a dveřmi uprostřed, patro dělí šest oken. V patře, ve výklenku nade dveřmi je soška sv. Jana Nepomuckého. Rohy budovy jsou zkoseny. Uvnitř je klenutá, střed přízemí zaujímá chodba s dvěma místnostmi souměrně po obou stranách. O Spannbruckerově autorství by se dalo uvažovat v souvislosti s výstavbou kostela, jelikož s největší pravděpodobností byly obě stavby prováděny současně.

Líšná - kostel sv. Petra a Pavla (1715)

Původní, nejspíš gotický kostelík je poprvé připomínán roku 1348. O výstavbě nového kostelíka se uvažovalo již roku 1712, kdy také vznikl první projekt, který ovšem pro přílišnou nákladnost česká komora v srpnu téhož roku zamítla.¹⁷² O necelé dva roky později byla sepsána smlouva (11. května 1715) s příbramským stavitelem Jakubem Spinetou na provedení stavby kostela podle projektu dodaného pražským stavitelem Filipem Spannbruckerem.¹⁷³

Kostel **(37)** je poněkud nezvykle situován na odlehlém místě přibližně dva kilometry od dnešní obce Líšná, kde se původně ves nacházela. Kromě kostela, který se stal později hřbitovním, jsou jedinou připomínkou bývalého osídlení zříceniny středověké tvrze stojící v jeho bezprostřední blízkosti a bývalá farní budova, sloužící dnes jako hájovna.

Kostel je vystavěn na půdorysu řeckého kříže s polokruhovým presbytářem obráceným k severu. Vstupní fasádu dělí čtveřice pilastrů, poměrně od sebe vzdálených, s naznačením oddělení hlavic a soklu. Nad profilovanou korunní

¹⁷² viz. česky psaný list zbirožskému hejtmanu Jiřímu Tadeáši Hayslerovi s datem 13. srpna 1712. v Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Zbiroh, kart. č. 5., listiny si prvně povšiml Vratislav Ryšavý, viz RYŠAVÝ 2006 (cit. pozn.4), 430.

¹⁷³ RYŠAVÝ 2006 (cit. pozn. 4), 430.

římsou se zvedá v celé šíři průčelí štítový nástavec, který je segmentově ukončený. Jeho širokou střední část flankují pilastry, v ploše štítu uprostřed je patrná plochá, slepá oblouková nika. Vrchol štítu akcentuje pyramida, podobné pyramidy se tyčí na soklech po obou stranách štítu. V ose průčelí je obdélný portál s paralelním profilovaným ostěním završený prostou vodorovnou profilovanou římsou. Vnitřek kostela je zcela prostý, plochostropý, bez dalšího prostorového členění. Jediným výrazným znakem je akcentování koutů pilastry a zkosení rohů zdí (38). Je pravděpodobné, že vnitřní prostory kostela byly původně klenuty.

Farní kronika, dnes uložená na zámku ve Zbiroze, připomíná rozsáhlý požár, který roku 1830 kostel a přilehlou farní budovu postihl. Stavba byla poté provizorně zastřešena a původní klenba nahrazena jednoduchým plochým stropem, který se údajně v průběhu let několikrát propadl. Důvodem pro toto nevyhovující a nestabilní řešení, které v podstatě přetrvává dodnes, byla výstavba nového kostela již prakticky umístěného na návsi obce Líšná, ten se hned po vysvěcením stal farním a v původním, barokním, se přestaly sloužit pravidelné bohoslužby. Od té doby stavba postupně chátrala. Impulzy k postupné obnově stavby se objevily až v posledních letech.

Ostružno - kaple Nejsvětější Trojice (kolem 1710 - 1720)

Kaple Nejsvětější Trojice (25) stojí v údolí na pomezí mezi pásmem velišských hřbetů a vrchem Houserem na Jičínsku v blízkosti vsi Ostružno. Přímo u kaple protékal potok ústící do prvního ze tří horních rybníků ze soustavy na potocích Velký a Malý Porák. Takto se o kapli zmiňuje Jan Rohn: „*Capella S.S.Trinitatis in Silva post pagum Holín, erecta circa Annum 1720, continet 3 aras. Primum Dei Patris, secundam Dei filii,*

*tertiam Dei Spiritus Sanctu. Mea memoria habitabat ad hanc Capella Eremita.*¹⁷⁴ Chybně kapli umisťuje za ves Holín a pokud jde o dataci, je na místě nejvyšší opatrnost, jelikož autorovi nepochybě ani nešlo o přesný údaj. Avšak další literatura toto datum přebírá.¹⁷⁵

Zajímavější je však v Rohnově textu poznámka o poustevníkovi a to nejen pro to, že ústně se jeho přítomnost v tomto kraji traduje dodnes, ale hlavně pro její takřka bezprostřední odhalení původního kontextu této drobné architektury v krajinné zahradě na schlikovském panství.

Výstavba této kaple totiž pravděpodobně souvisela s oblibou stavění eremitáží, která v mnoha případech v baroku dostala zcela specifické povahy budování „přírodních“ náboženských parků. V českých zemích ve své nejbohatší a nejskvělejší podobě tato módní záležitost vzkvétala na panstvích Františka Antonína Sporcka.¹⁷⁶ Proto je skoro symbolické, že poustevník „bratr Josef z Ostružna u Jičína“ je v souvislosti se Sporkem zmiňován v Seemanových poznámkách.¹⁷⁷ Domněnku o prvotním záměru výstavby ostruženské kaple související se zmíněnou dobovou módou potvrzuje i dochované, opodál stojící torzo kající se světice, nejspíše sv. Máří Magdaleny, jedné z nejznámějších křesťanských poustevnic **(27)**.

Kaple Nejsvětější Trojice je poměrně jednoduchá, přehledná stavba, založená na půdorysu trojúhelníka, jakožto symbolickém výrazu patrocinia. Završena je trojdílnou kopulí s lucernou, taktéž na půdoryse trojúhelníka, který se ještě opakuje ve tvaru oken všech tří stran lucerny. Tři stejné portály

¹⁷⁴ ROHN 1777 (cit. pozn. 58), 158.

¹⁷⁵ WAGNER 1965 (cit. pozn.69), 52, KOŘÁN 1974 (cit. pozn. 70), 216, ŠVÁCHA 1979 (cit. pozn.163), 389. a další

¹⁷⁶ Pavel PREISS: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Praha, Litomyšl 2003, 165sqg.

¹⁷⁷ Podle Seemana věnoval hraběti Sporckovi několik plastik modelovaných ze včelího vosku. PREISS 2003 (cit.pozn. 176), 168.

umístěné ve všech stranách kaple jsou vloženy do plochých rizalitů ve středu stěn. Nároží kaple jsou konkávně prohnutá, opatřená konkávními pilastry, jež nesou kompletní kladí s římsou. Tento motiv konkávně prohnutých nároží opatřených pilastry se s drobnou obměnou vyskytuje i u kopidlenského kostela.

Autorství ostruženské kaple bylo v minulosti připsáno Janu Blažejí Santinimu a to s odvolávkou na celkový charakter této architektury a také na ne zcela časté užití půdorysu rovnostranného trojúhelníka.¹⁷⁸

Co se týče architektonického pojetí, již bylo řečeno výše, že zde jde o poměrně jednoduchou stavbu. Její motivický rejstřík je přes možnosti, ke kterým symbolická povaha zakázky vybízela, značně redukován a připsání Santinimu se po této stránce jeví jako nepravděpodobné, ačkoli bylo v minulosti akceptováno většinou literatury.¹⁷⁹

Vzhledem k druhému argumentu mluvícím ve prospěch *santiniovské* atribuce je nutno podotknout, že ačkoli použití půdorysného schématu založeného na rovnostranném trojúhelníku skutečně nenašlo přes svůj silný symbolický význam častého provedení a jeho promyšlení se pohybovalo vždy spíše na rovině spekulace, nebylo žádnou raritou. V baroku docházelo již k jeho frekventovanějšímu užití a v době, kdy přibližně mohla být kaple u Otružna vystavěna, nebylo použití tohoto vzorce neobvyklým natolik, aby se z něho dalo jednoznačně usuzovat na autorství.

Z tohoto hlediska je příhodné zmínit špitální kostel mnohem staršího data v rakouském Bruck an der Mur z poloviny 15.

¹⁷⁸ „Půdorys i provedení kaple N.Trojice prozrazuje rukopis Santiniho určitěji než jakýkoli písemný doklad“ – KOŘÁN 1974 (cit. pozn.X), 216.; ŠVÁCHA 1979 (cit. pozn. 163), 393, 399 (pozn.69).

¹⁷⁹ Z katalogu Santiniho děl kapli vyřadil a svůj závěr přesvědčivě zdůvodnil Mojmír Horyna, HORYNA 1998 (cit.pozn.5), 426.

století, který představuje asi jeden z prvních počínů svého druhu **(27a)**.¹⁸⁰ V 17. století v již mnohem sofistikovanější podobě s tímto tématem kromě jiných mistrně zacházeli Francesco Borromini **(27c)** a Guarino Guarini **(27b)**. Jejich realizace měly mocný vliv na řadu tvůrců po roce 1700, mezi nimiž samozřejmě mimořádné místo zaujímá Jan Blažej Santini, ale je zároveň jisté, že s těmito východisky byli seznámeni ať již přímo či zprostředkovaně další, méně nadaní architekti a stavitelé.

Tuto skutečnost také podporuje existence plánu kaple Nejsvětější Trojice z roku 1707, publikovaná Antonínem Podlahou v roce 1916,¹⁸¹ který představuje trojbokou kapli vykazující až nápadnou podobnost s kaplí ostruženskou **(24)**. Jeho kresebná hodnota vypovídá o pevné, zkušené ruce, avšak ne o ruce Santiniho.

Plánek byl přiložen k žádosti Jana Jiřího Landschwitze, malostranského měšťana a radního, kterou podal ke konzistoři a ve které žádal o povolení vystavět, dle přiloženého plánu, malou kapli ke *cti Nejsvětější Trojice a vyplnit tak slib, jež byl minulého roku učinil v době těžké nemoci své manželky*. Na plánu není bohužel uvedeno jméno autora. Jan Jiří Landschwitz tehdy vlastnil vinici zvanou Cyruska nedaleko Šáreckého údolí, kde dal také kapli zbudovat. Provedená stavba, ležící na stráni podél dnešní ulice „Nad Komornickou“, se ovšem od návrhu zásadně liší. Zato s ostruženskou kaplí, jak bylo zmíněno, vykazuje mnohé podobnosti (odlišné je jen řešení nároží, členění stěn, užití obdélných oken zakončených obloukem namísto trojúhelných).

¹⁸⁰ Eugenio BATTISTI: Schemata nel Guarini, in: Guarino Guarini e l' internazionalita del barocco : atti del Convegno internazionale promosso dall' Accademia delle Scienze di Torino 30 settembre - 5 ottobre 1968. Torino 1970, 134.

¹⁸¹ Antonín PODLAHA: Drobné příspěvky k soupisu, in: Památky archeologické XXVIII, 1916, s. 58, obr. s. 65.

Na základě pramenného doložení Filipa Spannbruckera a jeho další činnosti ve službách Františka Josefa Schlicka, lze předpokládat, že autorem kaple Nejsvětější Trojice u Ostružna je právě on. Ve prospěch Spannuckerova autorství mluví i sám charakter architektury. Je zároveň možné se hypoteticky domnívat, že autorem návrhu na pražskou kapli mohl být také Spannbrucker, na nějž se jako jeden z mnoha malostranských sousedů mohl Jan Landschwitz obrátit.

K symbolickému vyjádření patrocina výsledným způsobem jej mohl inspirovat i jeho podíl na výstavbě kaple sv. Anny v Pannenských Břežanech **(27e)**, jejíž podoba vznikla suverénní kombinací podnětů z již zmíněné Borrominiho a Guariniho tvorby.¹⁸² Tato architektura mistrným způsobem pracuje s tématem trojúhelníku a Spannbruckerův takřka stereonorní přístup mohl být jednoduchou derivací ze základní struktury Santiniho řešení. Stejně tak, pokud Spannbrucker znal traktát Andrey Pozza, mohl být podnětem publikovaný Pozzův návrh na stavbu trojúhelného kostela se šestibokou lodí, vloženého do objektu koleje na trojúhelném půdorysu s výrazně konkávně skrojenými nárožími **(27d)**. Tyto předlohové listy nepochybně znal Santini,¹⁸³ jehož prostřednictvím se mohl Spannbrucker s tímto slavným dílem seznámit. S Pozzovým pojednáním mohl ovšem zrovna tak dobře přijít do kontaktu při výstavbě kostela sv. Jakuba v Kopidlně, kde bylo ve výzdobě interiéru velmi záhy užito iluzivních architektur oltářů (tedy novinky, která s Pozzovým dílem úzce souvisela).

¹⁸² Horyna

¹⁸³ tyto motivy mohl Santini využít právě v projektu kaple v Panenských Břežanech či návrhu na výstavbu piaristické koleje v Rychnově nad Kněžnou, HORYNA 1998 (cit. pozn. 5), 166, 232.

Panenské Břežany - zámeček benediktinek (1. - 2. třetina 18.stol.)

Zámeček je vystavěn na obdélném půdoryse, je jednopatrový (28). Průčelí je členěno čabrakovými pilastry a obdélnými okny, která jsou v patře opatřena zdobeným polem parapetu a supraportami s páskovou ornamentikou. Nad portálem je umístěn zvlněný balkón taktéž s páskovou ornamentikou. V ose se nachází vikýř s oknem se supraportou, s bočními volutovými křídly a segmentem proloženou římsou. Boční fasády člení v přízemí i v patře lizénové rámce se zdvojenými lizénami a obdélná okna. Doplnkem zámku je v parku umístěná kaple sv. Anny, projektovaná v letech 1705 - 1707 Janem Blažejem Santinim, stavbu dle jeho návrhu provedl Filip Spannbrucker.

Stavbu zámečku připsal Filipu Spannbruckerovi Pavel Vlček na základě předešlé činnosti pro svatojiřské benediktinky.¹⁸⁴ Vzhledem k tomu, že Spannbrucker pracoval pro svatojiřský klášter i později jeví se tato domněnka jako pravděpodobná. Dekor uplatněný na hlavní fasádě odkazuje sice na mladší dataci stavby než by časově odpovídala Spannbruckerově autorství, ale je zároveň docela dobře možné, že výsledná dekorativní výzdoba je pouhou pozdější adicí. Motiv volného balkonu nad vstupním portálem Spannbrucker uplatnil i na hlavním průčelí staroboleslavského děkanství. Ovšem přesnější určení datace celé stavby by si vyžádalo podrobnější analýzu architektury objektu, kterou prozatím ponecháme stranou.

¹⁸⁴ Pavel VLČEK: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 1999, s.407.

Praha - dům U zlatého kříže (po 1720) č.p. 108/III v ulici U Lužického semináře

Původně stál na tomto pozemku starší, pravděpodobně renesanční dům, který byl kompletně zničen při požáru roku 1720. V roce 1723 byl ve stavbě a po dvou letech je uveden již jako dokončený.¹⁸⁵ Hlavní průčelí je v přízemí trojosé, v patrech pětiosé (**31**). Členěno je horizontálně soklem, nad prvním patrem kordonem a hlavní římsou se zubořezem. V přízemí se nalézají osový vstup se sedlovým portálem, po jeho obou stranách jsou široká okna s drobným dělením a opět sedlovým nadpražím. Obě patra prolamuje v hustém sledu pět os s drobně dělenými okny, která rámuje úzké stuhové šambrány.

Tento dům vlastnil Filip Spannbrucker a je tak logické, že ho sám také po zmíněném požáru znovu vystavěl. Jedná se o velmi jednoduchou, až strohou stavbu. Ovšem dům, včetně hlavního průčelí, prošel několika úpravami v 19. století.¹⁸⁶

Praha – dům U zlatého beránka (mezi 1708 – 1726) č.p. 67/III v Míšeňské ulici na Malé Straně

Jedná se o nízký, patrový dům s obytným podkrovím. Uliční křídlo se do Míšeňské ulice otvírá širokou, rozložitou fasádou, která je v parteru trojosá, v prvním patře pětiosá (**32**). Nad masivní profilovanou korunní římsou se tyčí mohutný, ve středu výrazně převýšený, štít, který je podpírán po obou stranách volutami a završen trojúhelným štítem, nesoucím na svém vrcholu měděnou hvězdu. Po obou stranách barokního vikýře

¹⁸⁵ Archiv hl. města Prahy, Sběrka listin a rukopisů, Městské knihy – Malá Strana, kniha č. 3144, sign. 167, nepag.
dům dále zmiňuje topografická literatura počínaje J. Schallerem - Jaroslav SCHALLER: Beschreibung der königl. Haupt - und Residenzstadt Prag I., Prag 1795, 238.; František RUTH.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních III, Praha 1904, 675.; Umělecké památky Prahy, Malá Strana (Pavel Vlček ed.), Praha 1999, 202.

¹⁸⁶ Vlček 1999 (cit.pozn.184), 202

jsou drobné novodobé vikýřky. V ose parteru je pískovcový sedlový portál, po jeho stranách jsou dva shodně pojednané pískovcové výkladce. Pásová kordonová římsa završující parter je vprostřed – v místě nad portálem – půloválně snížena a do vzniklého prostoru je vsazen štukový věnec se znázorněním domovního znamení – zlatého beránka v krajině, pod nímž je císařská dvojhlavá orlice s českým lvem na hrudi.

Jedná se o barokní novostavbu. Pozemek koupil roku 1708 Jan Fischer, roku 1726 se dům připomíná jako již postavený.¹⁸⁷

Praha – kanovnická rezidence na Hradčanech 62,63/IV (přestavba)

Původně gotický dům byl kolem roku 1596 přestavěn v honosný renesanční trojpodlažní palác se zahradou a arkádami do dvora.¹⁸⁸ Přední část budovy byla kompletně barokně přestavěna, zadní se ve hmotě, dispozici a částečně i sgrafitové výzdobě dochovala dodnes ve své renesanční podobě. Domy zakoupila roku 1717 svatovítská kapitula, která zde nechala provést v letech 1726 –1727 Antonínem Václavem Spannbruckerem vrcholně barokní přestavbu renesančního paláce ve dvě kanovnické residence. S nejvyšší pravděpodobností se tak stalo za aktivní účasti Antonínova otce Filipa Spannbruckera, jelikož byl tou dobou kapitulním stavitelem.¹⁸⁹

¹⁸⁷ SCHALLER 1795 (cit. pozn.181), 241, RUTH (cit. pozn. 181), 748, VLČEK (cit. pozn.181) s.203, HLAVSA Václav/VANČURA Jiří: Malá Strana – Menší Město pražské, Praha, 1983, 235.

¹⁸⁸ Václav VOJTÍŠEK: Hradčany a Malá Strana ve 2. polovině 16. století, in: Z minulosti naší Prahy, Praha 1919, 42.

¹⁸⁹ Václav VOJTÍŠEK: Hradčany v 1. polovině 18.století, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých XXIX, 89.; dům dále zmiňují František RUTH: Kronika královské Prahy a obcí sousedních II, Praha 1903, 256, Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany (Pavel VLČEK ed.), Praha 2000, 268-9.

Uliční fasáda je pětiosá s trojosým mělkým rizalitem, který je završen trojúhelným štítem, jehož tympanon vyplňuje štuková kartuš s ornamentem lastury a akantovými rozvilinami (30). Po obou stranách je tympanon doplněn segmentově ukončenými vikýři. Přízemí je členěno pásovou bosáží, stejně jako nároží. První patro je zdůrazněno nadokenními římsami segmentově a trojúhelně zvlněnými se štukem zdobenými suprafenestrami. Všechna okna mají stuhové šambrány s uchy, v přízemí opatřenými výrazným klenákem. Etáže oddělují kordonové římsy. Na střední ose je umístěn půlkruhově zaklenutý portál, rámovaný bohatě profilovaným ostěním s pilastry nakoso vytočenými, zdobenými akantem a páskovými volutami. Portál je opatřen mohutným klenákem, který dosahuje až k vrchní hranici segmentově zvlněné římsy, kterou v úrovni kordonu zdobí dvě dekorativní pískovcové vázy.

Praha - kaple sv. Jana Nepomuckého u klášterního kostela sv. Jiří na Pražském hradě (1717-1722)

Románská bazilika sv. Jiří na Pražském hradě byla obohacena ve druhé polovině 17. století o novou hlavní fasádu. K tomuto, tehdy poměrně nedávno vystavěnému západnímu průčelí, byla v letech 1717 – 1722 při jižním nádvoří přistavěna ještě kaple sv. Jana Nepomuckého (29). Stavbu financoval kapitulní děkan Jan Ludvík Steyer a schvalovala ji tehdejší abatyše svatojiřského kláštera Helena Pieroni da Galiano.¹⁹⁰

¹⁹⁰ O Ludvíku Steyerovi, jakožto donátoru kaple se takto zmiňují na základě pramenného doložení Podlahovy dějiny metropolitní kapituly: *Joannes Ludovicus Josephus Steyer – Vir pius et laboriosus, specialis s. Joannis Nepomuceni cultor, in cuius honorem duas pulchras capellas erexit: unam Tustae adhuc ibi decanus existens, alteram ian canonicus metropolit. penes ecclesiam s. Georgii in arce Pragensi. Capella haec Pragensis benedicta est 10. Maii 1722 a Joanne Rudolpho comite de Sporck.*, in: Antonín PODLAHA: *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Praha 1912, 235.

O založení kaple podává zprávu dochovaný text z první poloviny 18. století publikovaný v časopise Method roku 1901:¹⁹¹ „*Léta Páně 1717 byla jest za času a panování vysoce osvícené kněžny a abatyše panny panny Františky Heleny Pieronovi z Galianů vystavena s povolením jejím a celého Conventu při kostele Svatojiřským, nákladem jednoho dobrodince, při kterémžto započátku ona zvrchjmenovaná panna panna abatyše grundt zakládala s panem Steyerem, kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském, kterýžto obložen byl na pluviálu infulí a berlu v rukau mající, také s pannou převorou Rosinou Clarou Schlinlovou z Hirschfeldu, kteráž spolu s nima zároveň grundt zakládala z čehož všeho bud' chvála a čest Bohu a tomu svatému díkův učinění, kterýž se ku chrámu našemu zase přivínil.*“¹⁹² Následuje velmi pěkná zmínka o slavnostním vysvěcení kaple: „*Na to léta Páně 1722 dne 10. Máje, v neděli pátou po Velikonocích, na den sv. Isidora Vyznavače a za času panování vysoce osvícené kněžny a abatyše kláštera sv. Jiří, panny panny Rosiny Clary Schlinlovi z Hirschfeldu, teď jmenovaná kaple sv. Jana Nepomuckého posvěcením gregoriánským posvěcena jest byla od vysoce urozeného pana pana hraběte Šporka, kanovníka kostela zámeckého u sv. Víta, v přítomnosti mnohého lidu obojího pohlaví. Po posvěcení pak též kaple, také zvrchujmenovaný pan kanovník pontificiroval s tou největší pobožností a potěšením všeho lidu i také duchovních pannen, který při mši svatý pěkně musicírovaly.*“¹⁹³

Kaple je vystavěna na prostém obdélném půdorysu blízcího se svým tvarem čtverci. Završena je zvoncovitou kopulí s lucernou a čtyřmi shodnými vikýři. Nároží jsou zkosená a

¹⁹¹ Cyrill METHOD: Kaple sv. Jana Nepomuckého na hradě Pražském, in: Method XXVII, 1901, s. 62-63.

¹⁹² METHOD 1901, 63.

¹⁹³ Ibidem

z každé strany opatřena pilastry s iónskými hlavicemi, které nesou pouze úseky architrávu. Prosté členění stěny se segmentovými okny vyvolává jakýsi dojem klidu, do kterého jemně vstupuje poměrně dynamický portál s tordovanými sloupky nesoucími křivkově zvlněnou římsu. Vnitřní prostor je zaklenut kupolovou klenbou na pendantivech, nesených koutovými pilíři. Kupoli dominuje freska s výjevem glorifikace sv. Jana Nepomuckého s českými patrony. Ve cviklech pod kupolí jsou v malovaných kartuších další výjevy ze života sv. Jana. Zmíněné zešikmené kouty, na které je klenba svedena, provázejí v jejich horní a dolní části vpadlá pole s olejomalbami, taktéž s výjevy ze života sv. Jana Nepomuckého. Stěnu mezi obrazy odlehčují niky s mušlemi v konchách.

Tato stavba bývala v minulosti připisována Kryštofu Dientzenhoferovi a (častěji) Františku Maxmiliánu Kaňkovi, jehož klasicizujícímu cítění je velmi blízká. Obě hypotézy vyvrátila již zmíněným archivním nálezem Milada Vilímková.¹⁹⁴

Stará Boleslav – kapitulní děkanství (1710-1712)

Kolegiátní kapitula sv. Kosmy a Damiána utrpěla za třicetileté války, podobně jako bezpočet dalších míst v českých zemích, značné škody a ztráty na majetku. Asi nejcitelnější újmou bylo vážné poškození kapitulní baziliky sv. Václava a kostela sv. Klimenta v letech 1639-1640 švédským vojskem.¹⁹⁵ Současně ovšem bylo vážně poškozeno i tehdejší děkanství, které téměř celé lehlo popelem. Bylo sice provizorně opraveno hned po skončení války, ale tento stav byl podle pramenů silně

¹⁹⁴ Milada VILÍMKOVÁ: Některá novější zjištění k pražské architektuře 17.-18. století, in: Barokní umění, NG Praha 1986, 141.

¹⁹⁵ Švédské vojsko si u kostela zřídilo opevněný tábor. Jedna z věží byla odbourána, aby na ní mohla být umístěna děla, basilika byla proměněna ve stáj pro koně. Při ústupu Švédů z jejich ležení byl kostel navíc z neopatrnosti zapálen.

nevyhovující.¹⁹⁶ Jelikož prioritou byla v druhé polovině 17. století pochopitelně obnova poutních chrámů, k výstavbě nového děkanství kapitula přistoupila až v prvním desetiletí 18. století **(33)**.

Budova kapitulního děkanství je situována západně od kostela sv. Václava. Jedná se o podélnou dvoupatrovou budovu s dvěma bočními křídly a středním o patro vyšším rizalitem, členěným vysokým pilastrovým řádem a zakončeným trojúhelným štítem. Okna jsou zdobena suprafenestrami, se střídajícím se motivem segmentových, trojúhelných a prolomených frontonů. Budova je kryta mansardovou střechou. Střední rizalit je suverénně dominantní složkou stavby. Zajímavým prvkem je zde roztržení frontonu ve střední ose. Jemně vystupující, dvouosá postranní křídla vytváří náznak čestného dvora.

Jak již bylo zmíněno, k této stavbě se zachovala smlouva datovaná k 13. květnu roku 1710 a podrobný výpis všech vydání. Filip Spannbrucker se tehdy smlouvou děkanu Heroldtovi ze Stody zavázal starou budovu „*stojící zde již od nepaměti*“¹⁹⁷, která za dob třicetileté války utrpěla několika požáry, takže i přes následné opravy byla ve velmi špatném stavu,¹⁹⁸ zbořit a na jejím místě vystavět novou – prozatím *k jídelně vedle schodů*.¹⁹⁹ Dle smlouvy mají být všechny místnosti klenuty, přičemž *klenby mají být pro úsporu cihel, zde drahocenných, provedeny z kamene, také chodby a schody mají být bezvadně, s největší svědomitostí a opatrností provedeny a hořejší místnosti co*

¹⁹⁶ SOA Praha, Kolegiální kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, Pozůstalost Josefa Prokopa Horčice, kart. č.31, inv.č. 435

¹⁹⁷ Václav Justín Prášek: Okres Brandejský nad Labem. Nástin historicko-archeologický III., Praha 1875, s. 470n.

¹⁹⁸ Ibidem

¹⁹⁹ Zuman 1949 (cit. pozn. 9), s. 31.

*nejčistěji vyvedeny rákosem.*²⁰⁰ Stavitel se dále zaručuje za stavbu po tři léta, během nichž případné škody opraví na vlastní náklady. Děkan Heroldt smlouvou přislíbil staviteli zaplatit 660 zlatých, a to 100 zlatých při podepsání smlouvy a zbytek splácet podle postupu stavby. Materiál měl opatřit děkan sám na své náklady. Splátky jsou zapsány od 26. května do 10. listopadu 1710 a od 21. března do 23. dubna 1711, jimiž bylo dosaženo ujednané ceny, což stavitel potvrzuje.

V té době byla tedy postavena prozatím jen polovina budovy a proto byla 18. května 1711 vystavena ještě druhá smlouva na druhou polovinu, která by již zabírala i jídelnu. Smlouva se shoduje s předešlou, kromě zmínky o římse, která má být provedena ozdobně, ručení je opět tříleté. Plat, který byl stanoven na 600 zlatých, má být staviteli opět vyplácen podle postupu stavby a jako *příměnek* měl dostat čtyři sudy piva a 50 zlatých po ukončení stavby. Splátky jsou zaznamenány od 15. května do 15. prosince 1711 a od 17. dubna do 17. října 1712, kdy byla stavba definitivně dokončena. Mimo této smlouvy byla ještě sjednána stavba zahradní zdi za 22 zlatých a 45 krejcarů a osmi pilířů za 7 zlatých a 12 krejcarů. Je zajímavé, že v účtech z této doby není zaznamenáno žádné větší vydání, které by odpovídalo ceně stavby, je tedy pravděpodobné, jak již bylo předpokládáno ve starší literatuře,²⁰¹ že děkanství dal vystavět na vlastní náklady sám Jan Heroldt.

V archivu Pražského hradu se dochoval plán přízemí a obou horních pater, který se téměř shoduje s provedenou stavbou a v základním dispozičním rozvrhu jednotlivých místností se liší jen v detailech **(34,35)**. Asi nejvýraznějším

²⁰⁰ František ZUMAN: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXII, s. 31., dále Státní oblastní archiv v Praze, Kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, kart.č.5/III.

²⁰¹ Josef Prokop HORČICE: Kostel sv. Václava, popsání chrámu..., Praha 1874, 31.

rozdílem je ovšem absence postranních křídel.²⁰² Ta byla zbudována zřejmě o něco později, ovšem o jejich dostavbě již archivní prameny mlčí. Stavitel, který dostavbu provedl dodržel celkovou koncepci natolik věrně, že stavba působí jednotně. Obě postranní křídla zcela suverénně vyrovnávají až monumentální ráz středního převýšeného rizalitu zakončeného roztrženým frontonem a dodávají tak průčelí potřebnou vyváženost. Je proto možné se domnívat, že dostavba následovala bezprostředně, nebo dokonce že dochovaný plán je pouze jednou či starší verzí téhož projektu a stavba zkrátka vznikala (jak bylo ostatně běžné) v několika etapách v závislosti na finanční situaci stavebníka. Nebylo by také ničím neobvyklým, kdyby byl dochovaný plán pouze jakýsi orientační „náčrt“ nebo návrh, který byl poslán ke schválení a stavba nakonec probíhala podle pozměněného projektu obohaceného již o obě postranní křídla. Dochované plány ostatně mnohdy nebývají ty, podle nichž se skutečně stavělo, ale zpravidla jsou zmíněnými ideovými návrhy, které v průběhu stavby mohly projít mnohým přehodnocením.

Zmíněný náznak čestného dvora spolu s mohutným štítem v ose stavby odpovídají typologicky spíše zámecké architektuře

²⁰² APH, Stará plánová sbírka, inv.číslo 4044, sign. 216/1, plán není signovaný, je opatřen vysvětlivkami a stručným komentářem - Buntzlauer Dechentei, (popis prvního patra) Eine stügen Hoch -15. Die Stügen Untter, 16. Ein Abtrieth / Rede Herrn Dechant, 17. Schlaff Cam[m]er, 18. Ordinari ? Zim[m]er, 19. Studien Zim[m]er, 20. Taffel Zim[m]er, 21. Extra Gast Zim[m]er, 22. zwei Zim[m]er /Vor die 2 Caplanen, 23. zwei Zim[m]er, 24. Abtrieth, 25. Vorhaus, 26. Ein Heitz, 27. Ein Heit, Ebner Erden - Gegen Mietter nacht, (po pravé straně nákresu) Untter N[ummer] 5. 6. und 7.Kön[n]en die Keller und ? Grube, Gegen Sonn auffgang , 25 Ehlen breith. Přizemí - 1. Ein Gang, 2. Steigen in die höhe gehent, und hie vonader erste auffthriet unter, E. Ein Gang in Keller unter, D. C. Und F. Ausgang in den Hintern Hoff, 3.Abthriet 3 Secret vor die Bedienthe Item, 4. vor Gäste, 5. Ein Geshür Cam[m]er <zwei Gast Zim[m]er>, 6. Ein Gast Zim[m]er>, 6. Som[m]er Spei3 Ziem[m]er, 7.Speis Ziem[m]er, 8.Cam[m]er vor den Bedienthen ? Schlaff 9. Ein Heitz, 10. Schlaff Cam[m]er vor die Menscher, 11.Gesünth stulen, 12.Kochel mit einen au3gang in Hoff, und einen au3 Gu3, 13. offen und über solchen der Menscher Bethstatt, 14.Spei3 Gewelb. (pod nákresem) Gegen Mietter, 34 Ehlen Lang.

a stejně jako poměrně dlouhá přístupová cesta protínající široké prostranství mezi vstupní bránou a vlastní stavbou vytváří dojem okázalosti.

Budova kapitulního děkanství ve Staré Boleslavi tak ve své výsledné podobě představuje stavbu, která svým utvářením odpovídá významu a úctě, které se druhá nejstarší kapitula v Čechách těšila. Současně zakázka tohoto charakteru vypovídá o vážnosti, které se Filip Spannbrucker těšil, a její provedení o jeho kvalitách.

Vokšice – zámek (kolem 1700)

Vokšický zámeček (41,42) se nachází na rovině pod mohutným vrcholem Veliše. Téměř do poloviny 17. století se zde rozkládala poměrně nevelká stejnojmenná ves, která byla ovšem po rozhodnutí Jindřicha Schlika vybudovat zde hospodářské sídlo přenesena do nedalekého Ostružna.²⁰³ Zámek, nebo lépe řečeno, úřednickou budovu nechal Jindřich Schlik ve Vokšicích postavit někdy krátce před rokem 1660, kdy je označována jako nová.²⁰⁴ Tato stavba však pravděpodobně nesouvisela s novostavbou dnešního zámku, která vznikla opodál kolem roku 1700 pro Františka Josefa Schlika. Zámeček má trojkřídlou dispozici, která se půdorysně velmi blíží obdobně řešenému zámku v Mnichově Hradišti.²⁰⁵ Jako o mnoho dalších motivů i o tuto zámeckou dispozici s mělkým čestným dvorem českou architekturu v posledních desetiletích 17. století obohatil Jean Baptiste

²⁰³ SOKA Jičín, Pozůstalost Jaroslava Mencla, kart. č. 4.

²⁰⁴ SOA Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart. č. 4. inv.č. 65, sign. I.52

²⁰⁵ Vnitřní uspořádání zámku v Mnichově Hradišti bylo částečně určeno půdorysem staršího renesančního zámku ve tvaru písmene L, s jedním vchodem a velkým sálem v nároží, a dnešního částečně uzavřeného tvaru písmene U bylo dosaženo symetrickým „zarovnáním“ při přestavbě zámku Marcantoniem Canevalem v devadesátých letech 17. století. Mojmír HORYNA: Zámek Mnichovo Hradiště, Praha 1996, 10.

Mathey.²⁰⁶ Ovšem narozdíl od možných inspiračních zdrojů se zde jedná o přejednoduchou stavbu, rezignující na jakoukoli rafinovanost jak v celkové koncepci, tak dekor v detailu. Zámek byl ještě do poloviny 19. století upravován. V této době byla rozšířena i obě postranní křídla o další dvě okenní osy, takže dnes „čestný“ dvůr působí mnohem uzavřeněji, než předpokládal původní záměr.²⁰⁷

Areál hospodářského dvora se již v době svého vzniku skládal z několika částí, z nichž se do dnešní doby dochoval jen špýchar a zbytky ohradní zdi, která celý prostor obklopovala. Již od počátku byla pravděpodobně součástí areálu i zahrada, o jejíž podobě v dnešní době nic nevíme, jelikož byla v 19. století proměněna ve volný, „anglický“ park s ústředním paloukem a empírovou kaplí sv. Rozálie. V minulosti se v bezprostřední blízkosti areálu rozléhal i poměrně rozsáhlý rybník.²⁰⁸ Celý komplex byl podstatnou součástí barokní komponované krajiny schlikovského dominia.

V souvislosti s vokšickým zámečkem a předpokládaným autorstvím Filipa Spannbruckera musíme ještě blíže představit výše zmíněnou sýpku. Jelikož je zde totiž Spannbruckerův podíl doložen, je pravděpodobné, že právě on byl zároveň projektantem zámecké budovy.

Sýpka **(43)** je situovaná na západním obvodu rozsáhlého panského dvora. Byla vystavěna Filipem Spannbruckerem podle návrhu Jeana Baptisty Matheye, jak připomíná pamětní deska.²⁰⁹

²⁰⁶ Mojmir HORYNA: Zámek Trója u Prahy, 124.

²⁰⁷ Původní dispozice je zcela čitelná, jelikož přestavba nebyla provedena příliš zdařile.

²⁰⁸ Watzko 2007 (cit. pozn. 59), 46sq.

²⁰⁹ Matheyeho i Spannbruckerovo jméno uvádí pamětní deska: ILLUSTRIS ET EXCELLUS DOMINUS DOMINUS FRANCISCUS JOSEPHUS SCHLIK SAC. ROM. IMPER. COMES IN BASSANO ET WEISKIRCHEN/DOMINUS IN WOKSCHITZ ALTENBURG BARTAUSCHOW KOPIDLNO GITSCHINOWES BILSKO ALT-AUGEST ET ZAKOWITZ. SACRAE C. RAEGIAE MAFIS LEOPOLDI ROMANORUM IMPERATORIS INTIMUS ACTUALIS CONSILIARIUS CAMERARIUS REGIUS LOCUM TENENS SUPREMIQUE IUDICI

Architektonická koncepce je zde určena ryze svým praktickým účelem, avšak její celkové působení v kontextu zdejšího okolí není nikterak těžkopádné. Stěny třípatrové protáhlé stavby o devíti osách jsou členěny pilastry vysokého řádu, které spolu s římsami vytváří na celém vnějšku síť plošných rámců, v nichž jsou zasazena jednoduchá, pravoúhlá, pravidelná okna. Sýpka tak zcela napodobuje svou o deset let starší předchůdkyni na schlikovských panstvích vystavěnou taktéž podle Matheyho návrhu v nedaleké Střevači (je dobře možné, že Spannbrucker zkrátka jen použil ten samý návrh tehdy již zesnulého Matheye a nebo na přání stavebníka provedl stavbu podle staršího vzoru váženého architekta). Obě monumentální sýpky na schlikovském panství prakticky následují rozvrh sýpky v klášteře v Plasích, který je ještě časově předchází(1686).²¹⁰

Později, přibližně v polovině 19. století, byla vokšická sýpka rozšířena o stejně velký přístavek. V téže době byla do východního průčelí staré budovy vevázána sala terrena, která ve zde – tj. ve spojení s hospodářskou budovou – představuje poněkud netypický jev.

Vršce – kostel sv. Vavřince (1726)

Kostel (4,5) stojí na malém vršku jižně nad vsí. Jedná se o stavbu na křížovém půdoryse, s presbytářem na východní straně - zevně trojboce uvnitř segmentově uzavřeným, a na straně západní s obdélnou předsíní s kruchtou v patře. Stěny exteriéru jsou členěny lizénovými rámci. Střední část západního průčelí je zvýrazněna lehce vystupujícím rizalitem, jehož segmentově zakončený portál s klenákem završuje taktéž segmentová římsa,

PROVINCIALIS IN REGNO BOHEMIAE ASESOR NEC NON REGIAE CAMERAE BOHEMICAE PRAESES HOC GRANARIUM EXSTRUI CURAVIT ANNO DOMINI MDCC/ D.J.B. MATHEY BURGUNDO M.M. PHILIP SPANBRUCKER

²¹⁰ Jiří KROPÁČEK: Tvorba architekta Jeana-Baptisty Matheyho pro šlikovské panství velišsko-vokšické. in: Listy starohradské kroniky XVI, 1993, 39.

kůr je osvětlován oknem stejného typu. Nad profilovanou korunní římsou se tyčí štít, ten je z obou stran opatřen volutami, na které dosedají štíhlé pyramidy, segmentovým výklenkem a završen trojúhelným frontonem. Střední část lodi je sklenuta plackou kopulového typu, presbytář valenou klenbou s výsečemi.

Farní pamětní kniha ve Vrscích připomíná, že zdejší kostel sv. Vavřince byl vystavěn od zednického mistra Filipa Parnbruka z Prahy, dále jsou jmenováni polír A. Hachenberk,²¹¹ kameník Josef Kníř z Velíše, tesař František Knap a polír Jan Hitl.²¹²

Zbiroh – kostel sv. Mikuláše (1719 – 1720)

Současný vzhled farního kostela sv. Mikuláše ve Zbiroze je výsledkem přestavby původně gotické stavby z let 1719 – 1720. Jde o jednolodí na půdorysu kříže, s obdélným užším presbytářem s hranolovitou věží na severní straně **(39)**.

Tímto svým základním rozvržením je stavba zbirožského kostela velmi podobná nedalekému kostelu v Líšné (pochopitelně až na absenci masivní a poněkud neforemné věže). Podobně jako v případě kostela v Líšné zaujmou na první pohled poměrně výrazné boční výstupky, které jsou však narozdíl od líšenské stavby pojednány jako štítová průčelí. Ve svém charakteru jsou tato průčelí opět velmi blízká hlavnímu průčelí líšenského kostela, přičemž jediným, poněkud dynamičtější prvkem je zde roztržení frontonu nad vstupním portálem obou bočních ramen. Stejným způsobem je v exteriéru utvářen i závěr presbytáře.

Taktéž interiér zbirožského kostela vykazuje mnohé společné znaky se stavbou v Líšné a dává také tušit, jakým

²¹¹ je pravděpodobné, že se jedná o Antonína Hohenberga, tedy podobně jako v případě Spannbruckera neznámý pisatel zkomolil jeho jméno. Tento pražský polír se podílel i na výstavbě jičíněveského zámku.

²¹² Ivo KOŘÁN: Santini ve východních Čechách, in: Umění XXII, 1974, 221 (pozn.4.)

způsobem byl původně líšeňský kostel zaklenut. Presbytář i loď sklenuty typem klášterní klenby tvořené čtyřmi stejnými trojbokými výsečemi. Boční ramena lodi, která vytváří prostor pro poměrně mělké oratoře jsou zaklenuty valbovou klenbou s lunetami. Charakteristickým znakem je zde opět akcentování zkosených koutů kněžiště a koutů lodi při vítězném oblouku pilastry.

Zachoval se podrobný výpis postupu prací včetně vyplácení jednotlivých řemeslníků od těch nejdůležitějších až po jednotlivé nádeníky, kteří měli na starosti např. kopání základů, či lámání a dovoz kamene.²¹³ Bohužel, ačkoli jsou zmíněni téměř všichni, kteří měli se stavbou co do činění, není uveden autor návrhu. Stavbu prováděl *Václav Pokorný, mistr z městyc Mejta se svými tovaryši na způsob kříže špaňhelského, v světlosti 48 loket dýlky, v šířce až ke kříži 13,5, v kříži 23,5 a vysokosti mimo gruntu 18,5 loket.*²¹⁴ Z původní stavby byla ponechána část presbytáře – *přední díl zdi, kdež velký oltář. Neb tento díl toliko vnitř reparírován, z venku něco mutýrován a novou střechou přikryt byl.*²¹⁵

Na tomto místě je vhodné ještě zmínit nedaleký kostel sv. Vavřince ve Strašicích, který Vratislav Ryšavý zmiňuje v několikrát citovaném článku o působení Filipa Spannbruckera na zbirožském panství v souvislosti se zdejším kostelem sv. Mikuláše a kostem v Líšné. Jde o původně gotickou stavbu z poloviny 14. století, která byla během 17. pro špatný stav několikrát opravována. Jeho dnešní podoba pochází až z 18. století, kdy byl zásadně přestavěn. Ale vzhledem k tomu, že tyto přestavby počínající rokem 1712 pokračovaly ještě hluboko do

²¹³ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Zbiroh, kart. číslo 86, invent.č. 919, sign. XLIII/3-4

²¹⁴ Ibidem

²¹⁵ Ibidem

poloviny 18. století, je určení jejich původního záměru problematické (a to i z důvodu absence odpovídajícího pramenného materiálu). Protože tento kostel nevykazuje tak výraznou stylovou příbuznost dalším dvěma stavbám (kostelu sv. Petra a Pavla v Líšné a zbirožskému kostelu), připouští autor článku své tvrzení jako velmi hypotetické.²¹⁶

Zbiroh – zámecká kaple (přestavba 1729)

Jedná se o barokní úpravu interiéru podstatně starší stavby, k níž se zachoval původní plán s datem 1725 (36).²¹⁷ Plánek představuje ve svých dvou polovinách půdorys před přestavbou a po navrhované přestavbě, na rubu je opatřen nápisem „ *Riesz von der Zbirower Schlosz-Capell und des Waldbereithers Wohnung, wie solches dasiger Herr Hauptmann eingerichtet hat. Anno 1725*“. Stav před přestavbou znázorňuje kapli s arkýřovým výklenkem oddělenou na východní straně jen tenkou dřevěnou stěnou od velké hradní síně. Nad tímto půdorysem je vyobrazen návrh na přestavbu – kaple je na něm rozšířena o střední a boční pole, přičemž střední je nejširší a obě boční symetricky stejná, bývalá velká síň rozdělena na menší místnosti. K plánu byl přiložen list s poměrně podrobnými vysvětlivkami.

Architekt ani stavitel zde nejsou bohužel jmenováni. Při plánu se zachoval také podrobný rozpočet a výplaty snad všech řemeslníků.²¹⁸ Např. zedníku Václavu Pokornému z Mýta 300 zl., štukatérovi Ignatiu Santinimu z Příbrami 40 zl., malíři Adamu

²¹⁶ RYŠAVÝ 2006 (cit. pozn. 4), 432.

²¹⁷ Originál je umístěn v APH, Stará plánová sbírka, inv. č. 3888, plán publikoval - Antonín PODLAHA: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu Pražského, in: Památky archeologické XXXII, 1921-22, s.199-201, uvedený plánek je doplněn o slovní popis jak přímo na plánu, tak i pomocí očíslování jednotlivých částí v připojeném popisu. Je zde také uveden rozpočet prací. Architekt ani stavitel zde bohužel nejsou jmenováni.

²¹⁸ APH, Stará plánová sbírka, inv.č.3888

Schöpfovi z Bavorska 60 zl. a půl sudu piva za oltářní obraz Nanebevzetí Panny Marie a za menší obraz Sv. tří králů a další drobnější práce na tabernáklu a antipedích.

Zmíněná úprava spočívala tedy v podstatě v rozšíření gotické kaple západním směrem na prostor zhruba trojnásobně větší **(40)**.²¹⁹ Kaple je sklenuta v prostředním poli plackou, po stranách dvěma klenbami klášterního typu. Střední klenba je nejširší a zdatelně dominuje celému prostoru, k čemuž přispívá i nástropní malba Nanebevzetí Panny Marie, která ji pokrývá po celé ploše. Obě boční klenby, užší a bez malířské výzdoby, jsou symetricky komponovány kolem klenby střední. K výklenku gotické kaple byly západním směrem přidány další dva výklenky, z nichž prostřední – širší - vytváří prostor pro hlavní oltář, ten je osvětlován dvěma segmentovými okny na bocích - jemně zešíkmených a především oknem tvaru ležatého oválu v ose hlavního oltáře. Naproti oltáři je v naprosto stejném výklenku umístěna jemně do prostoru kaple zvlněná oratoř. Všechny čtyři rohy prostoru jsou zdůrazněny koutovými pilastry s bohatými štukovými hlavicemi.

Úprava kaple byla však provedena až o čtyři roky později, tzn. roku 1729 - tedy nejspíš již po Spannbruckerově smrti, ovšem přesně podle původního plánu. Hypotézu o Spannbruckerově účasti vyslovil (jako u ostatních staveb zbirožského panství) v nedávné době Vratislav Ryšavý.²²⁰ Jelikož je činnost Filipa Spannbruckera pro zbirožské panství pramenně doložená a přestavba vykazuje rysy typické pro jeho tvorbu (klidné chápání prostoru, vědomé zjednodušení tvarů, použití segmentových oken) zdá se být tato domněnka pravděpodobná.

²¹⁹ RYŠAVÝ 2006 (cit. pozn. 4), 431.

²²⁰ Ibidem

Není také bez zajímavosti, že pláněk přestavby zámecké kaple vykazuje nejen značnou podobnost ve svém grafickém řešení s plánem půdorysu přízemí a obou pater staroboleslavského děkanství, ale také popisky na obou plánech prozrazují písmo stejné ruky (která, mimochodem, vedla pero i při popisu smlouvy na výstavbu kapitulního děkanství).

VII. Závěr

Otto Pächt se ve své proslulé studii *Methodisches zur kunsthistorischen Praxis* krom jiného zabývá i otázkou architektury a její interpretace. Jeho analýza Brunelleschiho kaple Pazziů je překvapivá a každého studenta dějin umění, který má zažitá určitá schémata, znejistí tak rychle, jako se ideální, harmonická struktura ikonické stavby raného quattrocenta začne při novém pohledu, který Pächt nabízí, měnit v barokní, dramatické dílo hrozící každým okamžikem rozpadnutím.

Podobné rozpaky, jaké jsem před několika lety pocítila po přečtení Pächtova textu, jsem znovu zažila při setkání s Filipem Spannbruckerem. Stavby, které jsem měla možnost studovat, mě z velké části překvapily svou kvalitou, kterou jsem po pravdě řečeno zprvu nečekala. Ještě více mě překvapilo, že mnohé z těchto staveb vykazují podobný charakter a tím pádem odhalují architektonické myšlení a vlastní názor autora, který se mi zprvu jevil jako zcela průměrný stavitel.

Proto jsem se rozhodla toto první ucelené pojednání o Filipu Spannbruckerovi pojmut z velké části jako tázání se po povaze jeho architektury. Mou snahou nebylo jednoznačně odpovědět, ale spíše prozatím zůstat v procesu kladení otázek. Značnou část práce jsem proto věnovala formálnímu rozboru staveb, snaze o jejich charakterizaci a vymezení možných inspiračních zdrojů. I přesto jsem však nemohla vyčerpat potenciál, který některé z architektonických realizací nabízely a mnoha zajímavých témat jsem se již nestihla dotknout.

Zaměřila jsem se na Spannbruckerovu činnost ve službách Františka Josefa Schlika, jelikož díla, která za Spannbruckerova působení na jeho panství vznikla, se vyznačují nespornou hodnotou. Ta nejpozoruhodnější byla v minulosti připsána buď J.

B. Santinimu, či J. B. Matheyovi. Pokusila jsem obhájit Spannbruckerovo autorství co nejpádnějšími argumenty.

Nutnou oblastí dalšího bádání bude určitě zevrubné studium jak archívního, tak samotného umělecko-historického materiálu. Zajímavé skutečnosti by mohlo v dalších letech odkrýt zpracování fondu královéhradecké biskupské konzistoře, který je nyní z velké části nepřístupný, a přiblížit tak okolnosti vzniku sakrálních památek bývalého schlikovského panství.

Další oblastí, která již přesáhla svým rozsahem a časovou náročností rozměr této diplomové práce, je podrobnější zhodnocení svatojiřských benediktinek a staroboleslavské kapituly jakožto objednavatelů uměleckých děl. Toto bádání by mohlo vrhnout více světla na mnoho prozatím temných míst.

V neposlední řadě by si jistě v budoucnu ucelenějšího badatelského přístupu zasloužila celá stavitelská rodina Spannbruckerů – tedy kromě otce Filipa i jeho synové Antonín Václav a Jan Kristián.

Seznam použitých pramenů a literatury

- Národní archiv v Praze, Archiv pražského arcibiskupství, karton č. 1138
- Archiv hlavního města Prahy, Sběrka listin a rukopisů, městské knihy č. 3145, 3144, 2940, 2939
- Archiv Pražského hradu, Stará plánová sbírka, invent. č. 4044, 3888
- Státní oblastní archiv v Praze, Kolegiální kapitula sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, karton č. 29, 31, 62, 153, 168
- Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Zbiroh, karton č.86, 141, knihy č. 3615, 3624
- Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Šliků, kart.č.3, inv.č. 55, sign. I.52/19; kart. č. 71, inv.č. 533, sign. XI.7; kart. č. 36, inv.č. 382, sign. VII.12
- Státní okresní archiv v Jičíně, Písemná pozůstalost Jaroslava Mencla, kart. č.3, 4
- Státní okresní archiv v Jičíně, Kopidlno, kniha č. 6
- Státní okresní archiv v Jičíně, farní úřad Kopidlno (neinventarizovaný fond), pamětní kniha z roku 1774.
- Státní okresní archiv v Hradci Králové, Biskupská konzistoř Hradec Králové, karton č. 94, 108, 109, 117, 118
- Ústav dějin umění AV ČR Praha, Oddělení dokumentačních a sbírkových fondů, fond Zdeněk Wirth, karton č. 236, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Jičínský, 1908
- ...
- BIEGEL, Richard: Kaple sv. Anny v Panenských Břežanech a její barokní urbanistická kompozice in: Památky středních Čech XXI/2, 2007, 39-45
- BIEGEL, Richard: Architekt Anselmo Lurago, in: Průzkumy památek 11/2, 2004, 119-154

- BUKAČOVÁ, Irena/ HÁJEK, Tomáš/ HORYNA, Mojmir/ NEJEDLÝ, Vratislav: Památky Plzeňského kraje – Koncepce podpory státní památkové péče v Plzeňském kraji, Plzeň 2004
- DEJMAL, Ivan(ed.):Tvář naší země, Lomnice n. Popelkou 2001
- DVOŘÁK, Max: Beitrag zur gräfllich Schlikschen Herrschafts und Hausgeschichte, Jičín 1895
- EISLER, Max: Historischer Atlas der Wiener Stadtansichten. Das bürgerliche Wien, Wien 1929
- EISLER, Max: Historischer Atlas der Wiener Stadtansichten. Das barocke Wien. Wien, 1925
- FEJTOVÁ, Olga/ LEDVINKA, Václav/ PEŠEK, Jiří/ VLNAS, Vít: Barokní Praha – Barokní Čechie 1620 – 1740. Sborník příspěvků o fenoménu baroka v Čechách, Praha 2004.
- FISCHER, Gerhard (ed.): Denn die Gestalt dieser Welt vergeht: Geschichte der Kirchen, Häuser, Gassen und Plätze der Stadt Wien. Aufgezeichnet von dem Altertumsfreunde Aloys Bergenstamm (1754- 1821), Wien 1996
- FORSMANN, Erik: Dorisch, jonisch, korinthisch. Studien uber den Gebrauch der Säulenordnungen in der Architektur des 16. –18. Jahrhundert, Stockholm 1961
- FRANZ, Heinrich Gerhard: Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen, Leipzig 1962
- FRANZ, Heinrich Gerhard: Guarini e l'Architettura Barocca in Boemia ed in Austria, in: Guarino Guarini e l' internazionalita del barocco : atti del Convegno internazionale promosso dall' Accademia delle Scienze di Torino 30 settembre - 5 ottobre 1968. Torino 1970. 467sq
- FRANZ, Heinrich Gerhard: Počátky a rané dílo K.I. Dientzehofera, in:Umění 39, 1991, s.32-50
- GRIMSCHITZ, Bruno: Johann Lucas von Hildebrandt, Wien 1959
- GRIMSCHITZ, Bruno: Johann Lucas von Hildebrandts künstlerische Entwicklung bis zum Jahre 1725, Wien 1972
- HÁJEK, Pavel: Česká krajina a baroko. Praha 2003

- HÁJEK, Pavel / SÁDLO, Jiří: Česká barokní krajina: co to vlastně je?(část první) in: Dějiny a současnost XXVI, 3/2004, 29-33
- HAJÓS, Géza: Die Kunstdenkmäler Wiens – Die Kirchen des III. Bezirks, Österreichische Kunsttopographie Bd. 41, Wien 1974.
- HAMMERSCHMIDT, Jan Florián: Historia in qua primaeva fundatio Et Institutio Regionum Ac Antiquissimorum Monasteriorum S. Georgii In Castro Pragensi, Praha 1715
- HAMMERSCHMIDT, Jan Florián: Podromus Gloriam Pragensem..., Praha 1722
- HAMPL, Petr: Zámek Zbiroh. Restaurátorská zpráva o provedení restaurování nástrojných malby v zámecké kapli, Pacov 2004
- HAMPL, Petr: Zámek Zbiroh 2004. Rozšířený restaurátorský průzkum malby v zámecké kapli, Pacov 2004
- HAMPL, Petr: Zámek Zbiroh 2005. Rozšířený restaurátorský průzkum včetně restaurátorského záměru v zámecké kapli, Pacov 2005
- HAMPL, Petr: Restaurátorské zprávy o restaurování pěti děl v objektu zámecké kaple na zámku Zbiroh, Pacov 2005
- HANZAL, Josef: Od baroka k romantismu, Praha 1987
- HENDRYCH, Jan/ LÍČENÍKOVÁ, Michaela: Historická krajina Jičínska. in: Zprávy památkové péče LVIII, 1998, 73-83
- HENDRYCH, Jan: Tvorba krajiny a zahrad. Historické zahrady, parky a krajina jako významné prvky kulturní krajiny; jejich proměny, hodnoty, význam a ochrana, Praha 1998
- HLAVSA Václav/ VANČURA Jiří: Malá Strana – Menší Město pražské, Praha, 1983
- HORYNA, Mojmír: Barokní architektura a kompozice krajiny. in: Kompozice zahrad. Praha 1987, 29-36
- HORYNA, Mojmír: Stavba a svět, krajinně urbanistické principy architektury Jana Santiniho. in: Barokní umění a jeho význam v české kultuře, Sborník NG, Praha 1991, 120-128.
- HORYNA, Mojmír: Jan Blažej Santini Aichel, Praha 1998.

- HORYNA, Mojmír: Římský vliv v pražské sakrální architektuře 17. stol. a J. B. Mathey. in: Baroko v Itálii- baroko v Čechách. Praha 1999, 533-556
- HORYNA, Mojmír: Římské inspirace stavby toskánského paláce v Praze, in: Toskánský palác v Praze – stavba a její rekonstrukce, Praha 1999, 68sqq.
- HORYNA, Mojmír: Architektura baroka v Čechách, in: Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století (Vít Vlnas ed.), Praha 2001, 78-131
- HORYNA, Mojmír: Umělecké dílo jako rozvrh, in: Dějiny umění v české společnosti – otázky, problémy, výzvy (ed. Milena Bartlová), Praha 2004, 74 – 90
- HORYNA, Mojmír / KŘÍŽOVÁ, Květa: Zámek Mnichovo Hradiště, Praha 1996
- HORČICE, Josef Prokop: Historické popsání milostného obrazu a poutního kostela Panny Marie v Staré Boleslavi, Praha 1837
- HORČICE, Josef Prokop: Kostel sv. Václava, popsání chrámu..., Praha 1874
- JIROUTKA, Jiří/ KRUMML, Miloš/ KUBELÍK, Martin (eds.): Historická architektura: věda, výzkum, praxe. Sborník k poctě Milana Pavlíčka, Praha 1995
- KOŘÁN, Ivo: Umění a umělci baroka v Havlíčkově Brodě, in: Umění XI, 142-150
- KOŘÁN, Ivo: Umění a umělci baroka v Hradci Králové, in: Umění XIX, 1971, 35- 69
- KOŘÁN, Ivo: Prostorové iluze Anselma Luraga, in: Umění XXI, 1973, 54-65
- KOŘÁN, Ivo: Santini ve východních Čechách, in: Umění XXII, 1974, 213 – 223
- KOŘÁN, Ivo: Umění a umělci klasicismu a empíru v Hradci Králové, in: Umění XXV, 499 – 525
- KROPÁČEK, Jiří: K značce architekta J.B.Mathey. in: Umění XXIV.1986, 144 - 150

- KROPÁČEK, Jiří: Tvorba architekta Jeana-Baptisty Matheyho pro šlikovské panství velišsko-vokšické. in: Listy starohradské kroniky XVI, 1993, 37-44
- KUBEŠ, Jiří: Diplomático – úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa hraběte Šlika z Pasounu a Holíče (1663 – 1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706, in: Východočeský sborník historický, Pardubice 2002, 41 – 84
- LEPAŘ, František: Okolí Jičínské. Praha, 1896
- LORENC, Vilém.: Zámek v Hoříně, in: Zprávy památkové péče X, 1950, 65 – 89
- LORENC, Vilém/ WRATISLAVOVÁ, Ludmila: Kostel sv. Michaela na Starém Městě pražském, in: Zprávy památkové péče X, 1950, 225-237
- MACEK Petr/VLČEK Pavel/ZAHRADNÍK Pavel: František Maxmilián Kaňka, „in regno Bohemiae aedilis famosissimus“, in: Umění XL, 1992, 180-227
- MARTÍNEK, Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese jičínském, in: Výroční zpráva cís. Král. Vyšší reálky v Jičíně za školní rok 1908 – 1909, Jičín 1909, s. 12 - 22
- MATĚJKA, Bohumil.: Soupis ...lounském 2, Praha 1987.
- MENCL, Jaroslav: Pověsti jičínského kraje. Jičín 1938.
- MENCL, Jaroslav: Historická topografie města Jičina. Jičín 1948
- MENCL, Jaroslav/ HOUBA, Antonín: Z minulosti města Kopidlno a okolí, Jičín 1941
- MERHOUT, Cyril: Kaple sv. Jana Nepomuckého na hradě Pražském, in: Method XXVII, 1901, 62-63
- MIXOVÁ, Věra: Kostely v Rabštejně a Osově a skupina kostelních staveb Anselma Luraga, in: Umění V, 1957, 149-151
- MORÁVEK, Jan: Jean Baptista Mathey a Pražský hrad, in: Umění VI, 1958, 166 -176
- MORPER, Johann Joseph: Der Prager Architekt Jean Baptiste Mathey, in: Müncher Jahrbuch für Kunstgeschichte, 1627

- NAŇKOVÁ, Věra: Nová zjištění k baroknímu umění v Čechách, in: Umění XIX, 84sq
- NAŇKOVÁ, Věra: Architektura 17. století v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění II/1, Praha 1989, 249-278
- NAŇKOVÁ, Věra: Architektura vrcholného baroka v Čechách, in: Dějiny českého výtvarného umění II/2, Praha 1989, 390-454
- NEUMANN, Augustin: Paběrky z konsistorního archivu v Hradci Králové, Hradec Králové 1930, 12
- NEUMANN, Jaromír: Český barok, Praha 1969
- NEWEN, Johann Karl: Das Merkwürdige Wien, oder Unterredungen von verschiedenen daselbst befindlichen Merkwürdigkeiten der Natur und Kunst, Leipzig 1744
- NORBERG-SCHULZ, Christian: Intentions in Architecture, Oslo 1966
- PALLADIO, Andrea: I quattro libri dell' architettura, Venezia 1570
- PAULY, Jan: Stará Boleslav. Průvodce po nejstarším poutním místě čs. republiky, in: Věstník Matice Staroboleslavské 1923
- PAVLICZEK, František: Consignatio continens statum beneficij Kopidlnensis adium, agrorum, pratorum, sylvarum, parochialium ... pro Anno 1770, rkp.
- PELIKÁNOVÁ-NOVÁ, Zdenka: Lidnatost Prahy v 18. a první čtvrti 19. století, in: Pražský sborník historický, 1967-1968, 28 – 46.
- PODLAHA, Antonín.: Soupis památek historických a uměleckých v království českém IX., Praha 1900
- PODLAHA, Antonín: Drobné příspěvky k dějinám umění a uměleckého průmyslu v 18. století, in: Památky archeologické a místopisné XX, 1902-03, 277-278
- PODLAHA, Antonín: Posvátná místa království českého. Praha 1907.
- PODLAHA, Antonín: Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae ecclesiae Pragensis a primodiis usque ad praesentia tempora, Praha 1912.

- PODLAHA, Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVI, 1914, 32-50
- PODLAHA, Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVII, 1915, 160-188
- PODLAHA, Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXVIII, 1916, 96-151
- PODLAHA Antonín: Drobné příspěvky k soupisu, in: Památky archeologické XXVIII, 1916, s. 57-58.
- PODLAHA Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXIX, 1917, 199-223
- PODLAHA Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXX, 1918, 127-139
- PODLAHA Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXXI., 1919, 106- 116.
- PODLAHA Antonín: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu Pražského, in: Památky archeologické XXXII, 1920-1921, s.117-124; 271-284.
- PODLAHA, Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXXIII, 1922 – 23, 175 – 183.
- PODLAHA, Antonín: Plány a kresby chované v kanceláři správy hradu Pražského, in: Památky archeologické XXXII, 1921-22, 199-201.
- PODLAHA, Antonín: Materiálie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: Památky archeologické XXXIV, 1924-25, 258 - 285

- PODLAHA, Antonín/ ŠITTLER, Eduard: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Karlínském, Praha 1901
- POHL, Jan: Kronika města i zámku Zbirova, Zbiroh 1903
- POZZO, Andrea: *Perspectiva pictorum atque architectorum ... Andrei Putei a Societate Jesu ... Pars prima*, Roma 1700
- Praha na úsvitu nových dějin (POCHE, Emanuel ed.), Praha 1988.
- PREISS, Pavel: Barokní iluzivní malba architektury a Čechy, in: *Umění věků*, Praha 1956, 172-178
- PREISS, Pavel/ HORYNA, Mojmír/ ZAHRADNÍK, Pavel: Zámek Trója u Prahy, Praha/ Litomyšl 2000
- PREISS, Pavel: František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Praha, Litomyšl 2003
- PREISS Pavel: Kořeny a letorosty výtvarné kultury baroka v Čechách, Praha 2008
- PRÁŠEK, Václav Justin: Okres Brandejský nad Labem. Nástin historicko-archeologický III., Praha 1875
- PÜHRINGER-ZWANOWETZ, Leonore: *Matthias Steinl*, Wien 1966
- ROHN, Joanes Carolus: *Antiquitas ecclesiarum, capellarum et monasteriorum aliarumque aedium sacrarum districtus et respective diaecesis Reginae-Hradecensis*, Praha 1777
- RUTH, František: Kronika královské Prahy a obcí sousedních III, Praha 1904
- RUTH, František: Kronika královské Prahy a obcí sousedních II, Praha 1903
- RYŠAVÝ, Vratislav: Původní návrh kaple Panny Marie v Kouřimi, in: *Zprávy památkové péče* 57/1, 32
- RYŠAVÝ, Vratislav: Pražský architekt Filip Spannbrucker na zbirožském panství, in: *Zprávy památkové péče*, 2006/5, 429 – 432
- RYŠAVÝ, Vratislav: Zbiroh – Stavebně historický průzkum, NPÚ ÚOP Plzeň (arch. č. 037-4-24065)
- TOMAN Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců II., Praha 1950

- SEDELMAYR, Hans: Österreichische Barockarchitektur 1690 – 1740, Wien 1930
- SEDELMAYR, Hans: Johann Bernhard Fischer von Erlach, Wien 1976
- SEDLÁČEK, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého, Praha
- SEDLÁK, Jan: Setkání baroku s gotikou. Praha, 1987
- SCHALLER, Jaroslaus: Beschreibung der königl. Haupt - und Residenzstadt Prag I., Prag 1795
- SCHALLER, Jaroslaus: Topographie des Königreichs Böhmen, 16 Bidschower Kreis, Praha 1790
- SCHEFFCZYK, Leo : Das Konzil von Trient und die Reformation. Zum Versuch eines Brückenschlags, München 1992
- SOMMER, Johan Gottfried: Das Königreich Böhmen, 3 Bidschower Kreis. Praha 1835
- STEFAN, Oldřich: Příspěvky k dějinám české barokní architektury. O slohové podstatě centrálních staveb u Kiliána Ignáce Dientzenhofera, in: Památky archeologické XXXVI, 1926-27. 468 – 540
- STEFAN, Oldřich: Příspěvky k dějinám české barokní architektury, Skupina římského směru, G.B.Mathei. in: Památky archeologické 36/1927
- ŠALDA, František: Vlastivěda Jičínska, Jičín 1969
- ŠMEJKALOVÁ, Jana: Klášterní chrám v Rajhradě, in: Umění XXXII, 1984, 388-417
- ŠPŮREK, Stanislav: Stará Boleslav, Praha 1938
- ŠVÁCHA, Rostislav: K vývoji díla Jana Santiniho, Umění XXVII, 1979, 382-400
- ŠVÁCHA, Rostislav: Kostel ve Slapech a dílo Jana Santiniho, in: Umění XXXV, 1987, 322sq
- TIETZE, Hans: Alt Wien in Wort und Bild, Wien 1926
- TIETZE, Hans: Wien: Kultur, Kunst, Geschichte, Wien 1931
- TSCHISCHKA, Franz: Geschichte der Stadt Wien, Wien 1852
- Umělecké památky Čech I., Praha 1977
- Umělecké památky Čech II., Praha 1978

- Umělecké památky Čech III., Praha 1980
- Umělecké památky Čech IV., Praha 1982
- Umělecké památky Prahy, Malá Strana (VLČEK, Pavel ed.), Praha 1999
- Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany (VLČEK, Pavel ed.), Praha 2000
- VILÍMKOVÁ, Milada: Marginálie k architektonické tvorbě 1. poloviny 18. století, in: Umění XXVI, 1978, 421 – 424
- VILÍMKOVÁ, Milada: Některá novější zjištění k pražské architektuře 17.-18. století, in: Barokní umění, NG Praha 1986, s. 137-142
- VILÍMKOVÁ, Milada: Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové, Praha 1986
- VLČEK Pavel: Nové poznatky k dějinám sevitského kostela Archanděla Michaela na Starém Městě pražském, in: Umění XLV., 1997, 555sq.
- VLČEK, Pavel/HAVLOVÁ, Ester: Praha 1610 – 1700: kapitoly o architektuře raného baroka, Praha 1998
- VLČEK, Pavel (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004
- MACEK, P./VLČEK, P./ZAHRADNÍK, P.: František Maxmilián Kaňka, „in regno Bohemiae aedilis famosissimus“, in: Umění XL, s.180 – 227
- VACEK, František Alois: Geschichte der Dynasten des ehemaligen freyen Guts Samschin und der Edelsitze Drschtiekrey und Mackow, in: Hormayr. Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst. Wien 1817
- VACEK, František Alois: Die Dynasten auf Velisch. in: Hormayr. Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, Wien 1827
- VACEK, František Alois: Cesta z Kopidlna na chlum Veliš. in: Časopis českého musea VII, 1833, 395 – 420
- VACEK, František Alois: Historie starověkého filiálního kostela v Drahorazích v osadě Kopidlenské na panství Jičínoveském. In: Časopis českého musea VII, 1833, 38 - 53

- VACEK, František Alois: Cesta z Kopicidna na Staré Hrady roku 1839, in: Časopis českého musea XIV, 1840, 125 -141
- VLČEK Pavel / SOMMER Petr / Foltýn Dušan: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997
- VLČEK, Pavel: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 1999
- VLNAS, Vít (ed.): Sláva barokní Čechie, (kat. výstavy), Praha 1998.
- VINAŘ, Otokar: Pět století Šliků, in: Heraldika a genealogie XXXI, 3-4, 1998, 121-176
- VOJTÍŠEK, Václav: O radnici města Hradčan, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých XXVI, 3 – 10
- VOJTÍŠEK, Václav: Hradčany a Malá Strana ve 2. polovině 16. století, in: Z minulosti naší Prahy, Praha 1919, 39sqq.
- VOJTÍŠEK, Václav: Hradčany v 1. polovině 18.století, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých XXIX, 72-102
- VOŠAHLÍK, Aleš (ed.): Hodnoty a funkce venkovských kostelů v urbanizované krajině, České Budějovice 1994
- WAGNER, Jaroslav: Jičín. Praha, 1979
- WATZKO, Karel: Urbanistická studie kompozičních prvků části Jičínska, rkp, diplomová práce FSV ČVUT 2007
- ZAHRÁDKA, František: Staré Hrady–přehled církevní správy. in: Listy starohradské kroniky XX, 1997, 44-47
- ZAHRADNÍK, Pavel.: Santini v Želivě, in: Průzkumy památek II/1995, 3sqq.
- ZAHRADNÍK, Pavel: Archivní nálezy k dílu Jana Křtitele Matheye, in: Umění XLV, 1997, 547 – 555.
- Zápisná kniha pražských stavitelů, 1639 – 1903 (EBELOVÁ, Ivana ed.), Praha 1996
- ZUMAN, František: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXI, 1948, 51-58
- ZUMAN, František: Staroboleslavské památky – jejich život, in: Časopis Společnosti přátel starožitností českých LXII, 1949, 29

